

T. C.

147956

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ VE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sebahattin ALTUN

DANIŞMAN: Prof. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN

BURSA – 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı'nda "Yüksek Lisans Tezi" olarak onaylanmıştır.

Tez Yöneticisi

Prof. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN

Üye

Üye

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

....../.../2004

Prof. Dr.

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ	4
1.1 Siyaset Felsefesine Giriş	4
1.2 Devletin Kökeni ve Meşruiyeti Probleminin Tarihsel Arka Planı	6
1.3 Devletin Kökeni ve Meşruiyeti Problemine İlişkin Sir Robert Filmer'in İddiaları ve Bu İddialara Locke'un Getirdiği Yanıtlar.....	10
1.4 Devletin Kökeni ve Meşruiyeti Problemine Locke'un Bakışı	16
1.4.1 Doğa Durumu ve Doğa Yasası	17
1.4.2 Mülkiyet	25
1.4.3 Toplum Sözleşmesi	30
1.4.4 Kuvvetler Ayrılığı	39
1.4.5 Direnme ve İhtilal Hakkı	50
2.BÖLÜM: JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNİN ETKİLERİ.....	60
2.1 J. Locke'un Siyaset Felsefesinin Kendinden Sonraki Düşünürlere, Uluslara, Kültürlere, Devrimlere Etkisi	60
2.2 J. Locke'un Siyaset Felsefesinin Devletlerin Anayasalarına, Uluslar Arası Belgelere, Beyannamelere ve Bildirgelere Etkileri	72
2.3 J. Locke'un Siyaset Felsefesinin Türk Siyasi Düşüncesine Etkileri	77
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	81
KAYNAKÇA	85
Ek: 1 John Locke'un Hayatı (Kronolojik Çizelge)	
Ek: 2 John Locke'un Eserleri	

GİRİŞ

Bu çalışma, 17. yüzyılda yaşayan fakat öne sürdüğü görüşler nedeniyle Aydınlanma filozofu olarak nitelendirilen John.Locke'un (1632-1704) genel olarak siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerini kapsamaktadır. Bu amaçla, özel olarak da siyaset felsefesinin temel problemlerinden biri olan devletin kökeni ve meşruiyeti problemini, Locke'un nasıl temellendirdiği incelenmektedir. Bu düşünürün siyaset felsefesindeki temel sorunlara ilişkin yaklaşımının anlaşılması, yaşadığı dönemin siyaset anlayışının nasıl olduğu ve görüşlerinin kendinden sonraki dönemleri nasıl etkilediğini kavramamıza yardımcı olacaktır. Bununla birlikte, J. Locke'un siyaset felsefesi, günümüzdeki devletlerin kuruluş temellerini anlamamıza ve hala var olan sorunlara ilişkin çözüm bulmamıza katkıda bulunacaktır.

Felsefe tarihindeki düşünürlerin görüşlerine baktığımız zaman onların görüşleriyle, yaşadıkları dönemin toplumsal ve siyasi yapısı ile arasında ilişki olduğu görülmektedir. J. Locke gibi düşünürlerin çoğu yaşadıkları dönemin siyasi ve toplumsal yapısından etkilendikleri gibi, görüşleriyle toplumsal ve siyasi yapıyı da etkilemişlerdir. Dolayısıyla çalışmamız, J. Locke'un yaşadığı dönemin siyasi yapısının ve toplumsal yapısının düşünürü nasıl etkilediği hakkında fikir de verecektir.

Eğitim, siyaset, tıp, ekonomi, teoloji gibi geniş ilgi alanlarına sahip olan Locke'un, yaşadığı dönemin siyasal sorunlarıyla ilgilenmesi, siyaset deneyiminin olması, görüşlerini önemli kılmaktadır. Çalışmamız özellikle, Locke'un devlet ve siyaset felsefesine ilişkin görüşleri ve bu görüşlerinin kendinden sonraki dönemlere etkileri üzerinde durmaktadır.

Bu çalışma, Locke'un siyaset felsefesi çerçevesinde, “devletin kökeni ve meşruiyetini nasıl temellendirdiği?”, “insanların siyasal bir toplum düzenine geçmeden önce nasıl yaşadıkları?”, “eski düzenlerini bırakmalarının nedenleri?”, “siyasal topluma nasıl geçtikleri?”, “yeni kurulan yönetimin özelliklerinin nasıl olduğu?”, “yönetimde görev dağılımlarının nasıl gerçekleştiği?”, “bireyin temel haklarının neler olduğu?” ve “yeni kurulan siyasal düzende bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunup-korunmadığı” ve “Locke'un devlet ve siyaset felsefesine ilişkin görüşlerinin daha sonra hangi düşünürleri, hangi toplumsal olayları etkilediği?” gibi sorulara cevap bulmayı amaçlamaktadır.

Bu amaç çerçevesinde; birinci bölümde, öncelikle genel olarak siyaset felsefesinin genel özellikleri, siyaset felsefesini siyaset biliminden ve siyasi teolojiden ayıran noktalar, siyaset felsefesinin genel olarak konusu, siyaset felsefesinin sorduğu sorular ve siyaset

felsefesinin ilgilendiği temel problemler hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra, siyaset felsefesinin temel problemlerinden olan devletin kökeni ve meşruiyeti probleminin Locke'tan önce siyaset felsefesi tarihinde nasıl değerlendirildiği açıklanmaktadır. Aristoteles, Ortaçağda etkili olan düşünürler, Thomas Hobbes, Machiavelli, Montesquieu, gibi düşünürlerde, devletin kökeni ve meşruiyeti probleminin nasıl temellendirildiği hakkında bilgi verilmektedir. Bu düşünürlerin görüşlerinin incelenmesi, bahsedilen problemin tarihsel gelişimini anlamamıza da yardımcı olacaktır.

Locke'un siyaset felsefesiyle ilgili görüşlerini ortaya koyan ve Locke'un yaşadığı dönemde, devletin kökeni ve meşruiyeti konusunda, Sir Robert Filmer'in iddialarına cevap niteliği taşıyan eserinde, Filmer'in görüşleri incelenmekte ve Locke'un bu düşünürün görüşlerine verdiği iddialar gündeme getirilmiştir. Locke'un bu iddiaları nasıl değerlendirdiği incelenecektir.

Şüphesiz, Locke' dan önceki düşünürlerin siyaset felsefesinin temel problemlerini ele alışlarını incelemek, Locke'un görüşlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Benzer çerçevede, Locke'tan önceki düşünürlerin görüşlerini anlamamız, Locke'un bu görüşlerden etkilenip etkilenmediğini konusunda da fikir verecektir. Filozofun, yaşadığı dönemde etkisi olan görüşleri, bu anlamda Filmer'in görüşlerini incelememiz, Locke'un yaşadığı dönemin görüşleri üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Düşünürün siyaset felsefesinin daha iyi anlaşılması için, doğa durumu ve doğa yasası, mülkiyet, toplum sözleşmesi, kuvvetler ayrılığı, direnme ve ihtilal hakkı konusundaki görüşleri ayrı ayrı ele alınıp incelenmektedir.

Çalışmamız, Locke'un insanların politik bir toplum oluşturmadıkları, doğa durumu olarak nitelendirilen dönemle devam etmektedir. Bu dönemde insanların nasıl yaşadıkları, hangi haklara sahip oldukları, bu dönemi bırakıp bir politik toplum oluşturmalarının nedenleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu dönemin anlaşılması, Locke'un devletin kökeni ve meşruiyeti problemini nasıl temellendirdiğini anlamamıza olanak sağlayacaktır. Benzer çerçevede, Locke'un mülkiyet, toplum sözleşmesi, kuvvetler ayrılığı, direnme ve ihtilal hakkı görüşleri devletin kökeni ve meşruiyeti problemiyle ilişkilidir.

Her konunun ayrı ayrı ele alınması, Locke'un doğa durumu, doğa yasası, mülkiyet, toplum sözleşmesi ve kuvvetler ayrılığı kavramlarından da ne anladığını ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde, J. Locke'un siyaset felsefesinde yer alan düşünceleriyle, hangi düşünürleri nasıl etkilediği değerlendirilecektir. J. Locke'un kısaca, İngiliz Felsefesinin

temellerini attığı, Aydınlanma felsefesinin ortaya çıkmasına neden olduğu, düşünceleriyle 1689 İngiliz Devrimi, 1789 Fransız İhtilali, Liberalizm ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Amerikan Devrimi, Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve birçok devletin anayasasını nasıl etkilediği konusunda bilgi verilmektedir. Bunların yanı sıra, J. Locke'un Türk siyasi düşüncesine olan etkileri hakkında da bilgi verilmektedir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise, konuyla ilgili değerlendirme yapılmaktadır.

1.BÖLÜM: JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİ

1.1 Siyaset Felsefesine Giriş

Felsefenin bir dalı olan siyaset felsefesi, toplumsal ve siyasal hayatla ilgili problemlere bir takım çözümler bulmak üzere ortaya çıkan bir etkinliktir. Bu anlamda, siyasetle ilgili olan bir çok problem siyaset felsefesini ilgilendirir.

Siyaset felsefesi, hem yöntemi hem de amacı bakımından siyaset biliminden farklı bir yapıya sahiptir. Siyaset bilimi, siyasette 'olanı' inceler. Temel konusu devlet ve iktidardır. Devlet ve iktidarla ilgili problemleri araştırarak, çözümler önerir; siyasetin alanına giren her şeyi, bilimsel yöntemlerle araştırır; genel sonuçlara ve yasalara ulaşmaya çalışır.¹

Siyaset felsefesi ise, siyasette 'olanı' değil, 'olması gerekene' yönelir. Devletin özü ve kaynağı, değerinin ne olduğunu felsefeye özgü yöntemlerle inceleyerek, çözümler önerir.

Siyaset felsefesi, siyasi teolojiden de farklıdır. Siyasi teoloji, doğruluğu peşinen kabul edilen kutsala ya da kutsal olduğuna inanılan öğretilere dayanılarak temellendirilen siyasal düşüncedir. Halbuki siyaset felsefesi, insani rasyonaliteyi esas aldığından, siyasal şeylerin doğruluğu veya yanlışlığı, rasyonalitenin alanıyla sınırlıdır. Siyaset felsefesi için, peşin yargılar ya da yanlışlar söz konusu değildir. Genel olarak felsefede olduğu gibi, felsefenin bir dalı olan siyaset felsefesinde de esas ölçü, eleştiri ve rasyonalitedir.²

Siyaset felsefesi, ideolojilerden de farklıdır. İdeolojiler, siyaseti rasyonel argümanlarla destekleme ihtiyacı duymaksızın, belirli bir perspektiften hareketle açıklamaya çalışan doktrinler iken; siyaset felsefesi belirli bir perspektiften bakmaz ve onun için asıl olan rasyonalitedir.³

Siyaset felsefesi, insanlar için daha iyi bir toplum düzeni ve daha iyi bir hayatı araştıran bir disiplindir. Dolayısıyla, siyaset felsefesinin normatif bir disiplin olduğunu söyleyebiliriz. Siyaset felsefesinin tarihinin, Antik Çağ'la başladığını söyleyebiliriz. Platon'un "Devlet ve Yasalar", Aristoteles'in "Politika" adlı eserleri, ilk siyaset felsefesi eserleri olarak kabul edilir.

¹ Toku, Neşet, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 3

² Toku, A.g.e., s. 3

³ Toku, A.g.e., s. 4

Çalışmamızın başlangıç noktası, Locke'un devletin kökenini ve meşruiyeti problemini nasıl temellendirdiğini incelemekle başlayacaktır. Buradan hareketle, Locke'un siyasi otoriteden ne anladığını aydınlatmaya çalışacağız. İnsanların politik topluma geçmelerinin nedenleri sorusu ve politik bir toplum oluşturmadan önce nasıl yaşadıkları?, politik bir topluma nasıl geçtikleri?, devleti kimlerin yönetmesi gerektiği?, bireyin haklarının olup olmadığı?, yönetim hakkının kim ya da kimlerde olduğu?, devlet nasıl organize edilmelidir? gibi sorulara yanıt getirmeye çalışacağız. Siyasetle ilgili olan eşitlik, özgürlük, adalet, mülkiyet gibi kavramlardan Locke'un ne anladığını açıklamaya çalışacağız. Bu soruların yanıtları, Locke'un siyaset felsefesini ortaya çıkaracaktır.

Locke'un siyaset felsefesine geçmeden önce, Locke'tan önceki siyaset felsefesine kısa bir bakış, Locke'un siyaset felsefesini daha iyi anlamamıza yararlı olacaktır. Özellikle, devletin kökeni ve meşruiyeti problemi üzerinde duran düşünürlerin görüşlerini daha yakından anlamak, Locke'un görüşlerine etkisini değerlendirmemizde yardımcı olacaktır. .

1.2 Devletin Kökeni ve Meşruiyeti Probleminin Tarihsel Arka Planı

Devletin kökeni ve meşruiyetini temellendirmeye çalışmak, bir anlamda devletin kaynağını da araştırmak demektir. Siyaset felsefesi tarihinde bu problem üzerinde duran çok sayıda düşünürle karşılaşmaktayız.

Aristoteles'e göre, devlet bir organizma, bir doğal topluluktur. Devlet, insan ilişkilerinin gelişiminde doğal ve nihai bir aşamadır. Nasıl ki bir bütün, gereklilik bakımından parçalarından önce gelirse, devlet de doğası itibariyle bireylerden önce gelir. Devlet yalnızca bir topluluk değil, aynı zamanda en yüksek iyiye yönelmiş, en yüce topluluktur.⁶ İnsanı 'siyasal hayvan' (*zoon politikon*) olarak nitelendiren Aristoteles, insanın tek başına değil, ancak bir topluluk içinde yaşamak zorunda olduğunu belirtir. "Devletsiz bir hayatın yalnızca Tanrı'lar ve hayvanlar için mümkün olduğunu düşünmektedir. Doğa, üstün olanla aşağı olanın arasındaki zıtlıkla yönetilir. Üstünün aşağıya hükmetmesi de adaletin gereğidir. İnsanlar, doğaları gereği ya yönetici ya da yönetilen konumundadır. Kimin doğa tarafından yönetmeye veya yönetilmeye uygun bulunduğu, elbette savaşla belirlenecektir. Yönetilenler, doğanın düzenine benzer şekilde galip gelenlere gönüllü olarak itaat etmelidirler."⁷

⁶ Aristoteles, *Politika*, Çev. M. Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, Aktaran, Neşet Toku, *A.g.e.*, s. 55

⁷ Aristoteles, *A.g.e.*, s. 56

Aristoteles'in bu yaklaşımıyla, devletin kökenini ve meşruiyetini doğayla ilişkilendirdiğini görüyoruz. Kimin yönetmeye hakkı olduğu konusunda da savaşta galip gelenin yönetmeye hakkı olduğu gerçeği ile karşılaşırız ve bu çerçevede, bir meşruiyet anlayışının geliştiğini görüyoruz. Yani, savaşta galip gelen ona göre yönetici olmalıdır ve iktidar onundur.

Devletin kökenini ve meşruiyetini, tanrısal hukuka, dini inanca dayandıran görüşle karşılaşırız. Özellikle, Ortaçağ'da etkili olan bu anlayışın temellerini Saint Augustinus'un attığını görüyoruz. "Saint Augustinus'un temellerini attığı ve Papa Gelasius'un sistemleştirdiği 'İki Erk Öğretisi', 'Papist Öğreti' olarak da bilinir. Papist öğretisi, hem dini hem de dünyevi bütün iktidarın, aslen kiliseye ait olduğunu söylemektedir. Buna göre, kilise otoritesini doğrudan doğruya Tanrı'dan almaktadır. Bu anlayış, Papa'nın imparator olması şeklinde değil de, Papa'nın imparatorun hareketlerini Hıristiyanlık açısından denetlenmesi şeklindedir. Öyle ki, doğru yoldan sapması durumunda, Papanın tebaayı korumak maksadıyla onu uyarma ve gerekiyorsa afroz ve sürgün etme hakkına sahip olması öngörülüyordu."⁸

Papist öğretinin en önemli temsilcisi John Of Salisbury'a göre, hem dini hem de dünyevi iktidarlar kiliseye aittir. Hükümdar, iktidarını kiliseden alır. Dünyevi iktidar Tanrı'ya ve onun temsilcilerine boyun eğmek zorundadır. İktidarlar, Tanrı'nın takdiridir. Tanrı'nın kanunlarına uymayan bir hükümdarı öldürmek, yalnızca meşru bir eylem değil aynı zamanda bir yükümlülüktür. Böyle bir hükümdara karşı direnmemek ve savaşmamak, günah işlemektir.⁹

Devletin varlığı ve meşruiyetini, tanrısal hukuka dayandıran bu öğreti, Tanrı'nın belirli kişilere egemenlik hakkı tanındığını iddia ediyordu. Bu öğretilerde belirleyici olan, dindir.

Devletin kökenini ve meşruiyetini, güçle ve galibiyetle açıklayan bir diğer teoriye göre de; insanların, toplum içinde kim güçlü ve cesur ise ona itaat ettiklerine ilişkin düşüncedir. Bu teorinin en önemli temsilcisi Machiavelli'dir. "Ona göre devlet, bir amaçtır. Devlet, kendi kendini var kılar ve kendi değerlerini kendisi yaratır. Devletin, iktidarını sürdürmek için her türlü aracı kullanması meşrudur."¹⁰ Benzer bir düşünüşü İbn-i Haldun da dile getirmiştir. Ona göre devlet, güç ve baskıya dayanan bir siyasi otoritedir. Bütün devletler, savaşla ve galibiyetle kuruldukları gibi aynı şekilde yıkılırlar.¹¹

⁸ Ebenstein, W., *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev. İ. Özel, Şule Yay., İstanbul, 1996, s. 77

⁹ Toku, *Ag.e.*, s. 58

¹⁰ Machiavelli, *Hükümdar*, Çev. S. Bağdatlı, Sosyal Yay., İstanbul, 1992, s. 83

¹¹ Toku, *Ag.e.*, s. 59

Devletin kökenini ve meşruiyetini, insanların kendi aralarında iradeleriyle birleşerek sözleşmeye bağlayan ve meşruiyetin bu sözleşmeye dayandığını dile getiren bir teoriyle de karşılaşırız. ‘Toplumsal sözleşme’ olarak da nitelendirilen bu teoriye göre, devlet belli amaçlar için kurulmuş bir oluşumdur. Buna göre, insanlar belli bir zamanda birleşip kendi iradelerine dayalı olarak bir anlaşma sonucunda devleti ortaya çıkarmışlardır. Bu sözleşme teorisini benimseyen düşünürler, politik bir toplumun öncesini düşünerek hareket etmişlerdir. Hiçbir düzenin bulunmadığı bir durumu ‘doğa durumu’ olarak nitelendiren bu düşünürler, bu durumu bir mutluluk ve barışın hakim olduğu bir durum, kimi düşünürler de bir savaş, mücadele ve kargaşa hali olarak düşünmüştür. İşte, insanlar kendilerinin üstünde hiçbir otoritenin bulunmadığı, bu doğa durumundaki yaşamlarından kurtulmak amacıyla bu duruma kendi istek ve arzuları ile son vererek, aralarındaki ilişkileri düzenleyen, hak ve özgürlüklerini belirleyen devleti meydana getirmişlerdir.¹² İnsanlar kendi arzuları ile aralarında birleşerek, bir çeşit sosyal sözleşme ile devleti kurmuşlardır. Bu nedenle, devletin meşruiyetinin dayanağı bu sözleşmedir, halkın rızasıdır. Sözleşme teorisyenlerinden bir başkası olan, Thomas Hobbes’a göre, siyasal bir toplum öncesi doğa durumu herkesin herkesle savaşıdır. Yani insanlar, doğa durumunda uyacakları üst bir otorite olmadığından, kendi menfaatlerini gerçekleştirmek için kıyasıya mücadele ederler. “İnsan, insanın kurdudur” şeklinde özetlediği böylesi bir dönemde, herkes birbirleriyle çatışma halindedir. Böylesi bir doğa durumu, güvenlik ve mutluluktan uzaktır. “Doğaları gereği başkalarına egemen olmayı arzulayan insanların, doğal duygularının zorunlu sonucu olan savaş durumundan kurtulmalarının yolu, onları ceza tehdidiyle korku altında tutacak ve sözleşmelerini ifa etmelerini sağlayacak olan devlet egemenliği altında yaşamaktır.”¹³ Locke’tan sonra yaşayan bir diğer düşünür Jean Jacques Rousseau, devletin kökenini ve meşruiyetini sözleşmeye dayandırmaktadır. Rousseau’a göre, doğal olarak hiçbir insanın, hemcinsleri üzerinde bir yetkisi yoktur. Kaba kuvvet de böyle bir hak yaratamaz. Mesela, silahlı bir çetenin, insanları tehdit ederek onlardan bir takım taleplerde bulunması durumunda, tehdit edilen insanların o talepleri karşılama mecburiyetinde kalmaları, silahlı çetenin haklı olduğu anlamına gelebilir mi? Bu sorunun cevabı olumsuz olmak zorundaysa, herhangi bir devletin, insanları zorla itaate mecbur bırakması durumunda da yine devletin haklı olup olmadığı sorusunun cevabı olumsuz olmak zorundadır.¹⁴ Dolayısıyla, insanlar arsında mevcut olan her türlü haklı yetkinin dayanağı, kendi rızalarıyla aralarında yapmış oldukları sözleşmedir. Devlet, üyelerinden her birinin

¹² Toku, *Ag.e.*, ayrıntılı bilgi için bakınız., s. 63

¹³ Toku, *Ag.e.*, s. 60

¹⁴ Yenişehirlioğlu, Şahin, *Birey Toplum Devlet İlişkileri*, Ümit Yay., ayrıntılı bilgi için bakınız, Ankara, 1995, s. 192

canını ve malını savunup koruyan ortak güçtür. Bu gücün oluşumunu sağlayan da yalnızca toplum sözleşmesidir. Toplum sözleşmesi, oybirliğini gerekli kılar. Sözleşme, herkesin bireysel varlığını ve gücünü genel iradenin buyruğuna bırakması demektir. Bununla birlikte, her üye genel iradenin bölünmez bir parçasıdır. Genel irade anlamındaki devlet, ne denli egemen olursa olsun, genel sözleşmenin sınırlarını aşamaz.¹⁵ Kısacası, Rousseau için devlet, meşruiyetini sözleşmeyle belirlemiş olan genel irade dediği halkın rızasıdır.

Devletin kökenini ve meşruiyetini, sözleşmeye dayandıran düşünürler, sözleşmenin insanların ortak iradeleri ve rızalarıyla gerçekleştiğini düşünmektedirler. Halkın ortak iradesi ve rızası, onlar için belirli ilkedir. Rızaya dayanmayan otoritenin de meşru olmadığını düşünmektedirler. Bu düşünürlerin ortak özelliği, doğa durumu denilen bir durumdan hareketle, sözleşme teorilerini geliştirdikleridir. Doğa durumu düşüncesi, insanların politik bir toplum olmadan önceki durumlarıdır. Bu dönemin tarihsel olarak ne zaman gerçekleştiğine ilişkin bilgi verilmemektedir. Benzer bir şekilde, insanlar arasındaki sözleşmenin tarihsel olarak ne zaman gerçekleştiğine ilişkin de net bilgiler verilmemektedir. Sözleşmenin bir kere de mi olup-bittiğine veya bir kaç sözleşmenin mi olduğu, sorusu da kesin bir şekilde yanıtlanmamıştır.

John Locke'un yaşadığı dönemde, İngiltere'de Kral ve parlamento arasında bir mücadelenin olduğunu görüyoruz. Yaşadığı dönemde Sir Robert Filmer'in 'Patriarcha' adlı eserinin monarşiye dayanan yönetimleri güçlendiren bir özelliği söz konusuydu. "Filmer bu eserinde, kralın mutlak ve tanrısal hukuku, teolojik temellere dayanılarak haklı gösterilmeye çalışılmış, kralın gücü Tanrı'nın doğrudan Adem'e verdiği babalık erkine (patriarkal) güce geri götürülmek istenmiştir. Locke, kralın bu mutlak ve tanrısal hukuk teorisini reddetmiş, hayatı boyunca da bu görüşle savaşmıştır.¹⁶

Öncelikle, Locke'un 1690 yılında yayınlanan "Two Treatise of Civil Government" (Uygar Yönetim Üstüne İki İnceleme) adlı eserinde, Filmer'in devletin kökeni ve meşruiyeti problemine ilişkin iddialarını yanıtlamaya çalışmıştır. Biz de çalışmamızda öncelikle, devletin kökeni ve meşruiyeti konusunda, Filmer'a Locke'un verdiği cevapları inceleyerek sürdüreceğiz.

¹⁵ Toku, A.g.e., ayrıntılı bilgi için bakınız, s. 62

¹⁶ Akarsu, A.g.e, s. 73

1.3 Devletin Kökeni ve Meşruiyeti Problemine İlişkin Sir Robert Filmer'in İddiaları ve Bu İddialara Locke'un Getirdiği Yanıtlar

Yönetimin kökeni ve meşruiyeti problemini Locke, "Two Treatise of Civil Government" (Uygar Yönetim Üstüne İki İnceleme) adlı eserinde temellendirmeye çalışmıştır. Locke'un bu eseri, iki denemeden oluşmaktadır. Bu iki deneme Locke'un siyaset felsefesini ortaya koymaktadır. Eserin ilk denemesi, "1588-1653 yılları arasında yaşamış olan ve kendisine I. Charles (Dönemin İngiltere Kralı) tarafından "Sir" ünvanı verilen, gücünü ve yetkilerini Tanrı'dan alan mutlak-monarşinin ilk teorisyenlerinden Robert Filmer'in 1680 yılında yayınlanan 'Patriarcha' adlı eserine karşı bir eleştiridir."¹⁷

Eserin ilk denemesi, açıklandığı gibi Filmer'in eserine bir cevap niteliği taşır. Dönemin yaygın siyasi anlayışı da Filmer'in eserinde olduğu gibi mutlak monarşiyi destekler nitelikte olduğundan, Locke uzun uzadıya bu anlayışı sorgular ve ömrü boyunca çürütmeye çalışır. Eserin ikinci denemesinde, ilk denemeden farklı olarak, Locke'un siyaset ve devlet anlayışı ile ilgili görüşleri yer alır. İkinci deneme, Locke'un yönetimin kökeni ve meşruiyeti problemine ilişkin de fikir vermektedir. Siyaset felsefesinin en önemli yapıtları arasında sayılan Locke'un eseri, sonraki yüzyılların siyaset felsefesini de etkilediğinden önemlidir. Ayrıca, Locke'un politik deneyimlere de sahip olması, görüşlerinin önemini artırmaktadır. Bizim de çalışmamız, özellikle ikinci deneme üzerinde yoğunlaşacaktır. Ama öncelikle, Filmer'in görüşlerini ele alacağız ve Locke'un bu görüşler karşısındaki tavrını inceleyeceğiz.

Filmer, eserinde devleti bir aileye benzetmektedir. Nasıl aile de babanın otoritesine uymak siyasal bir görev ise, krala itaat etmek de siyasal bir görevdir. Filmer görüşlerini Kitab-ı Mukaddes'e, dayandırmaya çalışmıştır.

"Kitab-ı Mukaddes'in zorlama bir yorumuyla, Adem'in ilk kral olduğunu ve I. Charles'ın da ülkeyi onun İngiltere'deki en büyük mirasçısıyla yönettiğini öne sürüyordu. Toplumların yöneticileri konumunda bulunan şahısların, insanlığın atası, ilk insan ve ilk mutlak monark olan Adem'in varisleri olduklarını, mutlak otoritenin ilahi ve doğal bir hak olarak Tanrı tarafından onlara bahşedildiğini, buna karşılık, yöneticiler haricindeki insanların özgür doğmadıklarını, onlar için hayatın ve köleliğin birlikte başladığını ve bu durumun değiştirilemeyeceğini, yani yöneticilerin doğal hakları haricinde, insanların doğal haklarından bahsedilemeyeceğini, bir anlamda, insanların doğal olarak kralların ya da padişahların köleleri

¹⁷ Toku, *A.g.e.*, s. 63

olduklarını, bütün devletlerin de bu nedenle mutlak-monarşik bir form taşıdıklarını savunuyordu.”¹⁸

Anlaşıyor ki; Filmer, eserinde Adem’i ilk kral olarak düşünmüştür. Yeryüzünde, ilk baba Adem olduğu için, babanın çocukları üzerindeki otoritesi gibi kralların da Adem’in mirasçıları olduklarından dolayı, uyrukları üzerinde otoritesi vardır. Dolayısıyla, iktidar krallara verilmiştir. Ayrıca Filmer, insanların yöneticiler hariç olmak üzere, özgür olmadıklarını ve doğuştan hiçbir hakları olmadıklarını düşünmektedir. Böylesi bir bakışın monarşiye dayanan yönetimleri desteklediğini söyleyebiliriz. Dönemin İngiltere’inde, kral ve kral yandaşları, bu teoriyi desteklediler ve Kral I. Charles, Filmer’a soyluluk unvanı vermiştir. Filmer, Adem’in babalık otoritesinden hareketle, monarşiyi destekleyen görüşlerini Kıtáb-ı Mukaddes’e dayandırmaya çalıştığını söylemiştir. Filmer, tezlerini Kıtáb-ı Mukaddes’teki yaratılış olayına dayandırmaktaydı. “Genesis 1,28’de Tanrı, insanların çoğalmasını ve tabiata hakim olmasını emreder. Ve yine Genesis 3, 16’da erkeği kadının efendisi (hakimi) olarak ilan eder. Filmer, bundan yola çıkarak, Adem’e tabiata ve insanlara hükmetme görevi verilmiştir, hükmüne varır. Adem, Tanrı’nın bağışı olarak eşyaya hükmetme düşüncesi bir taraftan büyüyüp gelişirken, neslin baba tarafından devamı yolu ile insanlara hükmetme hakkını elde ediyordu.”¹⁹

Locke, Filmer’in mutlak- monarşiyi destekleyen tezlerinin Kıtáb-ı Mukaddes’in hiçbir sayfasında gösterilemeyeceğini ifade etmektedir. Ona öre; “Bir insanın kendi çocuklarının doğal yöneticisi olarak kabul edilmesi, Adem’in babalığından ötürü yaratılıştan monark olduğunu göstermez. Baba olmak, doğal olarak sadece baba olmaktır, monark olmak değildir.”²⁰

Locke’a göre, babalık ile monarklığı ayırmak gerekir. Tanrı, Adem’e kendi çocukları üzerinde doğrudan bir yetki vermemiştir. Adem’in, ilk insan olmasından dolayı kral olması gerektiği iddia edilemez. Tanrı’nın Adem’e verdiği otorite de yeterli derecede açık değildir. Böyle bir otoritenin Adem’e verildiğini kabul etsek bile bunun Adem ile sona erip ermediği veya nesli için söz konusu olup olmadığı belli değildir.

“Egemenlik hakkı, tüm insanoğlunun müşterek hakkıdır. Bu iddialar Kıtáb-ı Mukaddes’e de akla da aykırıdır. Tanrı, hiçbir insanı bir diğerrinin merhametine bırakmaz. Mümkündür ki, insan, merhametine bağımlı olan bir diğerr insanı, kendisini memnun etmediği

¹⁸ A.g.e., s. 64

¹⁹ Bouillon, Hardy, *John Locke*, Çev. Ali İbrahim Savaş, Liberte Yay., Ankara, 1998, s. 10

²⁰ Tokı, A.g.e., s. 65

takdirde açlığa mahkum etsin. Tanrı, her şeyin efendisi ve maliki ise de hiç kimseye diğerlerinin aleyhine olacak şekilde dünyanın efendiliğini veya sahipliğini vermez.”²¹

Locke, Filmer’in iddialarının akla ve Kitab-ı Mukaddes’e de aykırı olduğunu dile getirmektedir. Ona göre, Tanrı hiçbir insana dünyanın hakimiyetini vermez. Egemenlik, tüm insanların ortaklaşa hakkıdır. Hiçbir insan diğerinin hayatı üzerinde otorite olamaz.

Filmer’in, Adem’in ilk kral olmasına ilişkin bir diğer tezi de, Adem’in Havva’ya hem koca hem de yönetici olduğu iddiasıdır. Havva’nın da ilk günahı işlemesi, Tanrı’nın kadın üzerine olan lanetidir. Dolayısıyla, Tanrı yönetimi babalık otoritesiyle ve şeklini de monarşiyle sınırlandırmıştır. Locke ise, böylesi bir durumun, hukuki bir durumu değil, kadının daha zayıf olduğunu anlatıldığını düşünmektedir. Bir siyasi anlamda bir bağımlılık değil de cinsiyet olarak kadının daha zayıf ve erkeğe bağımlı olduğu anlatılmak istendiğini belirtmektedir.

“Kutsal metinlerden Tanrı’nın, Adem’e Havva üzerine ya da erkeklerin karıları üzerine bir otorite kurma hakkı verdiği çıkarılamaz. Olsa olsa evlilikle ilgili, bir güç verdiği söylenebilir ki bu da politik anlamda egemenlik olarak değerlendirilemez.”²²

Görülüyor ki, Locke’a göre, Adem’in Havva üzerindeki egemenliğini politik bir egemenlik olarak değerlendirmek doğru değildir. Erkeğe, belki de evlilikle ilgili bir ayrıcalık verilmiş olabilir, bunu ille de politik bir egemenlik şeklinde düşünmek doğru değildir.

Filmer’in bir diğer iddiası ise, daha önce de belirtildiği gibi Adem’in aile reisi olmasından, çocukları üzerinde yönetici olduğudur. Buna göre, çocuklar babaya itaat etmek zorundadır. Çocukların babaya bağımlı olduklarından, hiçbir insanın özgür olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Adem tüm insanlığın babası olduğundan egemenlik hakkına sahiptir.

“Locke, Adem’in, çocuklarının babası olmasının, onları babalarına köle yapmayacağı düşüncesindedir. Onun bakış açısıyla, babaya itaat krala itaat anlamına gelmez. Ona göre, zaten Kitab-ı Mukaddes’te “çocuklar ebeveynlerine itaat ederler” ifadesi, anne-baba (parents) şeklinde olup, “çocuklar babalarına itaat ederler” şeklinde de değildir. Bu ifadelerden anlaşılması gereken, siyasi itaat (political obedience) değil, hürmet-saygı (homage)

²¹ *A.g.e.*, s. 66

²² *A.g.e.*, s. 67

anlamındaki itaattir. Tabiatıyla buradan, aynı zamanda insanların özgür olarak doğdukları sonucu da çıkmaktadır.”²³

Anlaşıyor ki, Filmer’in iddia ettiği gibi, Adem’in çocuklarının mutlak bir otoritesi söz konusu değildir. Kaldı ki, Kıtâb-ı Mukaddes’te çocukların babaya itaat etmesi gerektiği şeklinde bir önerme yoktur. Babanın yanında anneye de itaat kastedilmiştir. Bu itaati de Locke, hürmet ve saygı göstermek anlamında da düşünülebileceğini savunmaktadır. Buradan, insanların özgür olarak doğduklarını söyleyebiliriz.

“Locke’un ifadeleriyle, varsayalım ki, Sir Robert Filmer’in iddia ettiği gibi, Adem’e babalığından ötürü çocukları üzerinde mutlak yönetici olma hakkı tanrısal bir bağış olarak verilmiş olsun, böylesi bir durumda, şu sorunun sorulması da kaçınılmazdır: Adem öldüğü takdirde, Filmer’in iddia ettiği yönetimin temelini teşkil eden doğal ve kişisel hakimiyet hakkı (natural and private dominion) kime intikal edecektir? Cevap her ne kadar “Adem’in torunlarına, gelecek kuşaklara intikal edecektir” şeklinde ise de, ‘doğal ve kişisel hakimiyet hakkının birlikte, aynı şahsa intikal etmesi nasıl mümkün olacak? Yine varsayalım ki, Filmer’in dediği gibi, babanın mevkii ve mülkiyeti, en büyük oğula intikal etsin, fakat yine de babaya ait doğal egemenlik hakkı (natural dominion) ve babalık otoritesi (paternal power) miras yoluyla (inheritance) ona intikal edemez. Çünkü, hiçbir insan doğuştan, kardeşinin otoritesine tabi değildir. Babalık ayrı kardeşlik ayrı şeylerdir.”²⁴

Locke’a göre, baba olmak bir insana yönetici olmayı sağlıyorsa bile, en büyük erkek çocuk olmak; yönetici olmayı sağlayamaz. Ailenin tüm mallarının, çocuklara miras kalması düşünülebilir; fakat yöneticilik, doğal bir hak olarak düşünülemez. Bu hak, ne en büyük erkek çocuğa ne de kardeşlerine miras gibi kalabilir. Bunun dışında, şöyle bir problem de doğmaktadır: Adem Havva’dan önce ölürse, yöneticilik hakkı çocuklara değil annelerine mi kalacaktır? Bir çocuğun, annesi üzerine egemenliği nasıl mümkün olabilir? Bu soruların cevabını Filmer’in görüşleriyle cevaplandırmak imkansızdır.

“Locke’a göre, Tanrı’nın Adem’e verdiği hakimiyetin Adem ile sona erip ermediği veya nesli için de söz konusu olup olmadığı kesinlikle belli değildir. Yine Adem’in hakimiyetinin nesline de miras olarak devredildiğinin kabul edildiğini de düşündüğümüzde, bunun hangi şekilde olduğu hususu da belli değildir. Bunun dışında, bu irsi intikal izleri, bugün bunu geriye götürülemeyecek şekilde kaybolmuştur.”²⁵

²³ *A.g.e.*, s. 68

²⁴ *A.g.e.*, s. 69

²⁵ *A.g.e.*, s. 70

Görülüyor ki, Locke'a göre Filmer'in iddialarını kabul etsek bile sorunlar ortaya çıkmaktadır. Tanrı'nın Adem'e bahsettiği egemenliğin soyu için geçerli olup olmadığını bilemiyoruz. Soyunu da ilgilendirdiğini düşünsek bile ne şekilde ve nasıl gerçekleştiğine ilişkin fikrimiz yoktur. Ayrıca, Adem'in soyunu tarihsel olarak sıralandırmak mümkün değildir. Çünkü, soyu tamamen kaybolmuştur. Bundan dolayı, kralların, Adem'in varisleri olduğunu söyleyebilmemiz güçtür.

Locke, Filmer'in iddia ettiği gibi Adem'in Tanrı'dan kaynaklanan bir otorite veya yönetici olma hakkının olmadığını düşünmektedir. Adem'in çocuklarının da böylesi hakları yoktur. Dolayısıyla, ne Adem'in ne de ondan kaynaklanan yöneticilerin haklarının varlığından söz edebiliriz. Kaldı ki, babalık hakkını siyasi bir otorite gibi düşünmenin rasyonel bir açıklaması yoktur.

“Locke'a göre, paternal otorite, Tanrı'nın, ebeveynlerin kalbine yerleştirmiş olduğu şefkatten kaynaklanıp, çocukların bakımı ve yetiştirilmesini sağlamaya yöneliktir. Fakat bu otoriteyi, çocukların hayatları ya da ölümlerine karar verme şeklinde genişletmenin makul bir tarafı yoktur. Paternal otorite, çocukların temel ve doğal hakları üzerinde (yaşam, özgürlük, mülkiyet) tasarrufta bulunmaya kadar genişletilemez. Temel ve doğal haklar üzerinde yalnızca insanların kendileri tasarrufta bulunabilir.”²⁶

Anlaşıyor ki, Locke'a göre babalık hakkını yönetici olma hakkı veya çocuklar üzerinde mutlak otorite gibi düşünmek doğru değildir. Tanrı'nın, babalık hakkını babaya çocuğu yetiştirmek için vermiştir. Babalık hakkını genişleterek babanın çocukları üzerindeki doğal haklarından yaşam, özgürlük gibi haklarından yararlanmayı içermemektedir. Zira her insan, kendi haklarına sahiptir ve baba da olsa bir başkasının, kişinin doğal haklarını elinden alma yetkisi yoktur.

Filmer'in monarşinin tanrısal bir bağış olduğuna ilişkin bir diğer iddiası ise ;

“Dünyanın neresinde olursa olsun, büyük ya da küçük topluluklar halinde bir arada yaşayan insanlar içerisinde, diğerlerinin doğal olarak kralı olma hakkına sahip bir insan vardır. İşte bu insan, diğerlerinin itaat etme zorunda oldukları Adem'in varisidir. Yeryüzündeki bütün krallar, birlikte yaşadıkları insanların, içlerinden biri olarak, kralı olma hakkına, doğal olarak sahiptirler.”²⁷

²⁶ *A.g.e.*, s. 70

²⁷ *A.g.e.*, s. 70-71

Locke'a göre, Filmer'in yukarıda ifade edilen iddiası, yeryüzünde monarşiye dayanan yönetimlerin meşruiyetini göstermez. Ayrıca, yeryüzünde bir çok sayıda monarşiye dayanan yönetimler vardır. Bunlardan hangilerinin meşru veya hangi kralın varis olduğunu bilebilmemiz mümkün değildir. Yeryüzündeki herhangi bir kralın Filmer'in bu yaklaşımıyla siyasi otorite kurması mümkün değildir. Siyasi otoritenin varlığı ve meşruiyeti için Adem'in varisi olmak yeterli değildir.

“Locke'a göre, Adem'in, çocukları üzerinde herhangi bir siyasi otorite kurmak ya da dünyanın hükümranlılığına sahip olmak için, ne babalığından kaynaklanan doğal bir hakkı ne de Tanrı tarafından bahşedilmiş herhangi bir hakkı vardır. Adem'in öyle hakları olsaydı bile, varislerinin olamazdı. Varislerinin böylesi haklara sahip olabilecekleri iddiası, doğal hukukla da tanrısal hukukla da temellendirilemez. Locke, mevcut yöneticilerin Adem'in hususi hakimiyet ve babalıktan kaynaklanan yargılama hakkının yeryüzündeki gölgesi olduğunu kabul etmek mümkün değildir.”²⁸ Dolayısıyla, devletin doğuşunu ve siyasi otoritenin kökenini Sir Robert Filmer'in iddialarından farklı bir zeminde meşrulaştırmak zorundadır.

Locke, bu noktada Filmer'in temel iddialarını çürüttükten sonra, siyasi otoritenin varlığını farklı yerlerde arayacaktır. Devletin kökenini ve meşruiyetini Filmer'in iddialarından farklı olarak temellendirmektedir. Ona göre, devletin kökeni ve meşruiyeti halkın rızasına ve sözleşmeye dayanır. Yeryüzünde, devletin meşruiyeti ve kökenini açıklayabilecek başka bir meşruiyet kaynağı yoktur. Filmer'in iddia ettiği gibi gücünü Tanrı'dan alan herhangi bir meşru otoriteden söz edemeyiz.

Sonuç olarak, devletin kökeni ve meşruiyetine ilişkin Filmer'in iddiaları, Locke'a göre geçersizdir. Devletin kökenini ve meşruiyetini Filmer'in iddialarından farklı bir şekilde temellendirmek gereklidir. Ona göre, siyasi otorite babanın çocukları, kocanın karısı, efendinin köleleri üzerindeki otoritesinden farklı tutulmalıdır. Bu tür otoritelerin hepsi farklı otoritelerdir. Filmer'in iddia ettiği gibi, bu otoritelerden hareketle devletin kökeni ve meşruiyetini temellendirmek güçtür.

²⁸ *A.g.e.*, s. 72

1.4 Devletin Kökeni ve Meşruiyeti Problemine Locke'un Bakışı

Locke'un devletin kökeni ve meşruiyeti problemine ilişkin Filmer'in iddialarını çürüttüğünü görüyoruz. Ona göre, devletin kökeni ve meşruiyetini Filmer'in görüşleriyle temellendirmek güçtür. O halde, Locke, devletin kökeni ve meşruiyeti problemini nasıl temellendirecektir?

Locke, devletin kökeni ve meşruiyeti problemini sözleşmeye dayandıran düşünürlerden biridir. Ona göre, insanların rızalarına ve sözleşmelerine dayanan devlet, meşru bir devlettir. Siyasi otoritenin tek kaynağı, halkın rızasıdır. Her türlü otorite, halkın rızasından türetilir. Halkın rızasına veya sözleşmeye dayanmayan bir hukuka ve otoriteye hiç kimse zorlanamaz.

Locke'a göre, devletin meşruiyet zemini ne Aristoteles'in dediği gibi bir doğallık ne de Papist Öğretinin dediği gibi tanrısal hukuk ya da dindir, ne de Machiavelli'nin dediği gibi güçtür. Bir devlet, yalnızca insanların rızasına ve sözleşmelerine dayandığı takdirde meşrudur. Devlet, insanların hayat, hürriyet ve mülkiyet gibi temel ve doğal haklarının düzenlenmesi, korunması için insanların kendi rızaları ve karşılıklı sözleşmeleriyle oluşturdukları bir kurumdan başka bir şey değildir. Devlet, ne keyfi bir otorite ne de tanrısal ve kutsal bir otoritedir. Kısacası, insanların rızaları ve sözleşmelerine dayanmayan her türlü otorite, gayri meşrudur.

Locke'un devletin kökeni ve meşruiyeti problemini daha iyi anlamamız için, Onun siyaset felsefesini incelememiz gerekmektedir. Bundan sonraki bölümlerde, Locke'un siyaset felsefesini ilgilendiren problemlere bakışını ayrı ayrı inceleyeceğiz. Başta devletin kökenini ve meşruiyetini nasıl temellendirdiğini?, siyasi otoriteden ne anladığını?, insanların siyasal bir toplum oluşturmadan önce nasıl yaşadıklarını?, eski düzenlerini bırakmalarının nedenlerini?, siyasal topluma nasıl geçtikleri?, yönetme hakkının kimlere ait olduğu?, yönetimde görev dağılımının nasıl gerçekleştiği?, bireyin hak ve özgürlüklerinin olup olmadığı ve mülkiyetten ne anladığı?, sözleşmenin nasıl gerçekleştiği?, yasama-yürütme-yargı güçlerinin kimlerin elinde olacağı ve bu kavramlardan Locke'un ne anladığı?, bireyle devlet arasındaki ilişkilerin nasıl gerçekleştiği? gibi sorular çerçevesinde Locke'un siyaset felsefesi, ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu soruların yanıtları, şüphesiz Locke'un siyaset felsefesini belirleyecektir.

Locke'a göre, devletin kökenini ve meşruiyetini nerede temellendirilmesi gerektiği sorusunu cevaplandırmak için insanların politik bir topluluk oluşturmadan önce nasıl yaşadıklarına bakmamız gerekir. Yani insanlar, örgütlü ve düzenli bir toplum halinde

yaşamaya geçmeden önce, doğada nasıl yaşadıklarına bakmamız gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre, 'doğa durumu' olarak nitelendirilen bu duruma bakmamız, devletin kökeni ve meşruiyeti problemini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Locke gibi, devletin kökenini ve meşruiyetini bir çeşit sözleşmeye ve halkın rızasına dayandıran düşünürlerde de, politik toplumun kurulmasının öncesini incelediklerini görüyoruz. Kimi düşünürler bu dönemi, bir savaş ve kargaşanın hakim olduğu bir dönem, kimi düşünürler ise bir refah ve barış dönemi olarak düşünmektedir. Bu düşünürlerde ortak olan nokta, hepsinin siyaset felsefesini, 'doğa durumu' olarak nitelendirilen bir dönemle başlattıklarıdır. Locke'ta, benzer bir şekilde siyaset felsefesinin başlangıcını buradan yapmaktadır. Bu noktada, işe, insanların politik bir topluluk oluşturmadan önce nasıl yaşadıklarını tasvir etmekle işe başlar. Doğa durumu olarak nitelendirdiği bu dönemi ayrıntılı olarak tasvir ettiğini görüyoruz.

Çalışmamız bu noktada, Locke'un devletin kökenini ve meşruiyetini nerede temellendirdiğini daha iyi anlamamız için, insanların politik bir topluluk oluşturmadan önce 'doğa durumu' olarak nitelendirilen bir dönemde, nasıl yaşadıklarını incelemekle devam edecektir.

1.4.1 Doğa Durumu ve Doğa Yasası

Locke, devletin kökenini ve meşruiyetini problemini temellendirebilmek için, öncelikle insanların politik yönetimler oluşturmadan önceki durumlarını araştırmakla işe başlar "doğa durumu" adını verdiği bu dönemde, insanların nasıl yaşadıklarını yanıtlamaya çalışır ve şöyle der;

"Siyasal erki doğru anlamak ve onu kaynağından türetmek için, bütün insanların doğada ne durumda bulduklarına bakmalıyız. Bu, insanların kimseden izin almadan ve başka birinin iradesine bağlı olmadan, doğa yasasının sınırları içinde, eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda etkin bir özgürlük durumundadır."²⁹

Locke'a göre, doğa durumu, insanların kendi eylemlerini belirlemede ve mallarını dilediği gibi kullanmada, yalnızca 'doğa yasası' dediği yasaya bağlı olduğu, bir özgürlük durumudur. Locke, çağının düşünürlerinden farklı olarak doğa durumunu herkesin doğa

²⁹ Tuncay, Mete, *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi 2, Yeniçağ, Seçilmiş Yazılar*, Teori Yay., Ankara, 1986, s. 229

yasasının sınırları içinde dilediğini yapabildiği bir durum olarak düşünmüştür. Aynı konu üzerinde T. Hobbes doğa durumunu herkesin birbiriyle savaştığı, kin ve nefretin egemen olduğu “insan insanın kurdudur” deyişiyle dile getirmişti. Dolayısıyla Locke bir anlamda yukarıdaki görüşleriyle T. Hobbes’la bir polemige girmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Locke’un doğa durumu düşüncesi üzerinde incelememize devam edelim; “Bu, aynı zamanda bir eşitlik durumudur da: her türlü erk ve yargı hakkı karşılıklıdır, kimsenin elinde başkasından fazla bulunmaz; doğanın bütün nimetlerinden eşit olarak faydalanmak ve eşit yetkileri kullanmak üzere rast gele doğan, aynı tür ve sıradan yaratıkların (hepsinin Baş ve Efendisi iradesini açıkça bildirerek, birini ötekilerin üstüne getirip, belli ve apaçık bir saptamayla ona kuşkulanılmaz bir hakimiyet [dominion] ve egemenlik [sovereignty] hakkı verilmedikçe) kimseye bağlı ya da kuyruk olmadan aralarında da eşit olmaları gerektiği, her şeyden daha açıktır.”³⁰

Doğa durumunda, özgürlüğün yanı sıra eşitliğin olduğunu, kimsenin bir başkası üzerinde otoritesinin bulunmadığını, doğadaki nimetlerden herkesin eşit bir şekilde yararlandığı, kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığı bir durumu anlıyoruz. Doğa durumu, aynı zamanda tüm otorite ve yargılama hakkının karşılıklı olduğu ve kimsenin kimse üzerinde bir egemenlik hakkının bulunmadığı bir eşitlik durumudur. Bu noktada akla şöyle bir soru geliyor: acaba herkesin dilediğini yapabildiği özgürlüğün ve eşitliğin olduğu doğa durumu, insanları başıboşluğa götürmez mi? Aynı şekilde, özgürlük ve eşitlik ortamının var olduğu bu doğa durumunu insanları kurlsızlığa götürmez mi? Bu sorulara, Locke’un eserinde verdiği yanıtları inceleyelim.

“Bu bir özgürlük durumudur, ama bir başıboşluk durumu değildir; bu durumda insanın kendi kişiliğini ve mallarını kullanmakta denetlenmez bir özgürlüğü olmakla birlikte, yine de onun yalnızca korunmasından daha soylu bir gerek olmadıkça, kendini ya da elinde bulunan herhangi bir yaratığı ortadan kaldırma özgürlüğü yoktur. Doğa durumunu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır; bu yasadan başka bir şey olmayan akıl, ona danışan bütün insanlığa, eşit ve özgür olduklarından, kimsenin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir. Çünkü insanların hepsi tüm güçlü (kadir-i mutlak) ve sonsuz bilge bir yaratıcının işi, bir egemen efendinin (Tanrının) uşağı oldukları yeryüzüne onun buyrukları ve onun dileğiyle gönderildikleri için onun malıdır ve başka birinin değil, yapısı oldukları onun istediği süre için yaratılmışlardır.”³¹

³⁰ *A.g.e.*, s. 229

³¹ *A.g.e.*, s. 229-230

Görülüyor ki, doğa durumunda insanların başıboş bir şekilde davrandıklarını söyleyemeyiz. Doğa durumunun bir kuralsızlık durumu olduğunu da söyleyemeyiz. Locke'a göre, insanların böylesi bir doğa durumunda birtakım özgürlükleri vardır, fakat bu özgürlüklerin mutlak olmadığını anlıyoruz; örneğin, doğa durumunda kişinin kendi malını, canını koruması mümkünken bir başkasının malına veya canına zarar vermeye hakkı yoktur. İnsanlar, kendilerini ilgilendiren konularda kontrolsüz bir özgürlüğe sahip iselerse de bu durum onların başkasının sahip olduğu bir şeyi elinden alma ya da yok etme hakkı vermemektedir. Doğa durumunda insanların özgürlüklerini doğa yasası belirler. Doğa yasası açısından, herkes doğal olarak özgür ve eşittir. Hiç kimse bir diğerrinin hayatına, özgürlüğüne ve sahip olduklarına zarar veremez.

"...Gerçek bir özgürlük ve eşitlik dönemi olan bu doğal yaşama dönemi insanların tamamen başıboş oldukları bir yaşam da değildir. İnsanlar, izin almaya gerek olmadan dilediklerini yapabilirler, mallarını diledikleri gibi kullanabilirler ama doğal yaşamın koyduğu sınırlar içinde kalmak kaydıyla... Yine insanlar başkasının iradesine boyun eğmeden hareket edebilirler, ama herkes her istediğini de yapamaz, ama kendi hayatına kastetme özgürlüğü olmadığı gibi başkasının hayatına son verme özgürlüğü de yoktur, malını dilediği gibi kullanabilir ama başkasının malına zarar verme ya da başkasının malını elinden alma özgürlüğü de yoktur."³²

Doğa durumundaki özgürlüğün sınırları, doğa yasası fikriyle temellendirildiğini görüyoruz. Locke'un doğa yasasından ne anladığını anlamaya çalışalım.

"... Doğa yasasını, doğa ışığı ile öğrenilebilen rasyonel doğaya neyin uyduğunu neyin uymadığını gösteren ve bu sebeple de emredici veya yasaklayıcı olan ilahi iradenin bir buyruğu olarak kullanılabilir... İlk olarak bu yasa üstün bir iradenin buyruğudur ve yasanın formel sebebi de bu üstün iradedir... İkinci olarak doğa yasası neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiğini ortaya koyar, ki bu da bir yasanın gerçek fonksiyonudur. Üçüncü olarak, bir yükümlülüğü oluşturmak için gerekli her şeyi içinde bulundurduğu için, doğa yasaları insanları bağlayıcıdır. Şüphesiz pozitif yasaların bilindiği yolla bilinmese de tek başına doğa ışığı yardımıyla kavranabildiği için, insanlar doğa yasasını yeteri derecede öğrenebilir."³³

Locke'a göre, doğa yasası insanları yönlendirebilir. İnsanlar, doğa yasasının yardımıyla ne yapmaları gerektiğini anlayabilirler. Doğa yasası, Tanrı'nın belirlediği ve

³² Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 1989, s. 151

³³ Locke, John, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, Çev. İsmail Çetin, Paradigma Yay., İstanbul, 1999, s. 19

insanların kalplerine yerleştirdiği bir yasa olarak karşımıza çıkmaktadır. “... Doğa yasası, öyleyse Locke için Hobbes için olduğundan bütünüyle başka bir anlam taşımaktadır. Hobbes için doğa yasası güç, zor ve aldatma yasası demekken, Locke için Tanrı ve hakları üzerine, insanın Tanrı’yla ilişkisi üzerine ve tüm insanların ussal yaratıklar olarak temel eşitlikleri üzerine düşünen insan usu tarafından bildirilen evrensel olarak bağlayıcı bir ahlaksal yasa demektir.”³⁴

Görülüyor ki, Locke’a göre doğa yasası Tanrı’nın bir buyruğudur. İnsanlar bu buyruğu kendisine verilen doğuştan yetileriyle öğrenebilirler ve ona göre davranabilirler. Fakat, bazı insanların bu doğa yasasının bilgisine sahip olmadıklarını ve bu yasanın dışında hareket ettikleri söylenebilir. Öyleyse, neden tüm insanlar doğa yasasının bilgisine sahip değiller? Locke’un bu soruya cevabı şöyledir: “Sivil topluma ait işlerde kamuya ait bir yerde ilan edilen yasal haberi okumanın kör biri için imkansız, görmesi kusurlu biri için de güç olmasından, yasanın mevcut olmadığı ya da duyurulmadığı sonucu nasıl çıkarılamazsa doğa yasasının da herkes tarafından bileneceği sonucu zorunlu olarak çıkarılamaz. Zira bütün insanlar yaratılış olarak akılla donatılmış iseler de bazı insanlar vardır ki aklın ışığını kullanmayıp, karanlığı tercih ederler. İnsan gözlerini açmadığı ve gezinti için tamamen hazır olmadığı takdirde güneş bile ona gideceği yolu gösteremez.”³⁵

Locke’a göre, doğa yasasının bilinmesi için insanların tümü değil de, aklını iyi kullanabilen insanlara başvurmamız gerekir. Her ne kadar, insanların çoğu doğa yasasının bilgisine sahip olmasa da veya doğa yasasının var olduğuna ilişkin ortak bir uzlaşmaları yoksa da, bu durum doğa yasasının var olmadığı sonucunu çıkaramaz. Bu noktadan hareketle Locke, doğa yasasının var olduğuna ilişkin bir takım deliller dile getirmektedir. Ona göre, “doğa yasasının varlığını gösteren bir delilin, insanların vicdanından, yani kötü davranışta bulunan hiç kimsenin vicdanen kendisini temize çıkaramadığı geçeceğinden elde edilebileceğini söyler. Ona göre, vicdani yargı, doğa yasasının var olduğunu gösterir.”³⁶

Locke, insanların yaptıkları kötü şeylerden zaman zaman vicdanen rahatsız olduklarını ve bu rahatsızlığın da doğa yasasının var olduğuna ilişkin bir delil olabileceğini düşünmektedir.³⁷ Locke’a göre, doğa yasasının varlığının bir diğer delilini de evrenin kendi yapısından çıkarabilmek mümkündür; “evrende mevcut olan her şey, doğalarına uygun var

³⁴ Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi*, Çev. Aziz Yardımlı, Cilt 5, Bölüm; ab, İngiliz Görgücülüğü, İdea Yayınlar, İstanbul, 1991, s. 180-181

³⁵ Toku, *A.g.e.*, s. 93-94

³⁶ *A.g.e.*, s. 94

³⁷ Destici, Mustafa, *John Locke’da Tabiat Kanunu Fikri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üni. Sos. Bil. Ens. Felsefe Ana Bilim Dalı, Ankara, 1996

oluş tarzını, tabi oldukları doğal kanunlara bağlı olarak gerçekleştirirler. Bütün varlıkların formunu, faaliyet biçimini ve ölçüsünü belirleyen şey tabi olunan doğal kanunlardır. Evrendeki her şeyin böylesi doğal bağımlılıkları varken, insanın olmaması ihtimal dahilinde değildir.”³⁸ Anlaşıyor ki, evrende her bir varlık rast gele değil de, belirli doğa yasalarına bağlı olarak varlıklarını gerçekleştiriyor. Evrende tüm varlıklar böyle iken, insanın bunların dışında düşünmek doğru değildir.

Locke’a göre, doğa yasasının varlığının bir başka delilini toplumsal hayattan çıkarabiliriz; “böyle bir ilke olmadan ne erdem ve erdemsizliğin ne iyilik ve kötülüğün, ne de ödüllendirmenin ve cezalandırmanın imkanının olacağı hakikatidir. Kanunun olmadığı yerde hata ve suç yoktur. Doğa yasası olmasaydı her şey insan iradesine dayanmak zorunda kalacak ve sorumluluk gereği davranış diye bir şeyden bahsedilemeyeceğinden insan, fayda ya da hazzın emrettiği veya kör ve kanunsuz içgüdünün rast gele sarıldığı eylemden başkasını yapamayacaktı.”³⁹

Sonuç olarak, Locke, yukarıda belirtildiği gibi, doğa yasasını varlığını kabul etmektedir. Ayrıca, bu yasanın varlığına ilişkin kanıtlar da getirmektedir. Doğa yasası bir anlamda, Tanrının isteği ve mesajıdır. Doğa yasası, doğa durumunda geçerli olan hukuktur ve insanidir. Doğa yasasının ille yazılı bir hukuk olması gerekmez. İnsanların zihinleriyle bu yasanın varlığının bilgisine ulaşır, bu yasaya göre eylemlerini belirleyebilirler.

Doğa yasasına uyulmaması durumunda neyle karşılaşılır? Doğa yasasına uymayana ne yapılır? gibi sorular bu noktada akla geliyor.

“Doğa yasasını çiğneyene karşı, bu davranıştan zarar gören, herkesin elinde o kimseyi yargılama ve cezalandırma hakkı olup, herkes kendine zarar vereni tek başına yargılayıp cezalandırabileceği gibi, böyle bir hareket topluma karşı yöneltilmiş bir tehlike olacağı için, herkes birleşerek de doğa yasasını çiğneyeni cezalandırabilir.”⁴⁰

Özgürlük ve eşitlik durumu olan doğa durumunda, doğa yasasına uymayan biri olduğu zaman, o kişiyi cezalandırma hakkı herkesindir. Doğa durumunda, her insanın bağlı olduğu üst bir yargı otoritesi ya da yargılama hakkını elinde bulunduran herhangi biri yoktur. Dolayısıyla, doğa durumunda, insanların kendilerine zarar vereni cezalandırma ve doğa yasasını uygulama hakları vardır. Doğa yasasını çiğneyene karşı iki farklı cezalandırmanın gerçekleştiğini görüyoruz. Bunlardan biri, bireye karşı işlenen bir suça karşılık yine o bireyin

³⁸ *A.g.e.*, s. 94

³⁹ *A.g.e.*, s. 94

⁴⁰ Şenel, Alaaddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, A. Ün. S.B.F.Y., Ankara, 1982, s. 434

kendisinin ceza vermesi, diğeri ise işlenen suç, topluma zarar veriyorsa, bu durumda herkesin suçluyu cezalandırma hakkının olduğunu görüyoruz. Çünkü, doğa durumunda toplumun zararına bir eylemde bulunan kişiyi yargılayacak bir temsilci veya yargıç olmadığından, herkesin suçluyu cezalandırma hakkı söz konusudur.

Locke, doğa durumunda insanların birtakım haklarının olduğunu düşünmektedir. “Locke’un doğa halinin vasıflarından biri de içinde doğal hakların bulunmasıdır. Bu haklar doğuştan değildir, doğa hukukun verdiği haklardır ve herkesin iyiliğini göz önünde bulundurur... Doğa durumunda bireyin iki kudreti (hakkı) vardır. Bunlardan ilki doğal hukuk müsaadesi nispetinde kendi ve başkalarının korunması için ne gerekiyorsa yapmak, yani varlığını sürdürmek; ikincisi ise hukukun ihlali hallerini şahsen cezalandırmaktır.”⁴¹

Dolayısıyla, geldiğimiz noktada, doğa durumunun insanlar için belirli özgürlük ve eşitlik ortamı sağlaması bakımından olumlu yanları olmakla beraber, birtakım tehlikeleri de içerdiğini düşünebiliriz. Öyle ki, bir başkasını cezalandırma hakkının ölçüsü ve sınırı, zarar gören kişinin insiyatifine bırakmak beraberinde sıkıntılar getirebilir. Kişi kin, nefret duygularıyla hareket edebilir.

“Locke’a bakılırsa, doğal yaşama çağı iyi olmakla beraber bir çok sakıncası bulunan bir çağdır... Bu çağın insanı kendinde suçluları cezalandırma hakkını görür. Şimdi, kendine karşı haksızlık yapılan birinin yakaladığı suçluya vereceği cezayı düşünelim. Bu insan ister istemez kendi tutkusuna kapılarak, gözü kararacak, karşısındakini cezalandırırken, kendi öfkesinden başka bir ölçü tanımayacaktır. Bu durumda suçla ceza arasında herhangi bir uygunluktan söz açılmaz. Demek ki, doğal yaşamın ilk sakıncalarından biri, insanı hem davalı, hem de yargıç durumunda bırakılması oluyor.”⁴²

Doğa durumunda, zarara uğradığını iddia eden kişi, gördüğü zararı olduğundan fazla hesap edebilir, öfkesi yüzünden suçluyu gereğinden fazla cezalandırmaya gidebilir. Böylece, kişinin kendine zarar vereni cezalandırması hakkı, düşmanlıklara ve sonu gelmeyen ihtilaflara neden olabilir. Suçlu, haksızlığa uğradığını düşünerek misilleme de bulunabilir ve bu durum uzayıp gidebilir ve sonu gelmeyen düşmanlıklar ortaya çıkabilir. Kişinin hem davacı olması hem de yargıç olması problemler getirebilir.

⁴¹ Örucü, Esin, *John Locke ve Sosyal Mukavelesinin Özelliği*, İ. Ü.Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXXIII, Sayı; 3-4, Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1968, s. 186

⁴² Akın, İlhan, *Devlet Doktrinleri*, Samim Güniz-Sadık Özyaygen Basımevi, Ankara, 1962, s. 130-131

Locke'a göre, "Doğa durumunda, bir birey sahip olduğu hakları uygulamadan mahrum da olabilir. Haklarını ihlal eden kişi kendisinden daha güçlü ise onu cezalandıramayabilir veya zararını tazmin edemeyebilir."⁴³

Doğa durumunda, herkesin doğa yasasını uygulama ya da başka bir deyişle, herkesin suçluyu cezalandırma hakkının olması, doğa durumunu güvenlikten uzak bir durum olarak düşünülmesine neden olmaktadır.

Doğa durumunda, her ne kadar insanlar özgür ve kendilerini başkalarından gelebilecek tehlikelere karşı koruma hakkına sahip iselerse de içlerinden özgürlüklerini kötüye kullanmak isteyenlerin çıkması da mümkün olacaktır.

Locke'a göre, doğa durumu, insanlar için özgürlük ve eşitlik durumu olmasına karşın, pek çok sıkıntıda içermektedir. Bu sıkıntıları, Locke'un nasıl ifade ettiğine bakalım; "Bir kere; doğru ve yanlışın ayracı ve aralarındaki bütün anlaşmazlıkları karara bağlayan genel ölçü olacak, yapılmış, kurulmuş, tanınmış ve genel onaylamayla geçerlik iznini almış bir yasa yoktur. Çünkü, doğa yasasının bütün akıllı yaratıklar için açık ve anlaşılır olmasına rağmen, insanlar bunu incelemek gereği üstünde bilgisiz oldukları kadar, çıkarlarını da yönediklerinden, özel olaylara uygulanmasında kendilerini bağlayıcı bir yasa olarak ona izin verme eğiliminde değillerdir. İkinci olarak; doğa durumunda kurulu yasaya uygun olarak bütün ayrılıkları saptamaya yetkili tanınan ve taraf tutmayan bir yargıç yoktur. Çünkü, herkes o durumda doğa yasasının hem yargıç, hem de yürütücüsü olduğundan insanların kendi taraflarını tutmalarından ötürü, tutku ve öç onların çok ileri gitmelerine pek elverişlidir. Bu yüzden, kendi davalarında çok fazla ateşle, başkalarınınkilerde kusurlu olacak kadar savsaklayıcılık ve ilgisizlikle davranırlar. Üçüncü olarak; doğa durumunda, doğru olduğu zaman yargıç destekleyecek, koruyacak ve ona gerektirdiği yürütmeyi sağlayacak erk çoğu kere yoktur. Herhangi bir haksızlık yaparak zarar verenlerin ellerinden geldikçe haksızlıklarını zorla iyi saydırmaktan geri kalmamaları pek az görülür. Böyle direnmeler, cezalandırmayı çok kere tehlikeli kılar ve buna kalkışanlar için sık sık yıkıcı olur."⁴⁴

Doğa durumunda, insanların üzerinde uzlaştığı ve kabul ettiği bir yasanın olmayışı, doğa durumunu tehlikeli ve güvenlikten uzak bir dönem haline getiriyor. Her ne kadar, insanların eylemlerini belirleyen bir doğa yasasından söz edilse bile, kimi insanlar bilgisizliklerinden veya kişisel menfaatleri doğrultusunda hareket ederek, doğa yasasını görmezden gelebilirler. Doğa durumunda, doğa yasasını çiğneyeni yargılayacak bir yargıcın

⁴³ Nozick, Robert, *Anarşi Devlet ve Ütopya*, Çev. A. Oktay, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul, 2000, s. 40

⁴⁴ Tuncay, A.g.e., s. 239

olmayışı, herkesi hem yargıç hem davacı durumuna sokmaktadır. Bu durumda, doğa yasasının uygulanılmasını güçleştirmektedir. Çünkü, insanlar öç ve kıskançlık duyguları veya menfaatleri doğrultusunda hareket edebilirler. Doğa durumunda, haksızlığa uğrayan kişi kendisine zarar verenden güçsüz ise cezalandırma hakkını uygulayamayabilir. Böylesi bir durumda, suçluların cezalandırılması yetersiz ve adilane olmayacaktır.

Sonuç olarak, doğa durumunda her ne kadar insanlar için özgürlük, eşitlik var ise de risk ve tehlikeleri de vardır. Bu tehlikelerden kurtulabilmek daha güvenli bir ortamda yaşamak için, doğa durumunda yaşayan insanlar, kendi rızalarıyla politik bir toplumu oluşturmaya yönelirler. İnsanların politik topluma yönelişlerinin amacı, doğa durumunun yarattığı rahatsızlıklardan kurtulmaktır. Bu yöneliş, insanların istekleriyle gerçekleşmektedir. Böylelikle, doğa durumunun yarattığı tehlikelerden, haksızlıklardan, güvensizliklerden kurtularak insanlar topluma yönelirler.

Geldiğimiz noktada, Locke'un devletin kökeni ve meşruiyeti problemini ele alırken insanların en başta doğa durumunda nasıl yaşadıklarını incelemekle başladığını daha sonra politik bir topluma yönelişlerinin nedenlerini incelediğini görüyoruz. Locke'un düşünceleri bu anlamda, Filmer'in düşüncelerinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce de belirtildiği gibi Filmer, insanların doğuştan özgür olmadıklarını dile getirmekteydi. Oysa, Locke, insanların doğuştan özgürlüklerinin olduğunu dile getirmektedir. Doğa durumunda insanların sahip olduğu hak ve özgürlükleri dile getiren Locke, insanların bu özgürlüklerden yararlanması için hiçbir otoriteye bağlı olmadığını düşünmektedir. Doğa durumunda, insanlar doğa yasasının sınırları içerisinde dilediklerini yapabileceği özgürlüklerine sahiptir. Ona göre, hiçbir keyfi otorite insanın bu özgürlüklerine karışamaz. Bu anlamda, insanlar sadece doğa yasasına uymak durumundalar. Filmer'in iddia ettiği gibi insanların bir otoriteye bağlı olması gerektiği bu otoritenin de meşru otorite olduğu fikrine Locke'ta rastlamıyoruz. Filmer'in düşündüğü gibi, monarşinin babalık hakkından kaynaklanan bir otorite olduğunu ve monarka bu yüzden itaat edilmesi gerektiği anlayışı Locke tarafından benimsenmemektedir. Aksine, insanların doğa durumundan kaynaklanan sakıncalardan kurtulmak için kendi rızalarıyla politik bir toplum oluşturduklarını savunmaktadır. Devletin kökeni ve meşruiyetini de Locke, halkın rızasına ve insanların kendi aralarında birleşip sözleşmeyle politik bir otorite oluşturmasına dayandırmaktadır. Dolayısıyla, şunu anlıyoruz, Locke'a göre insanların politik bir otoriteye bağlanmalarının tek yolu, onların kendi rızalarıyla doğa durumunun sakıncalarından kurtulabilmek ve daha güvenli ve rahat bir yaşam için kendi aralarında birleşmeleri ve politik bir toplum oluşturmalarıyla gerçekleşebilir. Ancak böyle bir otorite

meşru bir otorite olabilir yoksa babalık Filmer'in dediği gibi, baba otoritesine dayalı monarşik yönetimlerin meşruluğundan söz edemeyiz. Devletin kökeni ve meşruiyeti, insanların ortak rızasına bağlıdır. İnsanların rızası olmaksızın, herhangi biri meşru bir otoriteye sahip olduğunu iddia edemez.

Daha önce de belirtildiği gibi, Locke'a göre, doğa durumunda insanlar bir takım hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu hak ve özgürlüklerden biri de, doğada bulunan bütün nimetlerden herkesin eşit bir şekilde yararlanma hakkının olduğu ve kendi malını ve canını koruma hakkıdır. Doğa durumunda, kişi kendi mallarını dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Fakat, bir başkasının malına, canına, özgürlüğüne zarar veremez. Bir anlamda, doğa insanların yeme, içme gibi ihtiyaçlarını karşılaması için vardır ve insanlar ortak olarak doğanın sunduklarından eşit bir şekilde yararlanabilirler. Bu düşünceler, Locke'un mülkiyet ile düşündüklerini ortaya koymaktadır. Acaba, Locke, mülkiyetten ne anlamaktadır? Ona göre, doğa durumunda özel mülkiyet söz konusu olabilir mi? İnsanlar, doğanın sunduklarını diledikleri gibi kullanabilirler mi? Bunun bir sınırı var mıdır? Bu çerçevede, insanların özel mülkiyet hakları olabilir mi? Bu noktada, bu soruların yanıtları Locke'un mülkiyete ilişkin düşüncelerini ortaya koyacaktır. Çalışmamız bu noktada, Locke'un mülkiyete ilişkin düşüncelerini incelemekle devam edecektir.

1.4.2 Mülkiyet

Locke'a göre, doğa durumunda insanlar doğanın nimetlerinden eşit bir şekilde ortaklaşa yararlanabilir. Doğa, insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir yerdir. Acaba, doğa durumundaki tehlikeler, insanların doğadaki nimetleri kullanmasına ilişkin haklar için de geçerli midir? Bu sorunun yanıtını aradığımızda; insanların toplumsal bir düzen içinde yaşamak istemelerinin bir nedeni de mülkiyetlerinin daha iyi korunacağına ilişkin inancıdır.

“Onun için insan özgür olmasına rağmen devamlı tehlikelerle dolu olan bu şartlardan vazgeçmeyi tercih ediyor ve bir toplum kurarak başkaları ile birleşmeye razı oluyor, yahut da hayatlarını, özgürlüklerini mallarını, kısaca, Locke'un deyişi ile, genel olarak mülkiyeti karşılıklı korumak için bir toplum kurmak üzere başkaları ile birleşiyor. Böylece Locke'a göre insanların devletler kurarken ve bir hükümete bağlanırken göz önünde bulundukları

başlıca erk, mülkiyetlerin korunmasıdır. Bunu da doğa durumu yeteri derecede yerine getiremezdi.”⁴⁵

Anlaşıyor ki, insanların doğa durumunu terk edip politik bir topluma yönelmelerinin bir diğer nedeni de mülkiyetlerinin daha iyi korunacağına ilişkin inançlarıdır. Locke’un mülkiyetten anladığını “sahip olma” kavramı ile belirlemek güçtür. Kişilerin hak ve özgürlüklerini, canlarını, mallarını kastettiği zaman genelde mülkiyet dediğini görüyoruz. Ona göre, doğa durumu, insanların Locke’un mülkiyet dediği ‘kişilerin, hak ve özgürlükleri, canları, malları’ özgürlük ve haklarını yeterince koruyamamaktadır.

Locke’un mülkiyeti nereye dayandığını inceleyelim.

“Yeryüzünü, Tanrı insanlara ortaklaşa yararlanmaları için vermiştir, ama aynı zamanda Tanrı insanlara akıl da vermiştir. İnsanların yapacakları şey doğayı ve akıllarını en iyi biçimde değerlendirerek ihtiyaçlarını karşılamak olacaktır. Toprağın içindeki ve üzerindeki doğal zenginlikler insanların ortaklaşa yararlarına sunulmuştur, doğal yaşama döneminde bunlar üzerinde hiç kimsenin, özel, asli bir hakkı yoktur, ancak ihtiyaç sahibi bir kimse bu değerlerden bazılarını ihtiyacı için kendine mal edebilir. Örneğin, bir av hayvanını avlayan ya da bir meyveyi toplayan kişi bunlara sahip olabilir. Örneğin, herkesin ortak malı olan bir ağaçtan bir meyveyi koparan kişi, o meyvenin sahibi olur, çünkü emek harcayarak o meyveyi koparmıştır. Böylece, yeryüzü nimetleri insanların ortaklaşa yararlanmasına sunulmuştur ama, insanın elinin emeğinin yarattığı değerler üzerinde özel hakkı da olacaktır. Çünkü emeği ile doğadan bir şeyler alan insan, doğanın kendine sunduğu değerlere fazladan bir şeyler eklemiştir. Emek, o değeri doğadan koparmış, emek sahibinin malı yapmıştır.”⁴⁶

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Locke, yeryüzünde var olan her şeyin insanlar için var olduğunu düşünmektedir. İnsanlar, doğadaki nimetlerden ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yararlanabilirler. Zaten doğa da bunun için vardır. Mülkiyet ile emeği birlikte düşünen Locke’a göre, insan kendi emeğini ortaya koyarsa, doğada varolan nimetlere sahip olabilir. Bu nimetlere sahip olurken de herhangi bir yasaya, otoriteye başvurmanın gereksiz olduğunu düşünmektedir. Tek geçerli ilke emektir. “mal edinmede, çalışma dışında da herhangi bir sözleşmenin, yasanın ya da otoritenin sözü geçemez. Mülkiyetin gerçek kaynağı insanoğlunun çabasıdır.”⁴⁷

⁴⁵ Akarsu, *A.g.e.*, s. 75

⁴⁶ Göze, *A.g.e.*, s. 160-161

⁴⁷ Akın, *A.g.e.*, s. 131

Locke'a göre, insanların doğada var olan malları kendilerine mal etmelerinin, bir anlamda sahiplik iddia etmenin yolu emekten geçmektedir. Doğada var olan bir mal üzerinde emek sarf etmek o malı doğaya ait olmaktan çıkarır. Doğada var olan her şey, insanların ortaklaşa kullarımlarına serbest olmasıyla birlikte, insanların özel mülkiyet hakları da olabilir. Her insan emeğine bağılı olarak, özel mülkiyete de sahip olabilir. Bireyin kendi emeğiyle, kendi çabasıyla elde etmiş olduğı şey onun özel mülkiyetidir. Özel mülkiyet, emek ile var olabilir. Bu noktada, Locke mülkiyetin sınırlarını nasıl belirlemiştir? "Locke, mülkiyet hakkının sınırı da belirtmeye çalışmıştır. Toprağı insanoğluna veren Tanrı olduğuna göre, mülkiyet hakkı kutsaldır. Kimse kimsenin toprağına, mülküne el uzatamaz. Ne var ki, toprağı veren Tanrı, bu nimetten herkesin yararlanmasını da istediğı için, ihtiyacını karşılayacak kadar mülk edinmek de her insanın hakkıdır. Şu halde, her insanın mülkiyet hakkı, öteki insanların mülkiyet hakkıyla sınırlanmıştır. Toplumda varolan bu hakkı korumak, toplum yasalarına düşer."⁴⁸

Ona göre, mülk sahibi olan kişi mülkünü miras olarak da bırakabilir. "Locke, insanın çalışması ile meydana getirdiğı şeyler üzerinde de kendinden sonra gelecek olan çocuklarının da mülkiyet hakkı olacağını ileri sürer."⁴⁹

Görülüyor ki, herkesin dilediğı kadar mülk sahibi olması söz konusu değildir. Herkes ancak ihtiyacını karşılayabilecek kadar mülk edinebilir. Bu ilkenin gerçekleşmediğinde kişi bir başkasının mülkiyet hakkını çiğnemiş olmaktadır. Kişinin mülkiyet hakkı, kişinin ihtiyacıyla belirlenmiştir. İnsanlar özel mülkiyetlerini miras olarak bırakabilirler mi?

"Locke, insanın çalışması ile meydana getirdiğı şeyler üzerinde de kendinden sonra gelecek olan çocuklarının da mülkiyet hakkı olacağını ileri sürer." Ona göre, mülk sahibi olan kişi mülkünü miras olarak da bırakabilir.

"Doğal durumda insanlar ihtiyacından fazlasını biriktirdiğı zaman, bunların bozulması, çürümesiyle karşı karşıya kalırlar. Bu zararlı bir durumdu. Cezalandırılması gerekirdi. Fakat bozulmadan, çürümeden daha dayanıklı şeylerle takas ederse bu meşru bir davranış sayılırdı. Dayanıklı şeylerden dilediğı kadar biriktirebilirdi. Paranın kullanılmaya başlanmasıyla bireyler ihtiyaçlarından çok fazlasını biriktirmeye başladı. Karşılıklı rıza ve anlaşmalar insanın dilediğı kadar malı elinde tutmasına olanak sağlamaktadır."⁵⁰

⁴⁸ A.g.e., s. 131-132

⁴⁹ Akarsu, A.g.e., s. 76

⁵⁰ Göze, A.g.e., s. 163

Anlaşıldığı üzere, doğa durumunda bir kişi ihtiyacından fazlasına sahip olamaz. Örneğin, bir kişi beslenebileceğinden çok daha fazla meyve, sebzeye sahip olamaz. İhtiyacından fazlası malları biriktiren kişi bu malların çürümesine neden olabilir. Bu durumda, doğa yasasına aykırıdır. Locke'un mülkiyet için ortaya koyduğu sınırlamalar, para ve değerli metaların (altın, gümüş), ticaretin ortaya çıkmasıyla ortadan kalkmaktadır. Böylelikle, insanın dilediği kadar mülke sahip olma imkanı doğmuştur.

Locke, mülkiyet hakkının korunmasına önem vermektedir. Bu konuda şunları söyler:

“Bu, bir kimsenin ondan parasını ya da dilediği bir başka şeyini almak için zor kullanmak isteyen bir hırsız, (bu adam kendisini hiç incelememiş, ve yaşamı üstünde bundan daha ileri giden herhangi bir niyeti olduğu açıklamamış olsa bile) öldürülmesini yasal kılar.”⁵¹

Anlaşıldığı üzere Locke, mülkiyete yapılan saldırı karşısında mülkiyet sahibinin kendini koruması gerektiğini ve saldırganın ölüm dahil olmak üzere şiddetli bir şekilde cezalandırılmasını uygun görmektedir. Locke'un bu değerlendirmesi mülkiyete karşı yapılan saldırının ölümle cezalandırılması şeklinde yorumlanmıştır.

“Bu sözleri açıkça, mülkiyete yapılan bir saldırının ölümle cezalandırılmayı hak ettiği anlamına gelir. Bu tutumunu da “mülkiyete saldıranın bu davranışını, her şeyini elinden alıncaya kadar uysallıkla beklemen için hiçbir neden yoktur” diye savunmaya kalkar.”⁵²

Locke'un mülkiyete ilişkin görüşleri, mülkiyeti yaşamla ilişkilendirdiği fikrini de düşündürmektedir.

“... Yeryüzüne gelen, Tanrı tarafından yaratılan insan, etrafında bulunan bütün insanlığın ortak malı olan varlıklardan halihazırda kimsenin sahipliğine girmemiş olanlara yönelerek, emek harcamak suretiyle onların üzerinde muamelede bulursa, bunlara sahip olmaya hak kazanır. Bir ağacın elmaları, doğa halindeyken, emek harcayarak onları toplayan kimsenindir. Çünkü o kişinin o nesne (elmalar) için emek harcamış, ona kendinden bir şeyler katmıştır. Diğer taraftan, insan bunu yapmak zorundadır, çünkü yaşaması gereklidir. Bunu yapması için diğerlerinin rızasını beklemek mecburiyetinde değildir; eğer öbür insanların rızalarını beklemeye koyulsaydı, muhtemelen, hiçbir zaman ortaya çıkmayacak bir ortak rızayı beklerken hayatını kaybederdi. Halbuki o yaşama hakkına sahiptir. Şu halde mülkiyet hakkı yaşama hakkından kaynaklanmaktadır.”⁵³

⁵¹ Tuncay, *A.g.e.*, s. 234

⁵² Şenel, *A.g.e.*, s. 445-446

⁵³ Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 36-37

Locke, doğa durumunda insanların doğadaki nimetlerden yararlanırken bir başkasından izin almasının gerekmediğini vurgulamaktadır. Çünkü, insanın yaşama hakkı vardır. Yaşayabilmesi için ihtiyaçlarını karşılamalı ve doğadaki besinlerden yararlanmalıdır. Bunu yaparken, bir başkasının rızasını beklemek zorunda değildir. Çünkü, zaten doğa insanların yararlanmaları için yaratılmıştır. Bu çerçevede, mülkiyet hakkının yaşama hakkı ile birlikte düşünüldüğünü söyleyebiliriz.

Locke mülkiyete ilişkin görüşleri net olmadığını ve bir çok düşünürün eleştiri getirdiğini görüyoruz;

“Locke’un yaklaşımı, düşünürün ‘tarihin İlkçağlarını’ bir bolluk dönemi olarak algıladığını göstermektedir. Bu tamamen farazi bir durumdu o dönemlerde bolluk yaşandığını gösteren antropolojik bulgular yoktur. Aksine, insanların devamlı kıtlık ve sıkıntı içinde yaşadığını gösteren veriler vardır. Keza, insanların doğadaki sahipsiz şeylere yönelerek onlara sahip olmaya çalışmak yerine, hem cinslerinin daha önceden kullanılır hale getirdikleri nesnelere gasp etmeye çabalamaları istisnai bir durum değildir. Eğer bu doğruysa, Locke’un sırf iş gücü harcıyarak mülkiyet edinme teorisi biraz havada kalmaktadır. Diğer taraftan Locke’un insanların İlkçağlarda veya doğa halinde mülkiyet edinmek için diğerlerinin rızasını aramadıkları fikride en azından inandırıcı değildir.”⁵⁴

Sonuç olarak, Locke’un mülkiyetten kişinin yaşamı, özgürlükleri, canı, emeği ile sahip olduklarını anladığını söyleyebiliriz. Başlangıçta her şey, Tanrı tarafından insanların ortak kullanımına verilmiştir. Kişiler çalışarak, emek sarf ederek bu ortak mallardan özel mülkiyet edinebilirler. Fakat, özel mülkiyetin miktarı bireyin ihtiyaçları ile sınırlıdır. İhtiyacından fazlasını kullanamaz. Aksi takdirde, başkasının hakkını gasp eder. Bu noktada, herkesin ortak malını kullandığı için ceza ile karşılaşır. Zamanla ticaret ve paranın kullanılması, insanların ihtiyaçlarından fazla mal edinmelerine imkan sağlamıştır. Fakat, insanlar sahip oldukları malların bozulmasına engel olmalı. İnsanlar yaşam boyunca sahip oldukları özel mülkiyetleri çocuklarına miras olarak bırakabilirler.

Mülkiyetin korunmasına da özel bir önem veren Locke, mülkiyete yapılan saldırıyı kişinin kendisine yapılan saldırı gibi görmektedir ve insanlara cevap verme hatta saldırganı öldürme hakkının da var olduğunu düşünmektedir

Locke’a göre, daha önce belirtildiği gibi, insanların doğa durumunun yarattığı tehlikelerden kurtulmak ve politik toplumu oluşturmalarının bir diğer nedeni de insanların

⁵⁴ A.g.e., s. 40-41

sahip oldukları yaşama, özgürlük ve mülkiyet gibi temel ve doğal haklarının daha güvence de olacağı ve korunacağına ilişkin inançlarıdır. Bu anlamda, insanların rıza ve sözleşmelerine dayanacak olan yeni otorite insanların bu bahsedilen haklarını korumak durumunda olacaktır. Doğa durumunda, insanlar, yaşama, özgürlük ve mülkiyet gibi haklarını başkalarının zarar vermelerini koruma hakkına sahip oldukları gibi, aynı zamanda zarar verenleri cezalandırmak hakkına da sahiptirler. Çünkü, insanlar, doğa durumunda başkalarından gelebilecek tehlikelere her an maruz kalabilecekleri gibi sahip oldukları hakları da her an kaybedebilirler. Böylesi güvensiz bir durum, insanları bu durumu terk etmeye istekli kılar. Doğa durumu, bir özgürlük durumu olsa da, daima tehlike ve korkuyla doludur. İşte bu nedenle insanlar, diğer insanlarla birleşip bir politik bir toplum oluştururlar. Böylelikle, insanlar karşılıklı olarak birbirlerinin yaşamlarını, özgürlüklerini ve mallarını korumayı arzularlar. Bir başka deyişle, insanların aralarında birleşip politik bir toplum oluşturmalarının en önemli nedeni, mülkiyetlerini korumak ve daha güvenli bir ortamda yaşamaktır.

Geldiğimiz bu noktada, özetle insanların doğa durumunun sakıncalarından kurtulmak ve mülkiyetlerinin daha iyi korunmasını sağlamak amacıyla, kendi rızalarıyla bir çeşit sözleşmeye dayanarak politik toplumu meydana getirdiklerini söyleyebiliriz. Bu sürecin nasıl işlediği ve insanların politik topluma yönelişinin nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmakla devam edeceğiz. Politik topluma geçiş nasıl gerçekleşmektedir? Nasıl bir sözleşme? Yeni toplumda insanların nasıl bir halde yaşayacakları ve ne tür haklara sahip olacakları, doğa durumunda sahip oldukları haklarını muhafaza edip edemeyecekleri gibi sorular, bundan sonraki bölümde üzerinde duracağımız sorular olacaktır.

1.4.3 Toplum Sözleşmesi

Doğa durumu konusunda bahsedildiği gibi, insanların özgür olduğu, hiç kimsenin diğerine üstünlüğü olmadığı, herkesin aynı hak ve eşitliğe sahip olduğu, karşılıklı yardımın olduğu bir dönem söz konusuydu. Ancak, insanlar doğa durumunda dilediğini yapmada özgür değillerdi. İnsanlar, doğa yasasına uymak zorundaydılar. Doğa durumu, Locke'un anlattığı gibi ise insanlar politik topluma neden geçtiler? İnsanlar özgür ve kendi kendilerinin efendisi iken neden bir otoriteye bağlandılar? Bu ve buna benzer soruları, Locke'un kendisi de eserinde sormakta ve bunları yanıtlamaya çalışmaktadır;

“Doğa durumunda insanlar çeşitli haklara sahip olmakla birlikte, bu hakları kullanması güvenlikten uzaktır ve durmadan başkalarının saldırılarına uğrayabilir; çünkü herkes onun

kadar kral, hepsi ona eşit ve çoğunluk nesafet (hakkaniyet) ve adaleti kesinlikle tutmayanlardan olduğu için, bu durumdaki sahip olduğu şeyleri dilediği gibi kullanması pek belirsiz ve güvensizdir. Bu ona, özgür olmakla birlikte, korkular ve sürekli tehlikelerle dolu bir durumu bırakmayı ister; ve benim mülkiyet genel adı altında topladığım, canlarının, özgürlüklerinin, ve mallarının karşılıklı korunması için, zaten birleşmiş ya da birleşmeyi aklına koymuş olan başka kimselerin toplumuna katılmayı araması ve dilemesi yok yere değildir.”⁵⁵

Anlaşıldığı üzere, insanların doğal durumdan çıkıp; siyasal topluma gidişlerinin nedeni, daha güvenli yaşayacaklarına ilişkin inançlarıdır. Çünkü, doğa durumunda insanlar, risk ve tehlikelerle karşı karşıyadır. Bu risk ve tehlikelerden kurtuluş politik toplumla gerçekleşebilir. Özellikle, Locke’un mülkiyet dediği ‘canlarının, özgürlüklerinin, mallarının’ daha iyi korunabilmesi için politik topluma geçiş kaçınılmazdır. İnsanların politik toplumu oluşturmaları da kendi istekleriyle gerçekleşmektedir.

Doğa durumu konusunda insanların temel iki hakkı olduğunu daha önce belirtmiştik. Bunlardan biri, mülkiyet hakkı, diğeri de suçluları cezalandırma hakkıdır. Locke, doğa durumunda bu iki hakkın uygulanmasında birtakım sıkıntıları dile getirerek; politik toplumun kurulmasının sebeplerini bu haklarla birlikte düşünmektedir.

“Bir kere, doğru ve yanlışın ayracı ve aralarındaki bütün anlaşmazlıkları karara bağlayan genel ölçü olacak, yapılmış, kurulmuş, tanınmış ve genel onaylamayla geçerlik izni almış bir yasa yoktur. Çünkü, doğa yasasının bütün akıllı yaratıklar için anlaşılır olmasına rağmen, insanlar bunu incelemek gereği üstüne bilgisiz oldukları kadar, çıkarlarına da yöneldiklerinden, özel olaylara uygulanmasında kendilerini bağlayıcı bir yasa olarak ona izin verme eğiliminde değildirler. İkinci olarak; doğa durumunda kurulu yasaya uygun olarak bütün ayrılıkları saptamaya, yetkili tanınan ve taraf tutmayan bir yargıç yoktur. Çünkü, herkes o durumda doğa yasasının hem yargıcı hem yürütücüsü olduğundan ve insanların kendi taraflarını tutmalarından ötürü, tutku ve öç onların çok ileri gitmelerine pek elverişlidir. Bu yüzden, kendi davalarında çok fazla ateşle, başkalarınınkilerde kusurlu olacak kadar savsaklayıcılık ve ilgisizlikle davranırlar.”⁵⁶

Doğa durumunda herkesin, suçluyu cezalandırma hakkı olduğu için, bu durum kargaşaya neden olabilir. Çünkü mağdur olan kişi öç alma tutkusuyla hareket edebilir.

⁵⁵ Tuncay, A.g.e., s. 238-239

⁵⁶ A.g.e., s. 239

Herhangi bir kişi de kendi davası olmadığı için ilgisiz davranabilir. Dolayısıyla, topluluk bir takım sıkıntılarla karşılaşabilir.

“Doğal hukukta bir eşitlik hali olduğundan, tabii kanunu yürütme ve suçluyu cezalandırma hakkı herkeste vardır. Kötü hareket topluma zarar verdiği için herkes birleşerek doğa yasasını çiğneyeni cezalandırabilmektedir. Ancak bu durum adalete aykırı durumlar yaratabileceği gibi toplumsal kargaşaya da neden olabilmektedir.”⁵⁷

Doğa durumunda suçluya ilişkin haklı bir cezalandırma gerçekleştirme şansı yoktur. Yine cezayı uygulayanı destekleyecek bir merci bulunmamaktadır. Bunların yaratacağı tehlikeleri gören Locke şöyle diyor:

“Üçüncü olarak; doğa durumunda, doğru olduğu zaman yargıyı destekleyecek, koruyacak ve onun gerektirdiği yürütmeyi sağlayacak erk çoğu kere yoktur. Herhangi bir haksızlık yaparak zarar verenlerin ellerinden geldikçe, haksızlıklarını zorla iyi saydırmaktan geri kalmaları pek az görülür. Böyle direnmeler, cezalandırmayı çok kere tehlikeli kılar ve buna kalkışanlar için sık sık yıkıcı olur.”⁵⁸ Locke’a göre, doğa durumundan politik topluma geçişte insanlar, doğal durumdaki cezalandırma ve mülkiyet haklarını topluma devrederler. Bir anlamda, politik toplumda insanlar doğa durumundaki haklarını terk ederler.

“Siyasal toplum, kendi içinde mülkiyeti korumak ve bundan dolayı, o toplumdan olan bütün herkesin kusurlarını cezalandırma erki olmadan varolamayacağı, yaşayamayacağı için, siyasal toplum, üyelerinin her birinin kendi doğal erkini bıraktığı, onun koyduğu yasaya korunması için başvurmasına engel olunmadığı bütün durumlarda bu erkini topluluğun ellerine verdiği yerde bulunmaktadır. Bir bedende birleşen ve suçluları cezalandırmaya yetkili, başvuracakları ortak bir kurulu yasası ve yargı organı olanlar, birbirleriyle uygar bir toplum halindedir; böyle bir ortak başvurma yeri olmayanlar, hala doğa durumundadır.”⁵⁹

Locke’a göre, politik toplum oluşturulurken insanlar, doğa durumundaki haklarını politik toplumda oluşturulacak olan politik otoriteye devrederler. Böylece, insanlar kendilerinin yerine kendilerince oluşturulan hukuk tarafından kullanılmak üzere, haklarını politik otoriteye devrederler. Bu süreci gerçekleştiren ve doğa durumundaki haklarını politik topluma devreden topluluklar uygar topluluklardır, uygar bir yaşama düzenine geçmişlerdir. Böyle bir yaşama düzenine geçmeyen topluluklar ise hala doğa durumundadır. Doğa

⁵⁷ Şenel, *A.g.e.*, s. 434

⁵⁸ Tuncay, *A.g.e.*, s. 239

⁵⁹ Tuncay, *A.g.e.*, s. 236

durumunda yaşayan topluluğun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesi güçtür. Politik bir birlik oluşturan topluluğun ne tür avantajlarla karşılaşacağını dile getiren Locke şöyle der:

“İlk erkini- yani, kendisinin ve insanlığın kalanının korunmasına uygun bulunduğu her şeyi yapmak kuvvetini toplumun koyduğu yasalarla düzenlemek üzere, kendisinin ve bu toplumun kalanının korunmasının gerektirdiği oranda bırakır; bu toplumun yasaları, doğa yasası uyarınca onun elinde olan özgürlüğü bir çok yerlerde sınırlar. İkinci olarak, cezalandırma erkini bütünüyle bırakır ve kendi doğal gücünü, toplumun yürütme erkine, toplum yasalarının gerektirdiği gibi yardım etmekte kullanır. Çünkü şimdi, onun bütün kuvvetiyle korunması kadar, aynı topluluktaki başkalarının çalışmasından yararlanmak ve toplumun da faydalanacağı yeni bir durumda olduğu için, toplumun iyilik, esenlik ve güvenliğinin gerektireceği kadar kendisine fayda sağlamak konusundaki doğal özgürlüğünden de ayrılması, toplumun öteki üyeleri de böyle yaptıklarından, yalnızca zorunlu değil adalete de uygundur.”⁶⁰

Topluluğun, haklarını devrederek politik topluma geçişi kendi lehlerinedir. Böylece, topluluk daha refah, daha güvenli bir ortamda yaşayacaktır. Aynı çerçevede, suçlulara daha adil davranılacak ve adalet sağlanacaktır. Topluluğun kendi rızası sonucu yasama ve yürütme gücü oluşturularak, politik toplumun üyelerinin daha rahat yaşamaları sağlanmaktadır.

“Politik bir toplum içine giren insanlar, doğa yasalarının kendilerine verdikleri haklardan vazgeçip bu güçlerini kendi yerlerine hüküm verecek olan, kendi rızaları ile kurulmuş kanun koyucu bir kuvvete ve kanunu yürütecek kuvvetlere devrederler. İşte böylece belli bir sayıda insanın, kendi tabii kanununa dayanan haklarını bir topluluğa bırakarak bir toplum kurmak üzere kendi rızaları ile birleşmeleri, politik yahut ‘medeni toplumları’ meydana getirir ve tabii hal içinde yaşayan insanlar bu halden çıkıp bir medeni toplum içine girerler.”⁶¹

Anlaşıldığı üzere, politik otoritenin varlık nedeni, insanların sahip oldukları yaşama, özgürlük, mülkiyet ve cezalandırma gibi haklarının korunmasıdır. Politik otorite, insanların bu haklarını insanlar adına, insanların güvenliği ve emniyeti için devralır. Bu çerçevede, bireyin hakları teminat altına alınmaktadır. Locke’a göre, insanlar doğa durumundaki haklarını politik otoriteye devrederken kendi aralarında birleşip bir sözleşme yapmaktadırlar. Bu sözleşmeye katılımında zorlama yoktur. Herkes kendi isteğiyle sözleşmeye taraf olmaktadır.

⁶⁰ Tuncay, *A.g.e.*, s. 240

⁶¹ Akarsu, *A.g.e.*, s. 77-78

“İnsanlar toplum düzenine geçerken cezalandırma hakkını topluma vererek karşılığında güvenliklerinin sağlanmasını isterlerken, diğer doğal haklarını muhafaza etmektedirler. Sözleşmeye katılmak için bir zorlama yoktur. Kendi istekleriyle katılırlar. Sözleşmenin amacı karşılıklı güven ve yardımı sağlamak, bir birlik kurmak ve doğuştan sahip oldukları hakları saklı tutmaktır. Devleti kurarken insanların saklı tuttıkları haklara devletin karışmasına müsaade edilmemektedir.”⁶²

Anlaşıyor ki, politik otoritenin kaynağı, yalnızca insanların karşılıklı rıza ile gerçekleştirdikleri bir çeşit anlaşma ve sözleşmeden ibarettir. Dolayısıyla, devletin kökeni ve meşruiyeti Locke’a göre bu bahsedilen rızaya dayalı sözleşmedir. İnsanların rızalarına ve sözleşmeye dayanan politik otorite meşrudur. Başka bir ifadeyle, devletin meşruiyeti insanların rızasına ve sözleşmeye dayanmalıdır.

Locke, toplum sözleşmesinin ne zaman ve nerede yapıldığına ilişkin bilgi vermemektedir. İnsanların ne zaman doğa durumundan bir sözleşme yaparak politik topluma geçtiğine ilişkin bir belge veya örnek göstermemektedir. Doğa durumunda olduğu gibi bu durumun da yaşandığını kabul etmiştir.⁶³ Bu konuda kendisine yapılan eleştirilere de değinir; tarihin koruyamadığı bir çok belgenin olduğuna ve sözleşme ile ilgili belgeleri de bunlar arasında olabileceğini düşünmektedir. Yine toplumsal bir düzen içinde yaşamayan insanların tarihin her döneminde olabileceğini savunur ve bunlara Roma, Venedik ve Amerika’daki toplulukların başlangıçlarını örnek verir.

“Amerika’da herhangi bir devlet yokken, gruplar halinde birlikte yaşayan insanların varlığı, politik toplum öncesi, özgür ve eşit yaşanan bir durumun mevcudiyeti olarak pekala görülebilir. Dolayısıyla onların politik toplumları, tamamen bir iradi birlik ve özgür insanların karşılıklı anlaşmaları neticesinde, yöneticilerini ve yönetim şekillerini seçmeleriyle başlamıştır denilebilir.”⁶⁴

Locke’un toplum sözleşmesindeki anlaşmasının bir kere de yapılıp biten veya iki aşamalı mı olduğuna ilişkin yeterli bilgi verilmemektedir. Sözleşmenin tek mi yoksa çift mi olduğuna ilişkin farklı görüşler öne sürülmektedir;

“Bu sorunu açıklığa kavuşturmak için anlaşma teorisini pek dikkatli olarak incelemiş olan Althusius ve Pufendorf gibi Avrupa düşünürler, iki türlü sözleşme olduğunu kabul

⁶² Sarıca, Murat, *100 Soruda Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 71

⁶³ Akdoğan, Çiğdem, *J. Locke’da Toplum Sözleşmesi Kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üni. Sos. Bil. Ens. Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Ankara, 2001, s. 98-99

⁶⁴ Toku, A.g.e., s. 99

etmişlerdir: Bunlardan biri, kişiler arasında yapılan ve topluluğun ortaya çıkmasına yol açan sözleşme; diğeri de, topluluk ile hükümet arasında yapılan sözleşmedir. Locke, her ne kadar bunu hiçbir yerde açıkça söylemiyorsa da, bu türlü bir tutumu kabullenmiştir.”⁶⁵

Genellikle sözleşmenin iki aşamalı olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki, insanların kendi aralarında yaptığı ve politik topluma neden olan anlaşma, diğeri de siyasal topluma geçtikten sonra topluluk ile hükümet arasında yapılan anlaşmadır.

Locke’un toplum sözleşmesinin bir başka özelliği de çoğunluğun iradesine dayanmasıdır. “Siyasal toplum, kişilerin rızasıyla oluşmaktadır ama bir bütün oluşturan toplumu hareket ettirecek, yönlendirecek güç çoğunluğun iradesiyle oluşmaktadır. İsteği ile topluma katılan herkes çoğunluğun iradesiyle oluşmaktadır. İsteği ile topluma katılan herkes çoğunluğun kararına uymayı kabul etmektedir. Yani siyasal toplumu oluşturarak çoğunluğun iradesine uymayı kabul etmişlerdir. Meşru bir yönetimin doğuş biçimi ve nedeni budur. İnsanların özgürlüklerinin mal ve haklarının korunması ve adil bir cezalandırma sisteminin uygulanması siyasal toplumun kuruluş ve amacıdır.”⁶⁶

Politik topluma geçiş, ancak herkesin onayı ile mümkündür. Politik toplumun nasıl hareket edeceğini belirleyen ise çoğunluğun iradesidir. Politik topluma katılan herkes, çoğunluğun iradesine uymak zorundadır. Locke’a göre, topluluğun politik topluma geçişi, ancak rıza ile gerçekleşir. Böylesi bir yönetim de meşrudur. Böylelikle insanların özgürlükleri, mal ve mülklerinin korunması ve adil bir cezalandırma sistemi gerçekleşir.

Locke, toplum sözleşmesiyle oluşan politik toplumu insan vücuduna benzetir ve oluşan yönetimin de meşru bir yönetim olduğunu dile getirmektedir.

“İnsanların, bir topluluk yahut bir hükümet kurmaya razı olunca da, çoğunluğun başkalarını idare etmeye hakkı bulunduğu tek bir politik vücut kurmak zorunda kalacaklar ve bir birlerine bağlanacaklardır. Tek bir vücut gibi hareket edebilmek de, ancak çoğunluğun istem ve kararlarına uymakla mümkün olacaktır. Yoksa tek vücut gibi harekete imkan yoktur. Bütün insanları tek bir düşünce altında toplamaya imkan da olmadığından; çoğunluğa uyulmadığı takdirde herhangi bir meselede bir karar almaya da imkan kalmaz. O halde herkes kendi rızası ile çoğunluğun istemine bağlanacaktır. İşte insanların bu çoğunluk ilkesini kabul edecek tek bir toplumsal vücut meydana getiren şeydir. Yasaya uygun bir hükümetin meydana gelmesi de ancak bununla mümkündür. Doğal olarak özgür olan her insanın kendi rızası ile

⁶⁵ Sabine, George, *Siyasal Düşünceler Tarihi 2 Yeniçağ, Türk Siyasal İlimler Derneği: 17*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 219

⁶⁶ Göze, A.g.e., s. 158-159

bir kuvvete bağlanması, bir insanın hükümetin kanunlarına tabi olması için yeter bir sebeptir. ‘Her insanın bu kanunlara razı olduğunu gösteren nedir?’ diye sorulduğunda, Locke’un verdiği cevap: Bir insanın, bir devletin topraklarından bir kısmında yaşaması, bundan faydalanması, rızasını gösteren belirtidir.”⁶⁷

Locke’a göre, politik otorite insanların çoğunun rızasını almak durumundadır. Genelin rızasına her zaman vurgu yapan Locke’un devletin kökenini ve meşruiyetini de burada temellendirdiği açıktır. İnsanların rızalarına ve sözleşmeye dayanan devlet, herkesi temsil eder, dolayısıyla meşrudur. Meşruiyetin temeli de çoğunluğun rızası ve sözleşmedir. Bu çerçevede, keyfi yönetimler ya da monarşiye dayanan yönetimler meşru devlet olamazlar. Çünkü bu yönetimlerin oluşumlarında halkın rızası ve sözleşmeyi göremiyoruz. Politik otorite, meşru olmak zorundadır.

“Politik otorite meşru değilse, politik otorite olarak adlandırılmaz, bunun yerine despotik otorite olarak adlandırılır. Despotik olan her türlü otorite ise gayri meşrudur. Despotik otorite, bir insanın diğerlerinin hayatları üzerine kurduğu, mutlak ve keyfi otoritedir.”⁶⁸

İnsanların rızasına ve sözleşmeye dayanmayan otoriteleri despotik otorite olarak nitelendiren Locke, böylesi otoritelerin meşru olmadığını dile getirmektedir. Dolayısıyla, monarşiler ve despotik otoritelere insanların itaati beklenemez. İnsanların rızasına dayanmayan bir devletin, insanları itaate zorlamaya hakkı olamaz. Böyle bir devleti halkın desteklemesi de düşünülemez. İnsanların rızası olmaksızın, insanların doğa durumundan kaynaklanan temel ve doğal hakları üzerinde kimse tasarrufta bulunamaz. Bu çerçevede, tekrarlamak gerekirse mutlak monarşilerin ve diğer despotik yönetimlerin Locke’un belirlediği çizgide bir toplum formu olmadıklarından meşru değildirler. Çünkü, böylesi yönetimlerde herkes monarkın yada despotun egemenliği altındadır, buna karşılık insanların kendilerini monark ve despottan koruyacak güçleri yoktur. İnsanların politik bir otoritenin uyruğu olmalarının tek yolu, onların kendi rızalarıyla doğa durumundan kaynaklanan özgürlüklerinden vazgeçmeleri ve diğer insanlarla anlaşarak kendilerinin rahatı, güvenliği ve barış içinde yaşayabilmeleri için bir toplum halinde birleşmeleri ve toplum sözleşmesini gerçekleştirmeleri gerekir. Locke için, politik ve meşru bir otorite ancak böyle oluşur. Ne zaman ki insanlar kendi bireysel rızalarıyla toplumu ya da politik otoriteyi oluşturmaya karar verirlerse o zaman politik bir yapı oluşabilir.

⁶⁷ Akarsu, *A.g.e.*, s. 78-79

⁶⁸ Toku, *A.g.e.*, s. 88

Locke'un, "Uygar Yönetim Üstüne İki İnceleme" adlı eserinin, Sir Robert Filmer'in 'Patriarcha' (Kralın Doğal Erki) adlı eserine cevap niteliği taşıdığını daha önce belirtmiştik. Filmer'a göre; "...Tanrı belli insanlara güç bağışlamış ve meşru yönetimi bu kişiler ve onun mirasçıları kurdular. Bu yönetime karşı gelmenin isyanın yanında dinsel saygısızlık olacağı savunulmaktadır. Filmer'in temsil ettiği bu kuram, anımsanmayacak ölçüde eski zamanlardan gelme duygularla onay gördü. Bütün eski uygarlıklarda kral, kutsal kişidir. Doğal olarak krallar bu kuramı hayranlık verici olarak kabul ettiler."⁶⁹ Locke'a göre ise; "...uygar hükümetin sözleşme sonucu ve salt bu dünyaya ilişkin olduğu, tanrısal otoriteyle kurulmadığı yolundadır."⁷⁰ 17. yüzyıl siyasal düşüncesinde devletin kökeni ve meşruiyetine ilişkin temsilcilerinin Locke ve Filmer olduğu iki temel kuram söz konusuydu. Filmer, eserinde politik toplumun oluşumunu geriye götürmüş ve ilk ailenin kuruluşuyla ve daha sonra çok sayıda ailenin birleşmesiyle başladığını ve yine yönetim anlayışının babanın otoritesine bağlı olarak doğduğunu dile getirmekteydi. Böylelikle, babalık otoritesine bağlı gelişen monarşik yönetimleri meşrulaştırmaya çalışmıştı. Locke, Filmer'in bu görüşünü haklı bulmuyor ve eleştiri getirmektedir;

"İlk toplum, ana-babalarla çocuklar arasındakine başlangıç olan erkekle kadın arasındaydı; zamanla buna efendi ile hizmetçininki de eklenmiştir; bütün bunlar bir araya gelip efendisinin ya da hanımının, aileye uygun bir elinde tuttuğu tek bir aile meydana getirebilmek ve çok kere getirmekle birlikte, -bunların her birinin başka başka olan amaç, bağı ve ilgilerini incelersek göreceğimiz gibi- bunların her biri ya da hepsi birden, 'siyasal topluma' erişemezler."⁷¹

İlk toplumsal birliği aile de gören Locke, Filmer ve Filmer gibi düşününlerin yönetimleri ailelerin birleşimiyle oluşan bir süreç olarak görmelerini haklı bulmamaktadır. Yaşadığı dönemde etkili olan bu anlayışla monarşilerin meşru yönetimler olduğu temellendirilmek istenmişti. Locke, bu anlayışı sorgular ve meşru yönetimlerin ancak insanların kendi aralarında birleşip, sözleşmeye dayanarak kurulabileceğini ve böylelikle politik toplumun meydana geldiğini savunmaktadır. Ona göre, Filmer'in iddia ettikleri doğru ise yeryüzünde neden bir çok monarşiye dayanan yönetim vardır? Bu sorunun cevabını Filmer'in görüşleriyle yanıtlamak imkansızdır. Yine var olan bu monarşik yönetimlerin hangisi meşrudur? Filmer'in iddiaları doğru ise, yalnızca evrensel olan tek bir monarşiden söz

⁶⁹ Russell, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi Modern Çağ-Yeniçağ*, Çev. Muammer Sencer, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 220-221

⁷⁰ *A.g.e.*, s. 221

⁷¹ Tuncay, *A.g.e.*, s. 235

etmemiz gerekirdi. Oysa ki, devletin kökeni ve meşruiyetinin ölçüsü insanların rızası ve sözleşme olmalıdır. Ancak, böylelikle kurulan bir yönetim meşru bir yönetim olabilir. Politik otorite, bireylerin özgür ve eşit olarak yaşadıkları doğa durumunun, bir çok sakıncalı yönlerinden kurtulmak ve hayat, özgürlük ve mülkiyetin daha kolay korunabilmesini sağlamak için, kendi rıza ve sözleşmeleriyle kurmuş oldukları bir oluşumdur. Politik otorite, tüm yetkilerini insanlardan alır. Yeryüzünde, politik otorite için meşruiyetin tek kaynağı halkın rızasıdır. Bunun dışında hiçbir şeyden meşruiyet türetmek mümkün değildir. Yaşadığı dönemde etkili olan, meşruiyetini Tanrı'dan alan bir politik otoriteden söz edemeyiz. Dolayısıyla, insanların rızasına dayanmayan bir otoriteye itaate, hiç kimse zorlanamaz. İnsanların rızası olmaksızın, herhangi birinin meşru otoriteye sahip olduğunu iddia etmesi mümkün değildir. Böylesi bir durum, insanların temel ve doğal haklarını tehlikeye atabilir.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, doğa durumunda herkes özgür, eşit ve dilediğini yapabilmektedir. Doğa durumunun insanlar için bir çok olumlu yanları olmakla birlikte tehlike ve risklerde taşımaktadır. Doğa durumunda bir süre yaşayan insanlar doğa yasasının mülkiyetlerini yeterince koruyamamasından dolayı, politik topluma yönelmişlerdir. Böylelikle, insanlar doğa durumunun tehlike, korku ve belirsizliğinden politik topluma geçerek aşmışlardır. Politik toplumda, insanlar doğa durumuna göre daha rahat, korkusuz ve güvenli yaşayabileceklerdir. Bu geçiş insanların kendi istekleriyle gerçekleşir. İnsanlar kendi aralarında anlaşmayla, sözleşmeyle cezalandırma hakkı gibi haklarını politik otoriteye devrederler. Sözleşmeye kimse zorlanamaz, herkes kendi isteğiyle katılır. Sözleşmeye dayanan politik otorite insanların çoğunluğunun rızasına bağlıdır. Sözleşmeyle kurulan yeni yönetimin amacı, Locke'un mülkiyet dediği özgürlük ve haklarını korunması ve suçlunun herkes adına cezalandırılmasıdır. Böylelikle, insanların güvenliği sağlanır. Politik otorite, sözleşmeden aldığı yetki ile politik toplumun güvenliğini, iyiliğini, rahatlığını sağlamak için hareket eder.

Locke'un sözleşmesini, Thomas Hobbes'un sözleşmesiyle karşılaştırdığımızda farklı olduğunu göreceğiz. Hobbes'da Locke gibi, doğa durumunu kabul eder, fakat Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar arasında sürekli bir savaş ve çatışma söz konusudur. İnsanların bu durumdan kurtulmak için sözleşme ile politik topluma geçerler. Hobbes, sözleşmeyi hükümdarın iradesine dayandırır, oysa Locke sözleşmeyi çoğunluğun iradesiyle açıklamaktadır.

“İnsanların bir toplum kurmadan önce doğal hallerinin nasıl olduğu sorusuna verdikleri cevaplar birbirlerinin tam karşıtıdır. Hobbes'a göre insan bir nefret ve savaş hali içindedir.

Ona göre insanlar kendilerini güvenlik altına almak için bir sözleşme ile devleti kurmuşlardır. İşte bu güvenlik ihtiyacı yüzünden meydana gelen devlet ve toplum, suni varlıklardır. Tek kişilerin aralarında yaptıkları sözleşmeden meydana gelmektedir. Bu sözleşme ile tek kişilerin canları ve malları korunmaktadır. Devlet ancak tek bir güce eriştiği zaman bunları yerine getirebilmektedir. Bu sözleşme tek kişileri devlete tabi kılan bir sözleşmedir. Hobbes'un bu devleti idealine mutlak yetçi bir hükümdarın uyacağı tabiidir.”⁷²

Locke, Hobbes'tan farklı olarak toplumsal sözleşmeyi çoğunluğun rızasına dayandırmaktadır. Ancak, çoğunluğun rızası doğrultusundaki otorite politik bir otorite ve meşru bir otorite olabilir.

Devletin kökeni ve meşruiyeti problemini halkın rızasına ve sözleşmeye dayandıran Locke, politik bir toplumun ancak insanların kendi aralarında anlaşarak sözleşmeyle kurulabileceğini dile getirmektedir.

Geldiğimiz noktada, insanların doğa durumundan politik topluma geçişlerini inceledik. Politik toplum oluşunca neler yaşanacak? Yeni kurulacak olan politik otoritenin yetkileri nasıl olacak? Politik otoriteyi kimler temsil edecek? Politik toplumu kimler yönetecek? Politik otorite yani devlet neye göre yönetilecek? Bu devlette bir hukuktan söz edebilecek miyiz? Eğer bir hukukla topluluk yönetilecekse hukuku kim uygulayacak ? gibi soruları bundan sonraki bölümde yanıtlamaya çalışacağız.

1.4.4 Kuvvetler Ayrılığı

İnsanlar doğal durumun getirdiği güvensizlikten kurtulmak ve daha güvenli bir yaşam için politik topluma geçerken, doğa durumundaki haklarının bazılarını yönetime devrederler. Devredilen bu haklarla doğal durumda herkese ait olan yasama ve yürütme, yeni yönetime bırakılmaktadır. İnsanlar politik topluma yönelirken belirlenecek olan hukukla ve bu hukuku uygulayacak otorite belirlenir ve böylelikle devlet otoritesi altına girilmiş olunur. Bu noktada, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduranların kimler olduğunu ve bu gücü nasıl kullandıklarını incelemek, Locke'un devlet anlayışı ve yönetim biçimlerini nasıl anladığı hakkında bilgi verecektir.

⁷² Akarsu, *A.g.e.*, s. 73-74

“İnsanlar ilk olarak bir toplum haline girdiklerinde, çoğunluk, tabii olarak, topluluğun bütün gücünü alırdı, bu gücü zaman zaman topluluk için kanunlar yapmak üzere kullanırsa ve bunları halkın seçtiği temsilciler tarafından yürütülürse, bu takdirde hükümetin şekli tam bir demokrasidir. Çoğunluk kanun yapma gücünü eşit olarak az sayıda seçilmiş kimselere ve onların varislerine haleflerine verirse, o takdirde hükümet bir oligarşidir. Bu gücü tek bir ele verirse o zaman monarşidir. Şüphesiz topluluk, isterse, bu şemaların karışık şeklini de kullanabilir. Gerçekte bir hükümet şeklini belirten, kanun koyucu kuvvet olan en yüksek kuvvetin kime ait olduğudur. Kanun yapan gücün kime ait olduğuna bakarak, bir devletin şekli hakkında hüküm verebiliriz.”⁷³ Görülüyor ki, Locke’a göre yönetim biçimini anlamamız için yasama gücünü elinde bulunduran kişi ya da kişilere bakmamız gerekir. Önemli olan yasa yapanların kimler olduğudur. Yasama gücünü elinde bulunduranlar da bu gücü topluluktan alırlar. Locke’un çoğunluk kavramıyla da politik otoritenin rızaya dayandığını dile getirmektedir. Toplumsal sözleşme konusunda da politik otoritenin insanların rızasıyla yapılan sözleşmeyle kurulduğunu belirtmiştik. Yasama gücünü elinde bulunduran kişi ya da kişilere bakarak yönetim biçimlerini ortaya koyan Locke’un yasama gücünü nasıl anladığını inceleyelim;

“Yasama erki, devlet gücünün topluluğu ve üyelerini korumak için nasıl kullanılacağını yöneltmeye hakkı olan erktir.”⁷⁴

Dolayısıyla, toplumu ve toplumun üyelerinin korunmasını sağlayacak olan yasama gücüdür. Locke, politik topluma geçişin nedenini de doğa durumunda insanların karşılaşabileceği tehlikelerin, politik toplumun oluşturulmasıyla ortadan kalkacağı düşüncesine dayandırıyor. Yasama gücü üzerinde incelememizi sürdürelim;

“Bütün devletlerde ilk ve temel pozitif kanun, kanun koyucu kuvveti kuran kanundur; kanun koyucu kuvveti harekete geçiren ilk ve temel tabii kanun da, toplumun ve toplum üyelerinden her birinin korunmasıdır. Bu kanun koyucu kuvvet devletin en yüksek gücü olmakla kalmaz, bu kuvvetin, topluluğun kendisine verdiği kimselerin elinde, kutsal ve değişmez kalması da zaruridir; ve halk tarafından seçilmiş bir kanun koyucu kuvvet tarafından onaylanmamış hiçbir kararın bir kanun gücü yoktur. Bu olmadan, yani toplumun rızası olmadan bir kanun, kanun olmak niteliğini kazanmaz. Kimsenin topluma, toplumun rızası olmadan, kanun koyma gücü yoktur.”⁷⁵

⁷³ Locke, John, *Two Treatise of Civil Government*, London, Everyman’s Library, 1961, (Bölüm 10), s. 182

⁷⁴ *A.g.e.*, (Bölüm 12), s. 190

⁷⁵ *A.g.e.*, (Bölüm 11), s. 183-184

Anlaşıyor ki, yasama gücü devletin en yüksek gücüdür. Ayrıca, yasama gücünü elinde bulunduranlar topluma karşı sorumludurlar. Toplumun rızası olmadan kanun koyma güçleri yoktur. Dolayısıyla, yasama gücü devlette en üstün güç olsa bile, bir takım sınırlamalarla karşı karşıyadır. Bu sınırlamaların neler olduğunu inceleyelim;

“İlkin, kanun koyucu kuvvet hiçbir zaman halkın malları ve hayatları üzerinde keyfi bir kuvvete sahip olamaz. Çünkü kanun koyucu kuvvet toplumun bütün üyelerinin ortaklaşa kuvveti ile kurulmuş olduğuna göre, insanların topluma girmeden önce doğal durum içinde sahip oldukları hakları bir yana atamaz. Bu doğal durumda hiç kimsenin hiç kimse üzerinde daha fazla bir güce sahip olamaz. Hiç kimse bir başkasının hayatına ve mallarına keyfi olarak bir son verme gücünü elinde tutamaz. Bir kimse bir başkasının keyfi kudretine tabi olamaz: Madem ki doğal durumda iken bir başkasının hayatı, özgürlüğü, ve malları üzerinde keyfi bir kuvvetleri olmayan insanlar, bunu güvenlik altına almak için, bütün bunları devlete bırakmışlardı; o halde devletin de ve devletin en yüksek gücü olan kanun koyucu kuvvetin de aynı şarta tabi olması gerekir. Onun kuvveti de halkın iyiliği ile sınırlıdır, üyelerinin korunmasından başka bir amacı olmayan bir kuvvettir bu; hiçbir zaman kişilerin yıkma, onları köle haline getirme yahut ereklerinden zayıflatma hakkına sahip değildir.”⁷⁶

Locke’a göre yasama gücü, halkın malları ve canları üzerinde keyfi uygulamalara sahip olamaz. Çünkü yasama gücü, gücünü politik toplum kurulduktan sonra halktan almıştır. Doğa durumunda insanların sahip oldukları hakları, yasama gücü göz ardı edemez. İnsanların doğa durumundaki haklarına tecavüz edemez. Dolayısıyla, insanların doğa durumundaki haklarını politik topluma geçtikten sonra da muhafaza ettiklerini görüyoruz. Bu çerçevede, yasama gücünün her türlü uygulamalarında, insanların doğa durumundan politik topluma geçerken sahip oldukları hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları üzerinde keyfi bir uygulama yapamaz. Nasıl ki, doğa durumunda hiç kimsenin diğerleri üzerinde keyfi bir iradesi yoksa doğa yasası herkesi bağlıyorsa, politik toplumda oluşturulan yasa herkesi bağlar ve herkes yasaya uygun bir şekilde davranır. Politik toplumda yasama gücünün sınırı, toplumun genelinin yararıyla belirlenmiştir.

Yasama gücünün en önemli işlevi mülkiyetlerin korunmasıdır. Yönetim her ne olursa olsun herhangi bir şekilde insanların mülkiyetlerine dokunamaz. Yasama gücüne düşen iş, mülkiyetlerin korunmasını sağlamaktır.

⁷⁶ A.g.e., (Bölüm 11), s. 185

“İkinci olarak, kanun koyucu kuvvet, geçici ve keyfi kararlar, hükümeti idare etmek kuvvetini de zorla eline alamaz. Doğal durumda doğa yasaları yazılı değildir, ama insanlar toplum haline geçince, doğal durumun sakıncalarını ortadan kaldırmak ve kendilerini ve mallarını korumak için, mülkiyet hakkını herkese tanıyan değişmez kanunlar yapmışlardır. İnsanlar bu amaçla doğal durumdan toplum haline geçmişlerdir. Topluluk, bu kanun koyucu kuvveti, buna layık gördüğü kimselere verir, bu kimselerin de açıklanmış, ilan edilmiş ve toplum tarafından kabul edilmiş kanunların dışına çıkmamaları gerekir, çıkarsa doğal durumda olduğundan daha çok tehlikeye düşer.”⁷⁷

Locke’a göre, yasama gücü rast gele ve keyfi kararlarla hareket etmemelidir. Yasama gücünün koyduğu kanunlar ilan edilmeli, herkes tarafından bilinmelidir. Yasalar toplumun benimsediği yasaların dışında olmamalıdır. Aksi takdirde, politik otorite ile toplumun amaçları örtüşmez. İnsanlar, doğal durumdaki özgürlüklerinden vazgeçmek istemezler ve yeni yasalara itaat edilmesi güçleşir.

“Üçüncü olarak, en yüksek kuvvet, kanun koyucu kuvvet hiç kimsenin mallarını kendi rızası olmadan keyfi olarak elinden alamaz; yoksa mülkiyet hakkının hiçbir anlamı ve gerçekliği kalmazdı.”⁷⁸

Locke’a göre yasama gücü, herhangi bir şekilde bir kimsenin özel mülkiyetlerini kişinin rızası olmadan elinden alamaz.

“Dördüncü olarak, kanun koyucu kuvvet, kanun yapma gücünü hiç kimseye aktaramaz. Madem ki bu, gerçekte, halk tarafından seçilmiş bir kuvvettir; bu kuvvetini de başkasına veremez. Ancak halk güvendiği kimselere kanun koyma kuvvetini vererek, hükümetin şeklini belirleyebilir ve halkın kendisi de seçtiği kimseler tarafından yapılmış kanunlara tabi olmak zorundadır. Halkın kendisine verdiği bu gücü de kanun koyucu kuvvet başkasına aktaramaz.”⁷⁹

Buradan da anlaşılacağı gibi yasama gücü, görevlerini başka kimselere devredemez. Çünkü yasama gücü, aslında halkın temsilcileridir ve halktan aldıkları gücü başka kimselere devredemezler.

Her ne kadar yasama gücünün sınırları olsa da en üstün güç olarak varlığını sürdürmesinin getireceği sıkıntılara da değinen Locke şöyle der;

⁷⁷ *A.g.e.*, (Bölüm 11), s. 185-186

⁷⁸ *A.g.e.*, (Bölüm 11), s. 187

⁷⁹ *A.g.e.*, (Bölüm 11), s. 188-189

“Yasama erki, devlet gücünün topluluğun ve üyelerini korumak için nasıl kullanacağını yöneltmeye hakkı olan erktir. Fakat, durmadan yürütülmesi ve yürürlüğünün hep devam etmesi zorunlu olan yasalar kısa bir zaman yapılabileceğinden, yasamanı yapacağı iş bulunmadan, oluş durumunda süregelmesi gerekmez. Yasaları yapma erkini elinde tutan kimselerin, onların yürütme erkini de ele geçirmeleri, bundan sonra kendilerini kendi yaptıkları yasalara uymak zorunluluğunun dışında tutmak ve yasayı gerek yapma gerek yürütme sırasında kendi özel faydalarına uydurma ve böylece toplumun ve yönetimin amacına aykırı, topluluğun kalanından ayrı bir çıkara varmak istemeleri söz konusu olabilir. Bu yüzden kamu iyiliği için düzenlenmiş devletin yasama erki uygun biçimde toplanarak, kendi içlerinde ya da başkalarıyla yasalara bağlanan ve böylelikle, kamu iyiliğini göz etmek için kendilerini yeni ve yakın bir ölçü yaratan çeşitli kimselerin eline verilmektedir. Fakat, birden ve kısa bir zamanda yapılan yasalar, sürekli ve devamlı bir güç taşıdıkları ve aralıksız yürütme ya da gözetme gerektirdiklerinden; yapılan ve yürürlükte kalan yasaların yürütülmesine bakmak için, devamlı bir erkin bulunması lazımdır. Böylece yasama ve yürütme erki ayrılmış olur.”⁸⁰

Görülüyor ki, Locke’a göre yasama gücünün ve yürütme gücünün aynı kimselerin elinde olması kamu iyiliğinin zararına olabilir. Kamunun iyiliği için yasama ve yürütme gücünü ayrı ellerde toplanması gerekmektedir. Gelip geçici yasalarla yönetilmenin doğru olmadığını, yasama ve yürütmenin belirli bir sürekliliğinin olması daha doğru olacaktır.

“John Locke, hükümette en üstün gücün yasama gücünde olduğuna inanmaktaydı. Ancak, her iki iktidar da sınırlıdır. Yasama iktidarı hiçbir zaman keyfi olamaz. Çünkü onu kuran halkın bile hiçbir zaman böyle bir iktidarı olmadı. Yasama gelip-geçici kanunlarla yönetemez, çünkü insanlar belli kanun ve yargıçları olsun diye birleşirler; yasama rıza olmaksızın, yani Locke’un yorumuna göre çoğunluğun onayı olmaksızın, kimsenin malına el koyamaz ve kendi yasama iktidarını devredemez, çünkü bu ancak toplumun ona emanet ettiği ellerde bulunabilmektedir. Genel olarak yasamanın sahip olduğu iktidar, devir alınmış bir iktidardır, çünkü halkın yasama kurulunu kendisine beslenen güvene ihanet ettiği zaman değiştirmeye hakkı vardır. Yürütücü hem genel olarak yasam gücüne bağlı olması yönünden, hem de ayrıcalıklar yasayla belirlemekte olduğu için yasamadan daha fazla sınırlanmaktadır. Özgürlük uğruna yasama ve yürütme iktidatlarının aynı makamlarda olmaması gerekmektedir.”⁸¹

⁸⁰ *A.g.e.*, (Bölüm 12), s. 190

⁸¹ Sabine, *A.g.e.*, s. 221

Locke'a göre yasama gücü, belirli bir zamanda toplanarak kısa bir sürede yasaları yaparak dağılabilir. Önemli olan bu kanunları uygulayacak yürütmenin neler yaptığıdır. Eğer yasama gücü ve yürütme gücü aynı kimselerdeyse, halkın verdiği yetkiler kötüye kullanılabilir. Yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduranların kişisel çıkarları ağır basabilir. Kanunlara uyup-uymamak kendi ellerinde olacaktır. Kişisel çıkarlarını kanunun çıkarından üstün görmeleri mümkün olabilir. Bundan dolayı, yasama ve yürütme güçleri farklı ellerde olmalıdır.

Locke, yasama ve yürütme güçlerinin yanı sıra bir de federatif adı verilen bir gücün de varlığından söz eder. "Her devlette, herkesin topluma girmeden önce doğal olarak elinde tuttuğu erke karşılık olduğu için doğal denebilecek başka bir erk de vardır. Çünkü, bir devlette üyeler birbirleri bakımından ayrı kişiler olmalarına ve böylece, toplumun yasalarıyla yönetilmelerine rağmen, her üyesinin eskiden insanlığın kalanı bakımından birbirleriyle olduğu gibi, şimdi de bir bütün olarak insanlığın kalanıyla doğa durumunda olan bir heyet meydana getirirler. Bundan ötürü, toplumdan herhangi bir kimseyle onun dışındaki biri arasında çıkan anlaşmazlıklara bakar ve heyetin bir üyesine yapılan haksızlığın ödenmesiyle heyetin bütünü ilgilenir. Bu düşünüş dolayısıyla, bütün topluluk kendi dışındaki başka devlet ve kişilerin hepsi bakımından doğa durumunda olan bir heyettir. Onun için, savaş, barış, birlik, ittifak ve devletin dışındaki bütün kişi ve topluluklarla bütün işlemleri, yapama erkini, bu erk içinde taşır ve istenirse, federatif diye adlandırılabilir."⁸² Anlaşıldığı üzere, federatif güç, devletler arasındaki savaş, barış ve anlaşmalar konusunda karar veren güçtür. Bu gücün belirlenmiş yasaları olmadığından, devletlerin çıkarları çerçevesinde karar vermelidir. Locke, federatif gücü yasama ve yürütmeden ayrı olarak değerlendirmiştir. Devletin dış ilişkilerini düzenleyen, devletin güvenliğini sağlayan bir kurum olarak düşünmektedir. Fakat bu gücün yürütmeyle birlikte hareket ettiğini dile getirmektedir. Locke bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Ulusal yasaların yürütülmesini ve kamunun dış güvenlik ve faydasının yönetimini kapsayan bu iki erk, yürütme ve federatif erkleri kendi aralarında gerçekten ayrı olmalarına rağmen, yine de her zaman birleşmektedirler. Bu iki erkin parçalara bölünüp ayrı kişilerin ellerine verilmeleri güçtür. Çünkü her ikisi de yürütülmeleri için toplumun gücünü gerektirdiklerinden, devletin gücünü ayrı ve bağımsız ellere bırakmak ya da yürütme ve federatif erkleri ayrı ayrı hareket edebilecek kişilere vermek, yasa gücünün başka başka

⁸² Tuncay, *A.g.e.* s. 242

buyruklar altında kalmasıyla er geç yok olmaya ve düzensizliğe yol açacağı için olanaksızdır.”⁸³

Görülüyor ki, Locke, yasama gücüne büyük önem vermekte ve devletin temeline yasama gücünü koymaktadır. Bunun da en önemli nedeni, yasama gücünün toplumla olan doğrudan bağıdır.

“...Her iyi düzenlenmiş devlette, bütün öteki kuvvetlerin kendisine bağlı olduğu tek bir en yüksek kuvvet bulunmalıdır ki bu da, Locke’a göre, kanun koyucu kuvvettir. Kanun koyucu kuvvetin sadece belli ereklere gerçekleştirilmesi için halk tarafından seçilmiş bir kuvvet olduğuna göre, halk her zaman, kendi verdiği göreve hareket etmeyen bir kanun koyucu kuvveti düşürmek yahut kanun koyucuları değiştirmek kudretini kendinde saklar. Çünkü belli ereklere göre hareket etmek görevi ile iş başına gelen bir iktidar, bu görevle sınırlıdır. Bu anlamda topluluk her zaman en yüksek kuvvettir denebilir; ...En yüksek kuvvet, toplumun bütün üyelerinin bağlı olduğu kanun koyucu kuvvettir; bütün başka kuvvetlerin ona tabi olması gerekir.”⁸⁴

Anlaşıyor ki, devletin sınırsız bir yetki alanından söz edemiyoruz. Yasama gücü, yalnızca devletin en üst otoritesi değil, aynı zamanda toplum tarafından atanan ve topluma rağmen değiştirilemez olan bir unsurdur. Bu çerçevede, yasama gücünün de meşruiyetini halkın rızasına aldığı söyleyebiliriz. Locke’a göre, yasama gücü en üstün güç olmakla birlikte, toplumun verdiği yetkiyle sınırlıdır. Eğer yasama gücü toplumun verdiği yetkinin dışında hareket ederse, toplum yasama gücünü elinde bulunduranları değiştirebilir. Bu anlamda, halkın yasamanın da üstünde bir güç olduğunu söyleyebiliriz. Yasama gücü ile toplum arasındaki ilişkiyi belirttikten sonra, yasama ve yürütme arasındaki ilişkiyi inceleyelim; Locke’a göre:

“Yürütme iktidarını kullananlar yasamaya karşı sorumludurlar; yasama yürütmeye verdiği yetkileri gerekirse geri alır ve bu yetkiler kötüye kullanılırsa yürütmeyi cezalandırır. Yasama meclisini toplantıya çağırma yetkisinin de yürütmeye verilmiş olması da ona üstünlük sağlayacak yeterli bir neden değildir. Devletin maddi güçlerini elinde tutan yürütme iktidarının çalışmalarına engel olmak istemesi halinde ise, yürütme toplum yani halk için savaş haline girmiş sayılır. Toplumda bu engeli kuvvet kullanarak kaldırabilir; çünkü bir yetkiye dayanmayan kuvvete karşı kuvvet kullanabilir.”⁸⁵

⁸³ *A.g.e.*, s. 243

⁸⁴ Akarsu, *A.g.e.*, s. 82

⁸⁵ Locke, *A.g.e.*, (Bölüm 12), s. 190-191

Locke, yürütme gücünün yasama gücüne karşı sorumlulukları olduğuna dikkat çekmektedir. Yürütmenin yetkilerini yasamadan aldığını ve gerekirse bu yetkileri geri alıp, cezalandırabileceğini düşünmektedir. Yürütme gücünün, yasama gücünün görevlerini yaparken engel olmaması gerektiğini, engel olursa toplumun zor kullanarak bu durumu ortadan kaldırma hakkının doğabileceğini savunmaktadır. Federatif güç ile yürütme gücü arasındaki ilişkiye ilişkin fazla bir açıklama getirmeyen Locke, federatif gücün yasama ve yürütme güçlerine bağlı olarak görev yaptığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Locke'un devlet anlayışında kuvvetler ayrımı önemli yer tutmaktadır. Yasama, yürütme ve federatif güçlerin ayrılığını benimsediğini söyleyebiliriz. Her üç güç de gücünü toplumdan alır. Bir çok düşünürü göre Locke, güçler ayrılığı ilkesinin temellerini atmıştır.

“Locke, özgürlüğü muhafaza etmek için bazı özgürlüklerden vazgeçmeyi talep etmektedir. Yani siyasal toplum bir dereceye kadar sivil kanunlarla doğal durumun bir ileriki tarifidir. Bu bakımdan, yasama ve yürütme güçlerinin kaynağı toplumda yatmaktadır. Locke burada güçler ayrılığı ilkesinin temelini atmaktadır.”⁸⁶

Gerçekten de Locke, politik toplumda yasama, yürütme güçlerinin görevlerini yaparken her zaman için toplumun rızasını temele almıştır. Kamunun iyiliği her zaman için bu güçleri elinde bulunduranların amacı olmalıdır. Bunu gerçekleştirecek gücün yasama gücü olduğunu belirtmektedir.

“Devletin temelini yasama oluşturmaktadır. Hiçbir zaman yasama ile yürütme aynı kurumda bir araya gelmemelidir, bu iki güç mutlaka ayrılmalıdır. Yürütme sınırlı ve sürekli denetim altında olmalıdır. Yasama gücü de sınırsız değildir. Sınırlarını bireysel özgürlükler bireyin doğal hakları ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı belirlemektedir. Devlet erkinin yasama ve yürütme şeklindeki bölünmesindeki temel neden de bu üç hakkın korunması ve güvence altına alınma gereksinimidir. Federatif gücün görevleri başka devletlerle savaşa ve barışa karar vermek, anlaşmalar yapmaktadır.”⁸⁷

Böylelikle, doğa durumunda insanların haklarının, özgürlüklerinin kuvvetler ayrımı ilkesi ile güvence altına alındığını söyleyebiliriz. Yasama gücünün ve yürütme gücünün yetkilerinin sınırlı olması Locke'un bireysel özgürlüklere ve toplumun refahını ne ölçüde düşündüğünü göstermektedir.

⁸⁶ Bouillon, *A.g.e.*, s. 23

⁸⁷ Tuğcu, Tuncar, *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, Ankara, 2000, s. 458

Bu noktada, Locke'un kuvvetler ayrılığı ilkesi T. Hobbes'un kuvvetler ayrılığı ilkesinden ayrılmaktadır. T. Hobbes, Locke'tan farklı olarak yasama gücüne mutlak bir yetki vermekle beraber, yasama gücünün kanunları uygulamada, toplumun rızası çok fazla önemli değildir.

“Bütün toplumlarda yasa koyucu egemen güçtür. Yasayı yürürlüğe koymak ve kaldırmak ona aittir. Fakat egemen güç toplum yasalarına tabi değildir. Çünkü yasa koyma ve kaldırma gücüne sahip olduğundan onu rahatsız eden yasaları kendi çıkarına göre değiştirebilirler. Bu durumu ortadan kaldırmak için egemen güç yasalara tabi değildir. Yasaların kullanılması da egemen gücün rızasına dayanmaktadır.”⁸⁸

Görüldüğü gibi, Hobbes Locke'tan farklı olarak egemen güce bütün yetkileri vermiştir. Egemen güç, halkın rızasına bakmaksızın dilediği gibi yasa yapabilir veya değiştirebilir. Hobbes'un egemenlere sonsuz yetkiler vermesinin amacı, toplumda kargaşayı ve anarşiyi önlemektir. Bu anlamda, Hobbes'un monarşi yönetimini tercih ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü, güçlü bir merkezi yönetimin olmayışı siyasal toplulukta kargaşaya neden olmaktadır. Hobbes'un yaşadığı dönemdeki iç savaşların da Onun bu şekilde düşünmesine neden olmuş olabilir. Locke ise, sınırlı bir yönetim anlayışıyla, parlamento yönetimini tercih etmektedir.

Locke, kuvvetler ayrılığı ilkesiyle kendinden sonraki siyaset felsefecilerini etkilemiştir ve kuvvetler ayrılığı üzerine düşünen ilk düşünürlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Örneğin, Montesquieu, siyaset biliminde kuvvetler ayrılığı denince, akla gelen ilk düşünürdür. Fakat Montesquieu'dan önce bu konu üzerinde söz söyleyen Locke olmuştur. Montesquieu'nun, kuvvetler ayrılığı üzerindeki görüşlerini incelerken Locke' dan etkilendiğini söyleyebiliriz.

“Montesquieu, güçler ayrılığı konusunu irdelemeye , ‘Kanunların Ruhu Üzerine’nin 2. Kitabında, siyasi özgürlük kavramını tartışarak başlar. Ona göre bir devlette, yani yasalarla yönetilen bir toplumda, siyasi özgürlük; gerekeni yapabilmek, gerekmeyeni yapmaya da zorlanmamaktır. Başka bir deyişle özgürlük, yasalarca yasak edilmeyeni yapabilmektir. Böylesi bir özgürlüğü ise, devlet yetkilerini kötüye kullanmayan ılımlı yönetimler sağlar. İş başına geçen her kişi yetkilerini kötüye kullanabilir. Bu durumda, yönetim biçimini

⁸⁸ Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 190

ılımlaştırmanın tek yolu hem yurttaşların kişisel yetkilerini, hem de devlet içindeki çeşitli güçleri –iktidarları, birbirleriyle sınırlandırmaktır.”⁸⁹

Anlaşıyor ki, Montesquieu’da kuvvetler ayrılığı konusunda Locke’la paralel düşünmektedir. Montesquieu, Locke gibi, yönetimdeki güçlerin birbirini sınırlaması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü, yönetimi elinde bulunduranların, yetkilerini kötüye kullanması ancak başka bir gücün varlığı ile engellenebilir. Bunu da ancak, yönetimdeki güçleri ayırarak ve farklı ellere teslim ederek gerçekleştirmek mümkündür.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, doğa durumundan çıkıp politik toplum altında birleşen insanlar, haklarının bir kısmını yeni kurulan politik otoriteye devrederler. Belirlenen yeni hukukla toplum yönetilir. Politik toplumda, yasama gücünü elinde bulunduran güç, keyfi kural koyma yetkisine sahip değildir. Bir anlamda, yasama gücünü elinde bulunduran güç devlette en yüksek güç olarak meşru otoritedir. Bu çerçevede, keyfi otoriteler, monarşiler böylesi bir yasama gücünü oluşturmadıklarından meşru otorite olamazlar. Bu tür otorite altında olanlar, temel ve doğal haklarını koruyamazlar.

Locke, kaynağını toplumdan alan politik otoritede, yasama gücü yasa yapma ve uygulama yetkisini hiçbir kişi veya kuruma devredemeyeceği düşüncesindedir. Yalnızca, toplum tarafından yetki verilmiş olan otorite, bu yetkiye sahiptir. Yasama gücü de yürütme gücü de halk tarafından görevlendirilmiştir ve sadece halkı temsil ederler. Yasama gücünün yasa yapma ve yasaları uygulama dışında başka bir yetkisi olmamalıdır. Çünkü, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduranlar, yapılan yasalardan kendilerini muaf tutabilmeleri mümkündür. Politik toplumda, hukukun birilerine bir takım avantajlar sağlaması kabul edilemez. Bu yüzden, yasama gücünün oluşturacağı topluluğu bağliyacak olan hukuk bir defada ve kısa sürede oluşturulmalıdır. Yasa yapma yetkisinin kimseye bir avantaj sağlamaması isteniyorsa, yasama ve yürütme gücünü birbirinden ayırmamız gerekir.

Devletin örgütlenişini yasama, yürütme ve federatif güç şeklinde ayırmaya çalışan Locke, üstünlüğü yasama gücüne vermektedir. Yasama gücü dışında diğer güçler, yasama kıyasla ikincil bir otoritedir. Yasama, meşruiyetini doğrudan doğruya halktan aldığı için, politik toplumun kuruluş amacını gerçekleştirme yönünde tek üst otoritedir. Ancak, yasama kuruluş amacına aykırı hareket ederse tüm yetkilerini halk geri alabilir ve yasama gücünü değiştirebilir. Yasama gücü, devletin en üst gücü olarak her zaman var olması gerekmez. Yasama gücü, halk tarafından seçilen ve zaman zaman toplanıp dağılan bir meclis şeklinde

⁸⁹ Güvenir, Murat, *Locke ve Montesquieu'da Güçler Ayrılığı ve İdeolojik İşlevi*, Yıllık 1981, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 1982, s. 509

olabilir. Fakat, yürütme gücü her zaman var olmalıdır. Çünkü, sürekli yasa yapma ihtiyacı yoktur. Mevcut olan yasaları uygulayacak olan yürütme gücü olduğundan her zaman var olmalıdır. Federatif güç de bu çerçevede, her zaman var olmalıdır. Yürütme gücü, yetkilerini kötüye kullanıp halkın iyiliği doğrultusunda hareket etmezse insanların yürütme gücüne itaati beklenemez. Yürütme gücü tarafından meşru olmayan baskıya, zorlamaya, şiddete karşı insanlar direnebilir. Yasama gücü ve yürütme gücü politik toplumu oluşumunda geçerli olan toplumsal sözleşmeye uymak durumundadırlar. Toplumsal sözleşmeyi devlette hiçbir otorite değiştiremez. Dolayısıyla, yasama gücü ve yürütme gücü uygulamalarında toplumsal sözleşmeyi dikkate almak zorundadırlar.

Devletin kökeni ve meşruiyeti problemi çerçevesinde, bir devletin meşru olup olmadığı politik toplumda insanları kimin yönettiğinin belirlenmesiyle ilgilidir. Başka bir ifadeyle, devletin nasıl örgütlendiğini incelememiz yönetimin meşru olup olmadığı hakkında da fikir verebilir. Locke'un politik toplumunda devlet meşruiyetini halkın rızasından ve sözleşmeden almaktadır. Bu çerçevede, devlet tüm yetkilerini insanların rızasına dayanan politik toplumda bağlayıcı olan hukuktan alır. Yasama, yürütme ve federatif güç, belirlenen hukuk çerçevesinde kamunun iyiliği doğrultusunda hareket etmelidir. Yeryüzünde, devlet için hukuk dışında başka bir yetki kaynağı yoktur. Devletin yasama gücüyle uyguladığı hukuk, insanidir ve bu yüzden de yalnızca insanların rızasıyla oluşturulabilir. Devlet, insanların temel ve doğal hakları üzerinde keyfi uygulamalarda bulunamaz. Aslında Locke'un belirttiği devlet, örgütlenişi ile günümüzdeki hukuk devleti fikrine yakındır. Devletin keyfi bir yönetime dönüşmemesi için yetkilerin tek elde toplanmaması, farklı eller tarafından paylaşılması gereklidir.

Loke'un yaşadığı dönemde Filmer'in düşünceleriyle güçlenen monarşiler Locke'a göre, meşru otoriteler olamazlar. Meşru otorite, tüm yetkilerini politik toplumu kurmak için insanlar tarafından oluşturulan hukuktan alır. Yeryüzünde, devlet için başka türlü bir meşruiyet kaynağı yoktur. Filmer'in idia ettiği gibi meşruiyetini Tanrı'dan alan bir otoriteden söz edemeyiz. Meşru otoritenin tek kaynağı halkın rızasıdır ve her türlü otorite ancak halkın rızasından türetilir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın yeryüzünde geçerli olan hukuk, insanidir ve bu yüzden de yalnızca insanların rızasıyla oluşturulabilir. Dolayısıyla, halkın rızasına dayanmayan bir hukuka ve otoriteye itaate, hiç kimse zorlanamaz.⁹⁰ Locke'a göre, halkın rızasına dayanmayan bir yönetime karşı insanlar itaate zorlanamaz. Böylesi bir durumda insanlar ne yapacaklardır? Yönetimi altında buldukları otoriteyi terk edip başka

⁹⁰ Toku, A.g.e., s. 115

bir otorite altında mı yaşayacaklar? Yoksa mevcut olan yönetimi değiştirmeliler mi? Yönetimi değiştirme nasıl gerçekleşecektir? Locke'a göre, insanların direnme ve ihtilal hakları ne zaman meşru olabilir? Her haksızlığa uğrayan direnme ve ihtilal hakkını kullanabilir mi? Böylesi bir hak, toplumu anarşi ve kargaşaya götürmez mi? Buna benzer soruların cevapları, Locke'un direnme ve ihtilal hakkı konusundaki görüşlerini belirleyecektir.

1.4.5 Direnme ve İhtilal Hakkı

Kuvvetler ayrılığı konusunda belirtildiği gibi Locke için, yasama gücü büyük önem taşımaktadır. Yasama gücünü elinde bulunduranlar halkın temsilcileri olduğundan, onları değiştirme ve görevden alma hakkı, halkın elindedir. Yasama gücünün sınırlarını da belirten Locke; bu sınırların aşıldığı durumda, halkın yasama gücüne verdiği yetkiyi geri alabileceğini düşünmektedir. Böylesi bir durum, halkın direnme ve ihtilal hakkını kullanmasına yol açar.

İhtilal hakkının halk tarafından uygulamaya getirildiği tek durum yasamanın görevi aksatması ile sınırlı değildir. Locke'a göre;

“Her kim hakkı olmadan zor kullanırsa, onu kendilerine karşı kullandığı kişilerle bir savaş haline sokar. Bu durumda, önceki tüm bağlar ortadan kalkar; diğer bütün haklar sona erer ve herkesin kendini korumaya ve saldırana karşı direnmeye hakkı olur.”⁹¹

Dolayısıyla Locke, herkese kendini koruma ve saldırganı öldürme hakkı olduğunu düşünmektedir. Locke'un 'savaş hali' ile demek istediği, zor kullanmayla ilgilidir. Güç ve zor kullanma, savaş halinin başladığını gösterir. Bununla ilgili bir örnek verir;

“Bir hırsız beni anayolda soyduğunda benim saldırganı öldürme hakkım vardır; çünkü saldırgan, zararı telafi edebilmek için ne ortak yargıca ne de yasalara başvuracak zaman bırakmıştır. Diğer durumlarda, diyelim ki orada bulunmadığım bir sırada evime giren bir hırsıza karşı dava açmak için var olan yargı sistemine ve kanuna başvurabilmeme karşın, bu durumda üstümüzde ortak bir yargıç bulunduğu halde davamı kendim halletme hakkına sahibim.”⁹²

⁹¹ Locke, *A.g.e.*, s. 234

⁹² *A.g.e.*, s. 222

Anlaşıldığı gibi, bir insanın kişiliği üzerinde zor kullanma savaş haline neden olur. Savaş hali iki birey arasında olabileceği gibi yönetim ile halk arasında da olabilir. Bu durumda, halk da yönetime karşı direnme ve ihtilal hakkını kullanabilir.

Locke'un direnme ve ihtilal hakkı konusundaki düşünceleri, yönetimin meşru olup olmadığı sorunu ile ilgilidir. Ona göre, hangi yönetimlerin meşru olup, hangilerinin meşru olmadığını inceleyelim:

“Fetihe yabancıların gasbı denilebileceği gibi, gasp da bir çeşit yerli fetihtir, şu farkla ki- gasp hiçbir zaman haklı olamaz; gasp başka birinin üstünde hakkı olduğu bir şeyi mülkiyeti altına almak demek olduğuna göre, haklı olursa gasp olmaz.”⁹³

İlk olarak Locke, yönetimin gasp edilmesini meşru olarak nitelendirmez. Çünkü gaspta bir başkasının mülkiyetine zarar verilmektedir. Oysa, buna kimsenin hakkı yoktur. Yönetim biçimi her ne olursa olsun yönetimi toplumun öngördüğü yasalar ve kurumların dışında başka bir yolla ele geçirmeye kimsenin hakkı yoktur.

“Egemenlik erkinin herhangi bir bölümünü topluluk yasalarının gösterdiğinden başka yollarla yürüten bir kimsenin devlet biçiminin değişmez olmasına rağmen o artık, yasaların atadığı ve dolayısıyla halkın onayladığı kişi olmadığı için sözünü dinletmek hakkı yoktur. Böyle bir gasp ya da önden giden biri, o zamana kadar gasp ettiği erkin onda kalmasını kabul etmesi için, halkın hem onaylama özgürlüğünü hem de gerçekten onayı olmadan yasal bir hak kazanamaz.”⁹⁴

Yönetimi zorla ele geçiren kişilerin, topluluktan itaat etmelerini beklemeleri yersizdir. Çünkü topluluğun onaylamadığı bir yolla yönetime geldiğinden meşru değildir ve hiçbir hakkı da yoktur. Bilindiği gibi Locke, yönetimdekilerin halkın temsilcileri olduğunu ve gücünü halktan aldığını düşünmektedir.

İkinci olarak Locke, tiranlığı da meşru olarak nitelendirmez. Tiranlıkla ilgili şöyle diyor;

“...tiranlık da halkın ötesinde, hiç kimsenin hakkı olamayacağı bir erkin kullanılışıdır. Bu bir kimsenin elindeki erki, ona bağlı olanların iyiliği için değil de, kendi özel ve ayrı çıkarları için kullanmasıdır. Bir yönetmen yetkilendirilmiş, olsa da yasayı değil kendi dileğini

⁹³ Tuncay, *A.g.e.*, s. 243

⁹⁴ *A.g.e.*, s. 243

egemen kılırsa, buyrukları ve yaptıkları , halkının mallarını korumaya değil, kendi aşırı istek, öç, kıskançlık ya da başka tutkularının doyurulmasına yönelirse tiran olur.”⁹⁵

Locke’a göre tiranlık da meşru değildir. Kimsenin tiranlığa hakkı yoktur. Çünkü, tiran kamunun iyiliği için değil de, kendi çıkarları doğrultusunda gücünü kullanır. Yasama gücü, kanunun iyiliği için değil de kendi çıkarları doğrultusunda görev yaparsa tiran olur. Locke, tiranlığı yalnız krallıklara özgü görmediğini belirtmektedir. Krallıkların dışında yönetim biçimlerinin de tiranlığa özgü davranışlar sergileyebileceğini düşünmektedir.

“Bu kusuru yalnızca krallıklara özgü saymak yanlıştır. Başka yönetim biçimleri de o kadar yetkindir. Çünkü, kim olursa olsun, halkın yönetimi ve mallarının korunması için verilen egemenlik erki başka amaçlara uygulanır ve onu elinde tutanların yolsuz ve düzensiz buyruklarıyla, halkı yoksul kılmak, yormak ve boyun eğdirmek yolunda kullanılırsa, egemenlik erkini böyle kullananlar ister bir ister bir çok olsunlar tiranlık yapıyorlardır demektir.”⁹⁶

Locke, tiranlığın sadece krallıklarda olmadığını başka yönetim biçimlerinin de tiranlığa dönüşebileceğini vurgulamaktadır. Bilindiği gibi ona göre, yasama gücünün kimlerde olduğuna bakmamız yönetim biçimini belirlemektedir. Yasama gücünü elinde bulunduranlar, halkın iyiliğini ve refahını, mülkiyetlerini (can, mal, özgürlük) korumayı göz önünde bulundurmalıdır. Dolayısıyla, yönetim gücüne sahip olan kişi veya kişiler uygulamada bunlara dikkat etmezse tirana dönüşeceklerdir.

“Yasanın bittiği yerde başkasının zararına olarak yasa aşılsa, tiranlık başlar. Her kim yasanın kendisine yetkiyi aşar ve buyruğu altındaki erki yasanın izin vermediği bir yerde kullanırsa, yönetmen olmaktan çıkar ve yetkisiz hareket ettiği için, kendisine herhangi bir başkası gibi karşı konabilir.”⁹⁷

Anlaşıyor ki, yasanın uygulanmadığı veya yasanın verdiği yetki aşılsa tiranlık başladığından, insanların yönetime karşı gelme hakları ortaya çıkmaktadır. Çünkü, yönetimdekiler halkın iyiliğini göz önünde bulundurmalıdırlar. Yönetimdekilerin toplumsal sözleşme ile doğan yetkileri vardır fakat bu yetkiler sınırsız değildir. Şayet yönetimdekiler yetkilerini aşarsa, insanlar, doğal durumdaki haklarının bazılarını sözleşme ile de muhafaza ettiklerinden, yönetime karşı direnmek ve ihtilal yapmak hakkına sahiptir.

⁹⁵ *A.g.e.*, s. 244

⁹⁶ *A.g.e.*, s. 245

⁹⁷ *A.g.e.*, s. 245

Geldiğimiz bu noktada, akla şöyle bir soru gelmektedir; acaba kendisine haksız muamele edildiğini düşünen herkes yönetime karşı direnebilir mi? Böylesi bir durum anarşi ve kargaşaya neden olmaz mı?

Locke, bu ve buna benzer sorulara şöyle cevap verir; “Adalete ve yasaya aykırı zor kullanma da başka bir şeye karşı güç kullanılmamalıdır; başka bir durumda güçle karşı koyan, Tanrı’nın da insanın da lanetini hak eder ve çoğu önerildiği gibi böyle bir tehlike ya da kargaşalık ortaya çıkmaz.”⁹⁸

“...idarecinin elindeki erkle yasaya aykırı olarak yaptığı işlere göz yumulur ve yasanın gereği olan onarma yolları da aynı erkle engellenirse, bu gibi apaçık tiranlık eylemlerde bile, direnme hakkı birdenbire ve küçük bahanelerle yönetime ilişmez. Çünkü, bu eylemler birkaç kişinin kendilerini savunmaya ve yasaya aykırı bir zorla onlardan alınan güç kullanarak geri almaya hakları olmakla birlikte, bu hakkın varlığı onları yenileyecekleri besbelli olan bir çatışmaya kolay kolay sokmayacaktır; çünkü halk kütlesi kendilerini bu işle ilgili saymadıkça ezilmiş bir tek ya da birkaç kişinin yönetime ilişebilmesi olanaksızdır; nasıl ki, boşanmış bir deli ya da kafasından hasta biri iyice oturmuş bir devleti devirmeye kalksa, halk bunlardan ne birinin ne de ötekinin ardından gitmeye pek heves etmez. Fakat ya bu yasaya aykırı işler halkın çoğunluğunu etkilemeye başlamıştır ya da kötülük ve baskı yalnız birkaç kişinin başına gelmiştir, ama bunlar bir örnek-öncül olmuştur, sonuçları herkesi tehdit eder görünmektedir ve yasalarının, onlarla birlikte de mülklerinin, özgürlüklerinin canlarının ve belki dinlerinin de tehlike de olduğuna herkes kendi içinden inanmıştır-eğer böyle olursa, yasaya aykırı güce karşı direnmekten nasıl alı konurlar, bilemiyorum. Bu durum, itiraf ederim ki, yöneticileri bir kere bu noktaya getirince hangisi olursa olsun bütün yönetimlerde halklarından kuşkuyla bekleyecekleri başkalarına asılı bir sıkıntı, kendilerini sokabilecekleri durumdur-ama, buraya düşmemek çok kolay olduğu için, onlara daha az acımak gerekir; çünkü gerçekten halkının iyiliğini, onların ve onlarla birlikte yasalarının da korunmasını isteyen bir yöneticinin, bunu onlara göstermemesi ve duyurmaması imkansızdır.”⁹⁹

Demek ki, Locke’a göre direnme ve ihtilal basit nedenlerle ortaya çıkmaz. Toplumda birkaç kişinin de yönetimden kaynaklanan haksız muamele ile karşılaşması onları direnmeye itmesi güçtür. Çünkü bir kaç kişinin gördüğü haksızlık sonucu halkın onların ardından gitmesini düşünmek çok doğru olmayacaktır. Fakat yönetimin yasaları aşan uygulamaları bir kaç kişiyi değil de halkın çoğunluğunu etkilerse o zaman direnme ve ihtilal hakkı doğar. Bu

⁹⁸ *A.g.e.*, s. 246

⁹⁹ *A.g.e.*, s. 247-248

hakkın kullanılmasını Locke doğru bulmaktadır. Çünkü yönetimdekiler üzerlerine düşenleri yapmamışlardır ve halkın iyiliğini, güvenliğini, mülklerini tehlikeye sokmuşlardır. Bunun yanı sıra, yasalara uyulması gerektiğini, halka göstermemişler ve yasaları aşmışlardır. Böylesi bir durumda, yönetim gücü halkın eline geçer ve halk tekrar yeni bir yönetim oluşturabilir.

“Hükümet, toplumun iyiliği için mevcuttur, toplumsal çıkarları ciddi olarak tehlikeye düşüren bir hükümet haklı olarak değiştirilir. Uyrukların haklarını, özgürlük veya mülklerini tehlikeye atan her kanun kendiliğinden hükümsüzdür. Bu haksız yasaları yürürlüğe koymaya çalışan bir yasama kurulu kendi iktidarını ortadan kaldırmış olur. Bu taktirde iktidar halka geçmekte; onlarda yeni bir kurucu yasama etkinliği ile yeni bir yasama kurulu kurmak zorunda kalmaktadırlar.”¹⁰⁰

Dolayısıyla, yönetimdekilerin toplumun çıkarını tehdit ettikleri zaman yönetim gücü halka geçer. Halk da yeni bir yasama gücü oluşturmak için harekete geçer.

“Bir yönetime duyulan güven sarsıldığında toplumun bireyleri bu yönetimi değiştirip yenisini oluştururlar. Locke’a göre, bir yönetim ne zaman temel insan özgürlüklerini ortadan kaldırırsa, halk kitleleri temel özgürlüklerine kavuşmak için ayaklanırlar ve yeni bir hükümet kurarlar, böylece de sosyal sözleşmeyi yenilemektedirler.”¹⁰¹

Yeni bir yönetimin kurulması yeni bir sözleşmeyi gerektirmektedir. Topluluk doğa durumundaki haklarından sözleşmeyle yönetime devrettiklerinden, direndiklerinde doğa durumundaki haklarından muhafaza ederler ve yeni bir sözleşme ile yeni bir yönetim kurulur.

Locke’a göre direnme ve ihtilalle var olan yönetim dağılacaktır. Locke, yönetimin dağılmasının nedenleri üzerinde durur. Toplumun dağılmasıyla yönetimin dağılmasının aynı olmadığını dile getiren Locke; politik toplumun dağılışının nedenini fetihlerde bulur. Politik toplumdaki bireylerin arasındaki birliği “...çözülmesini olağan ve hemen hemen tek yolu, ülkelerini fetheden bir yabancı gücün akınıdır...Toplum çözüldünce, o toplumun yönetiminin kalmayacağı açıktır.”¹⁰²

Yönetimin dağılmasına neden olan iç karışıkların üzerinde duran Locke, bunların yasama gücü ile ilgili olduğunu düşünmektedir;

“Bir kere, bu çözüme yasama organı değişince meydana gelir...Yasama organı bir yönetime biçim, can ve birlik veren ruhtur; çeşitli üyeler karşılıklı etki, sevgi ve bağlarını

¹⁰⁰ Sabine, *A.g.e.*, s. 223

¹⁰¹ Gutek, Gerald L., *Liberalizm ve Eğitim*, Çev. N. Kale, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 7, 1997, Ankara, s. 45

¹⁰² Tuncay, *A.g.e.*, s. 245

ondan alırlar. Bundan ötürü, yasama organın parçalanması ya da kaldırılmasının ardından çözüme ve ölüm gelir; çünkü, toplumun özü ve birliği; bir tek iradesi olmasındandır. Halkın yasa yapmak için atamadığı herhangi bir kimse ya da birden çok sayıda kişiler; yasa yapmayı kendi üstüne alırsa yasaları yetkisiz olarak yapar. Halk bu yasalara uymak zorunda değildir; uymayınca da uyrukluktan çıkar ve yetkisiz olarak kendisine herhangi bir şeyi zorlamak isteyenlerin gücüne karşı direnmek konusunda tam bir özgürlükle, en iyi nasıl sayıyorsa öylece, yeni bir yasama organı kurabilir. Toplumun yetkilendirilmesiyle kamu iradesini açıklamak durumunda olanlar, bundan uzaklaştırılır ve böyle bir yetkisi olmayan başkaları bunu zorla alırlarsa, herkes kendi başına buyruk olur.”¹⁰³

Görülüyor ki, bir kişi ya da birden çok kişi toplumdan yasa yapma yetkisini almadan, yasa yapmaya kalkarsa, halkın bu yasalara uyma zorunluluğu yoktur. Böylesi durumlar, toplumun birlik ve beraberliğini zedeler ve yeni bir yasama organı kurma zorunluluğu ortaya çıkar. Bundan dolayı, insanlar özgürlük içinde yeni bir yönetim kurmaya yönelirler. Yönetimin dağılmasına neden olan bir diğer faktör ise, yönetimdekilerin güçlerini kötüye kullanmasıdır.

“Bir kere, tek bir kişi ya da bir prens, toplumun yasama organı aracılığıyla açıklanan iradesi olan yasaların yerine kendi keyfi iradesini koyunca, yasama organı değişmiştir...İkinci olarak, prens yasama organın belli zamanlarda toplanmasına ya da kurulma nedeni olan amaçları gerçekleştirmek için özgürlükle hareket etmesine engel olunca, yasama organı değişmiştir...Üçüncü olarak, seçmenler yahut seçim sistemi, halkın onaylaması olmadan ve genel faydaya aykırı olarak, prensin keyfi erki ile değiştirilince de, yasama organı değişmiştir...Dördüncü olarak, halkın prens ya da yasama organı tarafından yabancı bir erkin uyrukluğuna verilmesinin de, yasama organın değişmesi ve yönetimin çözümlenmesi anlamına geldiği apaçık bellidir.”¹⁰⁴

Yönetimin dağılmasının, başka bir nedeni ise, yürütme gücünü elinde bulunduran gücün, bu gücünü kötüye kullanmasıdır. Ayrıca, bu güç yasama gücünü elinde bulunduranların görevlerini yapmasına engel olursa yönetim dağılıbilir.

Bir başka nedende, seçim sisteminin halkın istekleri dışında genel olarak toplumun yararından çok yürütme gücünü elinde bulunduranların istekleri doğrultusunda değiştirilirse, yönetim dağılıbilir.

¹⁰³ *A.g.e.*, s. 250

¹⁰⁴ *A.g.e.*, s. 250-251

Son olarak da, yasama gücü veya yürütme gücü tarafından halkın yabancı bir yönetime bağlılığa itilmesi, yönetimin dağılmasına neden olabilir.

Yönetimin dağılması, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduranların görevlerini yerine getirip getirmemesi ile ilgilidir. Yasama ve yürütme gücü görevlerini yeterince yerine getirmedikleri zaman insanların direnme ve ihtilal hakkı doğar.

Halkın istediği zaman bir yönetimi devirme hakkına sahip olduğu konusunda birtakım eleştirilere değinen Locke, halkın genelde değişikliği pek kabullenmediği dile getirir. Direnme ve ihtilal hakkının yönetimlerin ömrünün pek uzun olmayacağına ilişkin eleştirilere de Locke; halkın böyle bir hakkının olmasa da sık sık direnme ve ihtilallerin olacağını düşünmektedir. Halk yetkilerini aşmayan, yasal sınırlamalarda uygun davranan bir yönetimi ihtilal ve devrimle değiştiremez. Fakat kendisine verilen yetkileri aşan, toplumu yasalar yerine kendi istekleri doğrultusunda kararlarla yönetmeye çalışan yöneticiler halkın direnme ve ihtilal hakkını kullanmasına neden olurlar. Locke, ihtilali birkaç kişinin neden olabileceği bir durum olarak görmemektedir. Çoğunluğun iradesine baş burmayı güvenli sayar. O, ihtilali belirli bir sınıfın veya gurubun hakkı olarak değerlendirmez ve ‘halk’ kelimesi ile herkesin böyle bir hakkı olduğunu düşünmektedir. Direnme ve ihtilal hakkını kullanmayı bireylerin özgür iradelerine bırakır.

“Her birey kendisi için en iyi olan konusunda karar vermek hakkına ve bu amacı gerçekleştirmek üzere ihtilale kalkışma hakkına sahiptir.”¹⁰⁵

Locke, halkın onayına uygun olarak seçilmiş ve halkın verdiği yetkilerin sınırlarını aşmayan yasama ve yürütme gücünü ayrı ayrı ellere verilerek, birbirlerinden bağımsız görevlerini yapması iyi bir yönetim için şarttır. Her şeyin üstünde bir güç olan halk, her zaman için direnme ve ihtilal hakkını elinde tutar.

“Locke göre, bir devletin kurulmuş olması için, kanun koyucu kuvvetle, yürütücü kuvvetin birbirinden ayrılması, bu kuvvetlerin halk tarafından seçilmiş olması gereklidir. Bu kuvvetler halkın kendilerine verdiği görevi, kanunların dışına çıkmadan gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu kuvvetler, halkın iyiliğini değil de, kendi çıkarlarını düşünmeye, kendi kişisel hırslarını tatmin etmeye kalktığı, ödevlerini yerine getirmeyip kanunları çiğnediği

¹⁰⁵ Seliger, Martin, *Locke's Theory of Revolutionary Action In John Locke-Critical Assessments*, Vol. III, Edited by Richard Ascraft, London 1991, s. 600-604

anda, halkında ayaklanmaya, ihtilale hakkı olur. Locke'a göre, son söz kanun sözüdür ve kendi rızası ile bu kanuna uyan halkın sözüdür."¹⁰⁶

Sonuç olarak, Locke'a göre, politik toplum ve yönetimin amacı insanların mülkiyetlerinin korunması, barış, güvenlik ve tüm bireyleri içeren kamu yararını sağlamaktır. İnsanların rızası ve sözleşmeleri dışında kurulmuş olan hiçbir yönetim biçimini meşru görmez. Locke, meşru olan yönetime karşı ihtilal ve darbe gibi faaliyetler onaylamaz. Çünkü, meşru olan yönetimi değiştirmeye çalışmak bir çeşit gasptir. Darbe ve ihtilal sonucu yönetimi ele geçirmek bir çeşit tiranlıktır. Tiranlık, yönetimi gasp eden kişilerin isteklerinin egemen olduğu bir yönetimdir ve meşru değildir. Tiranlık yalnızca monarşilere özgü bir yönetim değildir, başka yönetimler de tiranlığa dönüşebilir. Böylesi yönetimlere direnip karşı koymak meşrudur.

İnsanların üzerinde, meşruiyetini hukuktan almayan bir otorite olamaz. İnsanların hayatlarını tehdit eden durumlarda kendilerini koruma, saldırganı etkisiz hale getirme hakları vardır. Çünkü, böylesi durumlarda hukuka başvuracak vakit yoktur veya vakit olsa bile geç kalınabilir.

Politik toplumda insanların haklarını ihlal eden uygulamalar birkaç kişi ile sınırlı değil de halkın çoğunluğuna yönelik olursa, insanların hep birlikte yönetime karşı direnme hakları vardır.

Genel olarak, Locke'un direnme ve ihtilal hakkı konusundaki düşünceleri, devletin varlık nedenini de ortaya koymaktadır. Devlet, ne kutsal bir yapı ne de keyfi, başıboş bir yapıdır. Devlet görevlerini yerine getirirken meşruiyet sınırlarını aştığında bireylerin direnme ve ihtilal hakkı doğmaktadır. Hatta bireylerin yöneticileri değiştirme hakkı olduğunu söyleyebiliriz. Locke'un meşruiyetini belirlediği devlet sınırlı bir devlettir. Bir anlamda hukuk devleti olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Devlet, bireylerin haklarını temine yönelik bir araçtır. Devlet, birey için vardır.

"Locke, devlet, keyfilikle ve rastlantısal kararlarla yönetme yetkisine sahip olduğu zannına kapılmamalı, adaleti, halka duyurulmuş kesin yasalar ve yetkili yargıçlar yardımıyla gerçekleştirmelidir derken hukuk devletine işaret etmektedir."¹⁰⁷

Locke, devletin kökenini ve meşruiyetini nasıl halkın rızasına ve sözleşmesine dayandırıyor, direnme ve ihtilal hakkını da halkın genelinin rızasına bağlamaktadır. Yani,

¹⁰⁶ Akarsu, A.g.e., s. 85

¹⁰⁷ Ökçesiz, Hayrettin, *Hukuk Devleti*, Afa Yay., İstanbul, 1998, s. 18

politik toplumda birkaç kişi yönetim tarafından hukuk dışı haksız uygulamaya maruz kalmışsa direnme söz konusu olamaz. Fakat, haksız uygulamalar birkaç kişiyi değil de halkın çoğunluğunu etkilerse insanlar aralarında birleşip yönetime karşı direnebilirler. Bunun yanında, halkın meşru olmayan bir yönetime karşı da direnme hakları söz konusudur. Locke'un belirttiği çerçevede, monarşiye dayanan yönetimlere ve tiranlıklara direnmek meşrudur.

Daha önce de belirtildiği gibi, Locke'un temel problemi devletin kökeni ve meşruiyetini temellendirmeye çalışmaktır. Bu doğrultuda, siyaset felsefesinde önemli yeri olan eserini kaleme almıştır. Eserinde, döneminde etkili olan Sir Robert Filmer'in devletin kökeni ve meşruiyetini temellendiren görüşlerini eleştirmektedir. Filmer'in devletin kökenini ve meşruiyetini tanrısal iradeyle ve babalık erkine bağlamasını haklı bulmamaktadır. Filmer'in iddialarını çürütmeye çalışan Locke, devletin kökenini ve meşruiyetini halkın rızasına ve sözleşmeye dayandırmaktadır. Bu görüşü temellendirmek için, insanların politik bir toplum oluşturmadan önceki hallerini inceleyen Locke, bu dönemin özelliklerini anlatır. Bu dönemde, insanların bir takım hakları olduğunu ve bu haklarını nasıl kullandıklarını dile getirir. Locke için bu dönem, özgürlüğün ve eşitliğin olduğu herkesin doğa yasasına aykırı olmamak üzere dilediğini yapabildiği bir dönemdir. Bu dönemde insanlar, yaşamlarını, mülkiyetlerini, koruma ve doğa yasasını ihlal eden cezalandırma hakkı vardır. Locke'un bu döneme önem verip uzun uzun anlatmasının nedeni; toplumsal sözleşme, kuvvetler ayrılığı, direnme ve ihtilal hakkı ile ilgili görüşlerinin bu dönemle ilintili olmasıdır. Doğa durumunun, insanlar için her ne kadar olumlu yanları olsa bile tehlikeleri ve riskleri de vardır. Bu dönemde, suçluyu cezalandırmada adil olmanın güç olması, insanların güvenliklerinin her zaman tehdit altında olması gibi nedenlerle insanlar kendi aralarında birleşerek, kendi iradeleriyle bir toplumsal sözleşme çerçevesinde politik toplumu oluştururlar. Devletin kökenini ve meşruiyetini de bu sözleşmeye ve halkın rızasına dayandıran Locke, yeni kurulan politik toplumda devletin nasıl organize edilmesini belirterek, yasama, yürütme ve federatif gücün görev alanlarını ve meşruiyetini açıklamaktadır. Yeni kurulan politik toplumda insanların direnme ve ihtilal hakkı olduğunu dile getiren Locke, bu hakkın basit nedenlerle değil de, devlet tarafından haksız muameleye uğrayanların sayısı arttığı zaman haklı olabileceğine inanmaktadır. Bu anlamda, birey ve devlet arasındaki ilişkilerin hukuk çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Locke'un devlete ilişkin görüşleri, hukuk devletine inandığını göstermektedir. Ona göre, devletin varlık nedeni bireyin hak ve özgürlüklerini korumak ve kamunun iyiliği doğrultusunda hareket etmektir. Ancak bu

doğrultuda hareket eden devlet, meşru devlettir. Devlet, politik toplumun kuruluşunda belirli olan toplumsal sözleşmeye aykırı davranmamalıdır. Devleti yönetenler halkın rızası sonucu belirlenmeli ve oluşturacakları hukukta halkın rızasına dayanmalıdır. Devleti yönetenler halkın iyiliği doğrultusunda hareket etmezse, halk yönetime karşı direnme ve ihtilal hakkını kullanarak, yönetimi değiştirebilir. Her alanda bireyin özgürlüklerini ve rızalarını ön planda tutan Locke, devletin kökeni ve meşruiyetini de halkın rızasına ve sözleşmeye dayandırmaktadır. Bu doğrultuda kurulan devletler meşru devletlerdir, diğerleri meşru değildir. Meşru olmayan yönetimlere karşı insanların itaate zorlanması beklenemez.

Geldiğimiz noktaya kadar, Locke'un siyaset felsefesi ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bundan sonraki bölümde, Locke'un siyaset felsefesinin etkilediği düşünürleri, dönemleri, siyasal olayları, insan hakları ile ilgili uluslararası belge ve beyannameleri inceleyeceğiz. Böylelikle, Locke'un siyaset felsefesinin siyaset felsefesi tarihinde önemini anlamamız kolaylaşacaktır. Ayrıca, Locke'un görüşleri, günümüz siyaset felsefesine ilişkin problemleri çözmemize yardımcı olacaktır.

2. BÖLÜM : J. LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNİN ETKİLERİ

Bu bölümde, bir önceki bölümde anlatılan Locke'un siyaset felsefesinin etkileri üzerinde durulacaktır. Bu amaçla, Locke'un etkilediği düşünürler, toplumsal ve siyasi olaylar, devrimler, insan hakları ile ilgili uluslar arası belgeler, devletlerin anayasaları kapsamlı olarak değerlendirilecektir. Ayrıca, Locke'un Türk siyasi düşüncesine olan etkileri de değerlendirilecektir. Bu etkilemelerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır. Böylelikle, Locke'un felsefe tarihi içindeki yeri ve öneminin daha iyi anlaşılacaktır.

2.1 John Locke'un Siyaset Felsefesinin Kendinden Sonraki Düşünürlere, Uluslara, Kültürlere, Devrimlere Etkileri

John Locke'un görüşleri, günümüze değin hem felsefi hem de siyasal alanda geniş etki yaratmıştır. Çok yönlü düşünür olmasının yanı sıra siyasal deneyiminin de olması görüşlerinin kalıcı olmasını sağlamıştır.

“Hemen hemen bütün ömrü 17.yy içinde geçmesine rağmen, tek kişinin düşünce özgürlüğü ve eylemlerinde kendi aklına dayanarak karar verme hakkı üzerinde düşünceleri ile Locke, İngiltere ve Avrupa'da bütün 18. yüzyılı kaplayan Aydınlanma çıkırını açmıştır. Kültürün bütün alanlarında bilim, din, devlet ve eğitim üzerindeki düşüncelerinde savunduğu hep bireyin özgürlüğü ilkesi ve aklın hakimiyetini kurarak bütün otoritelerden kurtulma düşüncesi idi. Böylece Locke, İngiliz Aydınlanmasına, sonra da Voltaire yolu ile Fransız Aydınlanmasına karakterini kazandırmış olan bir düşünür olarak karşımıza çıkıyor. Locke'un devlet üzerindeki düşüncelerinde de esas olan tek kişinin hak ve özgürlüklerinin korunması ve bunun güvence altına alacak teşkilatın kurulmasıdır.”¹⁰⁸

Gerçekten de Locke, kısa bir süre 18.yy'da yaşamasına rağmen yaşadığı yüzyılı aşmış ve gelecek yüzyılı hazırlamıştır. Etkisi bir çok düşünür gibi yaşadığı ülke ile sınırlı kalmamış, Fransa ve A.B.D. gibi kendi yurdundan çok uzak bir çok ülkede Locke'un görüşlerinin izlerine rastlamak mümkündür. “Locke; Anglo-Sakson dünyasına demokratik damgasını vurmuştur. İngiltere kadar, A.B.D de ondan etkilenmiştir. Fransa'da ise O'nun ardından yürüyenler, Aydınlanma çağını ve felsefesini başlatmışlardır.”¹⁰⁹

¹⁰⁸ Akarsu, *A.g.e.*, s. 72

¹⁰⁹ Sarıca, *A.g.e.*, s. 73

Russell'a göre, Locke'un varisleri, önce Berkeley ve Hume, sonra Rousseau Okuluna bağlı Fransız filozofları, Bentham ve Felsefi Rardikaller, Avrupa Felsefesinden önemli isimlerle birlikte Marx ve ardıllarıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, 18. yy. filozoflarının hemen hemen hepsi Locke'dan esinlenmiş veya onun etkisi altında kalmıştır.¹¹⁰

“...Siyasi fikirleri Voltaire, Montesquieu ve Rousseau'ya, fayda ve iyinin ayniyeti bakımından Bentham'a; mülkiyet teorisi kapitalizm savunucularınca olduğu kadar premarksist sosyalistlere kapitalizme karşı kullanılarak her iki zümreye tesir etmiştir.”¹¹¹

Locke'un siyaset felsefesinde uğraştığı sorunların temelinde birey ve bireyin hakları yatmaktadır. Locke, düşünce tarihinde bireyin haklarını, tutkulu bir şekilde ortaya koyan ilk düşünürlerdendir. Locke'un siyaset felsefesinde bireyin haklarına ilişkin görüşleri, yaşadığı çağ düşünüldüğünde çok ileridir. Locke'tan sonraki düşünürler bu çerçevede Locke'un bir yere getirdiği bireyin hak ve özgürlüklerini daha ileri boyutlara getireceklerdir.

“Locke'un, tüm sisteminin temeli, birey ve birey haklarından (özellikle mülkiyet hakkı) oluşturmaktadır. Genel olarak bu siyasal felsefenin en önemli yanıdır. Böylelikle, Locke'un siyasal felsefesi her şeyden önce siyasi baskı ve özgürlüğünün bir savunması haline gelmiştir. İkinci olarak, insanlar aynı zamanda bir topluluğun üyesidir. Locke toplumun zımnı muvafakate dayandığını ve gerçek bir çoğunluk anlamını taşıdığını söylemekle birlikte, topluluktan devamlı bir şekilde belirli bir birim ve birey haklarının güvencesi olarak söz ediyordu.”¹¹²

Buradan anlaşılacağı üzere Locke, tüm toplumun yararını birleştiren bir hukuk değil de politik otoritenin yetkilerini sınırlayan ve tek tek bireylerin özgürlüklerine mülklerine karışılmasına engel olan, devredilemez, geri alınamaz bireysel hakları dile getirmiştir.

“Locke'un felsefesinin en önemli yanı Amerika ve Fransa'nın 18. yy. sonunda ortaya çıkan devrimlerle doruğa erişen siyasal düşüncesindeki İngiliz birikimini aşmasındandır. Locke'un kişisel özgürlük, muvafakat ve mülk edinme ve kullanma serbestliğine ilişkin geri alınmaz haklar adına direnmeyi savunması Amerika ve Fransa'da tam bir etki sağlamıştır. O özgürlüğe, insan haklarına ve insan tabiatının değerlerine gerçekten inanmaktaydı. Bu nitelikleri onu burjuva devriminin ideal sözcüsü kılmıştır. Şiddet yoluna sapmayan liberal bir

¹¹⁰ Russell, *A.g.e.*, s. 624

¹¹¹ *A.g.e.*, s. 624

¹¹² Sabine, *A.g.e.*, s. 225

reform ülkelerini yayma gücü bakımından Locke, bütün diğer yazarlardan önce gelmektedir.’¹¹³

Aydınlanma döneminde insan ve topluma ilişkin temel değerlerler arasında yer alan: bireycilik, özgürlük, eşitlik, hukukun evrenselliği, hoşgörü ve özel mülkiyet hakkı gibi değerler, Aydınlanma düşünürlerinin üzerinde yoğunlaştıkları değerlerdir. Locke’un savunduğu görüşlerle, Aydınlanma döneminde hakim olan görüşler kıyaslandığında Aydınlanma düşüncesine Locke’un etkisi açıkça fark edilir.

Locke’a göre doğal haklar yaşam, özgürlük ve mülkiyettir. Bu hakları da birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok zordur, bunlar birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadır.

“Locke, insanın hürriyetine getirilebilecek sınırları ortaya koyarak, insanın ne kadar hürriyet sahibi olabileceğini göstermeye çalışır. Hürriyete getirilen sınırlar, sonuçla siyasi toplulukların doğasından kaynaklanır. Bir insanın özgürlüğü, başka birinin özgürlüğüne zarar verebileceği noktada kendiliğinden sona erer. Bundan ötürü siyasal toplumda özgürlük, yasanın hükmüne bağlı özgürlüktür”¹¹⁴ Locke’un siyaset felsefesinde, birey ve bireyin haklarına ilişkin görüşleri, siyasal alanda liberalizmin temelini atan düşünür olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Locke, siyasal liberalizmin ilk büyük temsilcisi olan ve bireyseliği evrenselcilikle bağdaştırmayı becerebilen, dolayısıyla da yazılarında belirli toplumlara değil, bütün insanlığa hitap etmeyi başarabilen bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁵

“Locke’un siyasal felsefesinin başlangıç noktası şudur: insanlar doğada eşittir, dolayısıyla kimse kendi rızası dışında başka birinin otoritesi altına sokulamaz. Öteki egemenlik biçimleri: başka bir deyişle efendiyle uşak, erkekle kadın, babayla çocuk, haklı işgalciyle yenilgiye uğramış saldırgan ve daha sonra hoşgörüye ilişkin yapıtında eklediği rahip ve inananlar arasındaki ilişkiler, siyasal otoriteden tümüyle ayrıdır. Locke ısrarla şunu savunur: Bu ilişkilerin tümünde belli işlev ya da koşullarla sınırlıdır; bu ilişkilerle siyasal otorite arasında benzerlik kurmak kafa karışıklığı ve baskıdan başka sonuç vermez. (Örneğin ataerkillikte olduğu gibi). Bu önermeler, Locke’un erken dönem liberal kavram içindeki sağlam yerini gösterir.”¹¹⁶

¹¹³ A.g.e., s. 227

¹¹⁴ Thomson, David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Ali Yaşar Aydoğan, H. Yıldız. C. Şişman, H.T. Köse balan, K. Çayır, M.S. Er, S. Kar, Şule Yayınları, Eylül 2000, s. 94

¹¹⁵ Abadan, *Devlet Felsefesi*, A.Üni.H.F.Yay., Ankara, 1959, s. 77

¹¹⁶ Miller, David, *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II*, Janet Coleman, William Connoly, Alan Ryan, Türkçesi Bülent Peker, Nevzat Kıracı, Ümit Yay., Ankara, 1995, s. 67

Locke'un eseri, modern liberalizmin kutsal kitabı ve kendisinde Avrupa'nın ilk büyük liberali olarak nitelendirilmiştir.

“İki inceleme, Locke'un siyasi tecrübe ilgilerine sahip olmayan bir adam tarafından yazılamazdı, yine de Locke'un felsefesi rasyonalizmi, aydınlık sağ duyusu ve ruh hürriyeti olmasaydı, bu eser modern liberalizmin İncil'i duruma gelmezdi.”¹¹⁷

Locke, her alanda bireyin hak ve özgürlüklerini savunduğundan liberal düşünürler, Locke'un eserine büyük önem vermişlerdir. Görüşlerinin temelinde akla olan güvenin yer alması, her anlamdaki otoritelerden sıyrılıp özgün olması görüşlerinin kalıcı olmasını sağladığını söyleyebiliriz.

Locke'un bireyin haklarına ilişkin görüşleri J. Bentham ve faydacılık teorisini etkilemiştir. Yine mülkiyet hakları konusundaki geniş açıklamaları kamu yararının kişisel yarar şeklinde düşünülmesi yolundaki görüşleri, onun liberal olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

“Locke, yalnız yaşadığı devrin değil, daha sonraki dönemlerin, özellikle 18. yüzyıl Liberal Okulunun bayraktarı olmuş, halkın egemenliği ve tabii haklar üzerinde duran 18. yy. filozoflarının hemen hemen hepsi Locke'dan esinlenmiş veya onun etkisi altında kalmıştır.”¹¹⁸

Locke'a göre, insanlar doğa durumundan politik topluma geçmek için bir araya gelerek sosyal sözleşme yaparak, doğa durumunda sahip oldukları iki temel haklarını politik otoriteye devrederler. Kendi can ve mallarını koruma hakkı ve kendilerine zarar verenleri cezalandırma hakkıdır. Böylece, politik otorite oluşur. Politik otorite, Locke'un 'mülkiyet' dediği, hakları düzenlemek ve korumak için yasalar koyar ve yasaları topluluğun iyiliği ve dış güçlerin saldırılarından korumak için kullanılır. Böylesi bir anlayış;

“...Klasik Liberalizmin savunduğu iç ve dış güvenlik ile yargı faaliyetlerini üstlenen 'minimal devlet' veya 'gece bekçisi devleti' nin izleri pek belirgindir.”¹¹⁹

Atilla Yayla'ya göre, günümüz liberal düşünürlerinde de Locke'un etkilerini görmek mümkündür. Bu yüzyılda siyaset felsefesinin ve liberal teorinin en geniş ve önemli düşünürlerin, Locke'un görüşlerine bağlı olmaları, Locke'un görüşlerinin önemini ortaya koymaktadır.¹²⁰

¹¹⁷ Ebenstein, W., *Siyaset Felsefesinin Büyük Düşünürleri*, Çev. İsmet Özel, Şule Yayınları, 1996, s. 180

¹¹⁸ Yayla, A.g.e., s. 26

¹¹⁹ Yayla, A.g.e., s. 42

¹²⁰ A.g.e., Ayrıntılı bilgi için bakınız., s. 42

Locke'un dinsel hoşgörü üzerindeki düşüncelerini içeren eseri ile de (Hoşgörü Üstüne Bir Mektup) modern liberal demokrasiye önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Locke, laiklik düşüncesinin de ilk temsilcisidir diyebiliriz. Çünkü O, kilise ve devletin ayrı ayrı işlevleri olduğunu düşündürmektedir. Bu işlevlerin birbirine karıştırılmaması gerektiğini savunur. Kilise ve devlet, birbirinden bağımsız hareket etmeli ve herhangi bir baskıyla karşı karşı gelmemelidir. Ona göre, sivil yönetim işlevi dininkinden tamamen ayrılmalı ve aralarında adil sınırlar belirlenmelidir. Eğer bu yapılırsa bunlar arasında çıkan ihtilaflar sona erecektir. Locke'a göre kiliseler gönüllü insan topluluklarıdır ve insanlar ruhlarının kurtuluşu için Tanrı'ya ibadet etmek üzere bir araya gelmişlerdir. Devlet yönetimine müdahale etmek bu amacı aşacaktır.

“Tanrı, hiç kimseye bir başkasını kendi dinine zorlamaya yönelik açık bir otorite vermedi. Böyle bir güç, insanların rızasıyla yönetime de verilmez. İnsan istese bile imanını başkasının emirlerine uyduramaz. İnsanlar dış baskıyla hiçbir inanışa mecbur edilemez. Hiçbir şey insanların olaylara bakışını şekillendiren iç yargılarını değiştirecek türden bir etkiye sahip olamaz. Bu yüzden, ruhların kurtuluşu da siyasi yönetime ait olamaz. Çünkü kanunların sertliği ve cezaların şiddeti, insanları ikna etmeye ve fikirlerini değiştirmeye yetse bile, ruhlarının kurtuluşuna yine de yardımcı olamaz.”¹²¹

Locke, dinsel özgürlüğe ve hoşgörüye büyük bir önem vermektedir. Modern demokrasilerin ifade ettiği din ve vicdan özgürlüğünü, yüzyıllar önce dile getirmiştir.

“Hiç kimsenin bir başkasına başka kilise veya dindendir diye, sivil çıkarlar konusunda zarar vermeye hiçbir surette hakkı yoktur. Bu durum kiliseler için de geçerlidir. Kiliselerden biri, diğeri üzerinde hiçbir yargılama yetkisine sahip değildir. Aynı zamanda siyasi yönetim kiliseye yeni haklar vermeyeceği gibi kilise de siyasi yönetime verememektedir.”¹²²

Ona göre, hiç kimse, ne kişiler ne kiliseler ne de devletler din nedeniyle birbirlerinin mülklerine ve haklarına müdahale etmek yetkisine sahip değildir. “Dinin bütün gayesi, Tanrı'yı hoşnut kılmaktır ve özgürlük esasen bu gaye için gereklidir. Devletin şu veya bu ayinin yapılması ya da yapılmaması konusunda hiçbir şekilde müdahale ve zorlamada bulunmaya hakkı yoktur.”¹²³

Locke'a göre, politik otorite yönetilenlerin hayat tarzlarını biçimlendiren inançlar karşısında tarafsız kalmalıdır. Onun dinsel hoşgörüye ilişkin görüşleri oradan geçen üçyüz

¹²¹ Locke, John, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Çev. M.Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara, 1995, s. 17-18

¹²² A.g.e., s 25

¹²³ A.g.e., s. 33

yıla rağmen, bireyle - devlet ilişkilerinin hoşgörü çerçevesinde nasıl sağlanabileceğine ilişkin sağlam temeller sunmaktadır.

Locke'un doğa durumu ve doğa yasasına ilişkin düşünceleri de kendinden sonraki düşünürleri etkilemiştir. Kendisinden önceki düşünürlerden farklı bir doğa durumu tasvir ettiğini söyleyebiliriz. Yine Locke, siyaset felsefesinde doğa durumu ve doğa yasası önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, Locke'ta doğa durumu Hobbes'tan farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Birçok siyaset tarihçisi, Locke'un ikinci incelemesinin Hobbes'a karşı bir polemik olduğunu düşünmektedir.

Hobbes'ta doğa yasası güç, zor ve aldatma yani herkesin herkese menfaatleri doğrultusunda savaşı iken, Locke içinse insanın Tanrı ile ilişkisi sonucu, tüm insanların ussal varlıklar olarak eşitlikleri çerçevesinde bağlayıcı bir ahlaksal güç izlenimi vermektedir.

Locke'un yaşadığı döneme etkisini değerlendirerek siyasi hayata değişimlere neden olan katkıları için A. Şenel şöyle der ;

“17. yüzyıl Parlamentarizmin gelişip, burjuvazi mutlak monarşinin karşısına çıkınca, krallar aristokratik güçlere dayandılar. Aristokratlar bu kez özerk siyasal birimler değil, aristokratlar zümresini ortadan kaldırmayı programına alan burjuvaziye karşı, kralın çevresinde kenetlenerek monarşiyi desteklemeye başladılar. Bu nedenle, burjuvazinin siyasal kuramı, yalnız monarşiye değil, aynı zamanda aristokrasiye karşı bir program olacaktı. Aristokratik düzene, aristokratik kurumlara, aristokratik kitlelere saldıracaktı. Bu yolda aristokratik dünya görüşünün felsefi düzeyde eleştirip yerine demokratik dünya görüşünü, demokratik siyaset kuramının tohumlarını ekmek işini Locke üstlenmiştir. Locke, tam anlamıyla ve her yönüyle bir burjuva ideologu idi.”¹²⁴

Görülüyor ki, Locke görüşleri ile aristokrasiyi ve kralların kutsal egemenlik anlayışlarına sarsmıştır. Bu yolda kendinden sonraki düşünürlerde demokratik yönetimlerin iş başına gelmesi için mücadele ettiklerini söyleyebiliriz. Locke, bu anlamda, feodal düzeni ve aristokrasiyi düşünceleriyle sarsan bir düşünürdür.

Şenel'e göre, ekonomik gücü elinde tutan burjuvazinin, feodal düzeni saf dışı edip yerine demokratik kültürü getirme uğraşı Protestanlıkla başlamış, daha sonra Machiavelli, Bodin ve Hobbes gibi düşünürlerle devam etmiştir. Bu uğraşı nihai sonuca ulaştıran ve ileride burjuva demokratik düşünüşünün üzerine kurulacak demokratik temelleri olan düşünür Locke

¹²⁴ Şenel, *Ag.e.*, s. 426

olmuştur. Bundan dolayı, Locke'un felsefe ve siyasal düşünceler tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.¹²⁵

“Locke'un eseri, hem kuramsal hem de eğitici. Kendi kralına olan görevi gibi tekil bir sorudan herhangi bir yöneticiye olan görevi gibi genel bir soruya ve dolayısıyla en üst soyutlama düzeyinde yükümlülük ve egemenlik konularına geçmektedir. Locke'un ikilemi, kendi zaman ve mekanına özgü olsa da konuyla uğraşma metodu evrensel geçerlilik ilkelerinin işleyişini içermektedir; ve bu, iki denemeyi 1965'de bile hala önemli bir belge yapan şeydir. Locke'un uğraştığı temel sorunlar, hala bizimle beraberdir. Bu kitabın bütünündeki anahtar kelime rızadır. Bir kralın ya da başka bir yöneticinin otoritesinin, yönettiği insanların rızasına dayalı olduğu fikri 17. yy.'da tartışmalı bir konuydu. Kral James ve diğer Stuartlar kraliyet otoritelerinin Tanrı'dan kaynaklandığına inanıyorlardı. Aslında 'kralın kutsal hakkı', bütün Avrupa'da yaygın olarak kabul gören bir inançtı. Hobbes, bu doktrine saldırmıştı; fakat Hobbes, ünlü olmak için fazlasıyla cesur ve sivri bir yazardı. Kralların haklarına olan inancı alaşağı eden, başka bir kuramcıdan ziyade Locke'du.”¹²⁶

Gerçekten de, Locke'un temel amacı kralların Adem'den gelen kutsal hakları olduğuna ilişkin anlayışı ortadan kaldırmaktı. Yaşadığı dönemde devletin kökeni ve meşruiyeti bu anlayışla temellendirilmekteydi. Bundan dolayı, eseri bu anlayışı savunan Sir Robert Filmer'a karşı bir polemik sayılabilir. Locke, eseriyle bu anlayışı yıkabilmiş ve önemli bir saygınlık kazanmış ve tüm dünyayı etkilemiştir. İngiltere ve Fransa'nın kolonileri Locke'un ilkelerini savunarak krallığa karşı durduğunu söyleyebiliriz.

“Fransa'da Locke'un ilkeleri, en uç noktalara kadar götürüldü. Fransızlar, Locke'un rıza ilkesinin sadece zalim bir kralı alaşağı etmek hakkını değil, anayasanın tamamından kurtulma ve topluma yeniden şekil verme hakkını da içerdiğine karar verdiler. Locke, böylece akıl çağının olduğu kadar devrim çağının da düşünsel öncüsüydü”¹²⁷

Locke'un savunduğu ilkeler mutlakiyet rejimlerine ağır bir darbe indirmiştir. Sarsılan mutlakiyet rejimleri kendilerini toparlayamamış 17. ve 18. yy.'da Avrupa'daki devrimler kaçınılmaz hale gelmiştir.

“Locke'un görüşlerini değerlendiren Bastid, Locke'un yazılarını 18. yy. siyasetinin kutsal kitabı olduğunu ifade eder. Chevallier ise, Locke'un mutlakiyete ilk ciddi darbeyi indiren düşünür olduğunu ve bu darbenin mutlakiyet yapısını sarstığını, bu yapıda derin

¹²⁵ A.g.e., s. 426-427

¹²⁶ Thomson, A.g.e., s. 90

¹²⁷ A.g.e., s. 91

çatlaklar açtığını ve daha sonraki yüzyıllarda bu çatlakların giderek genişleyerek yapının yıkılmasına neden olduğunu söyler. Prélot da 17. ve 18. yüzyılların üç büyük devrimin İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin köklerini Locke'dan ve onun doğal hukuk doktrininden aldığını açıklar. Gerçekten de, Locke'un savunduğu ilkeler hemen hemen aynı terimlerle gerek Fransız devrim belgelerinde görmek mümkün olacaktır.”¹²⁸

Sabine, Locke'un felsefesinin en önemli yanının Amerika ve Fransa'nın 18.yy sonunda ortaya çıkan devrimlerle doruğa ulaştığını ifade eder. Özellikle, Locke'un kişisel özgürlük ve mülk edinmeye ilişkin geri alınamaz haklar adına direnmeyi savunmasının Amerika ve Fransa'da önemli bir etkisi olduğunu düşünmektedir.¹²⁹

Düşünce tarihinde, bireylerin haklarını ve özgürlüklerini John Locke kadar açıklıkla düşünen azdır. Locke'un en önemli farkı, onun haklarının kökünü bu hakları koruyan yazılı yasalara değil, doğal haklara dayandırmasıdır. Yani bireyler, insan olduklarından dolayı bu haklara sahiptirler. Yoksa başka düşünürler gibi, yasaların sağladığı bir özgürlük değildir.

Locke'un siyaset felsefesinin en önemli yanı mülkiyet ve mülkiyet hakkına ilişkin görüşleridir. Mülkiyet hakkını en önemli haklardan biri sayan Locke, kendinden sonraki siyaset felsefecilerine bu kuramıyla derin etkiler bırakmıştır. “Her insanın kendine mahsus mülkiyeti olduğu içindir ki, “bedenin çabası, (zahmeti), ve elinin ürünü mahsusen kendisinin diyebiliriz.” Emek mülkiyeti yaratır; tabiat kaynaklarıyla “karışan” insan çabası özel mülkiyeti haklılaştıran yegane belirleyici kıstastır.”¹³⁰

Locke'a göre, emek mülkiyeti yaratır ve mülkiyetin değerini belirler. İnsanların hayatta kalmaları için gerekli olan yeryüzü ürünlerinin çoğunun emek sonucu ortaya çıkarılması gerektiğini dile getirir. Mülkiyete ilişkin böylesi bir değer atfetme daha sonraları siyasal düşünüşte önemli bir etki bırakmıştır.

“Locke'un mülkiyet kuramı daha sonraları kapitalizmin savunulmasında kullanılmış, ama Marx öncesi sosyalistlerin elinde kapitalizme hücum için güçlü bir silah olmuştur. Locke, ferdi çaba ve inisiyatif temelinde mülkiyeti savunduğu zaman, yeni bir ticari ve sinai kapitalizmin üretken kapasitelerini baskıcı bir devletin sınırlayıcı geleneklerine karşı savunmuştur. Mülkiyeti emeğin hakkı ve değer kaynağı haline getirmekle, Locke, yeni bir sınıfın yükselişini yeni bir siyasi iktisat diline tercüme etmektedir... Locke'tan bir buçuk

¹²⁸ Göze, *Ag.e.*, s. 168-169

¹²⁹ Sabine, *Ag.e.*, ayrıntılı bilgi için bakınız, s. 227

¹³⁰ Ebenstein, *Ag.e.*, s. 183

yüzyıl sonra sosyalistler onun mülkiyet teorisini temel üretim amaçları üzerinde kamu denetimi veya kamu mülkiyeti taleplerini ileri sürmek için kullandılar”¹³¹

Sarıca’ya göre, Locke’un mülkiyet kuramı, konu hakkındaki çağdaş tartışmaların başlangıcına neden olmuştur. Değerin kaynağı olarak emeği vurgulayışı daha sonra Adam Smith ve Karl Marx’ın ekonomi kuramlarını etkileyecektir.¹³²

“Mülkiyet 17.yy’da yaygın olarak kullanılan bir kelimeydi. Hem T. Hobbes hem de Filmer tarafından ele alınmıştı. Locke da, mülkiyet kelimesini kullanmış, emek–mülkiyet ilişkisine ve mülkiyet hakkının meşruiyetinin emeğe bağlı olduğuna dikkat çeken ilk düşünür olarak, mülkiyeti emeğe dayandıran teorinin gerçek kurucusu sayılmıştır.”¹³³

Locke, taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyetin taşınır mallara oranla ekonomik açıdan daha değerli olduğunu düşünmektedir. Bir insan toprağı ekmek yoluyla emek harcıyor, emek harcadığı şeyin kendisine ait olması gerekir. Böylelikle, kişinin emeğini sarf ettiği toprak parçası ortak mal olmaktan çıkmıştır ve kişinin kendi mülkü haline gelmiştir ve doğal hakkıdır. Fakat, kişi ancak ekebileceği toprak kadar mülkiyet sahibi olabilir. Locke’un bu fikri, Fransız İhtilalinde büyük bir rol oynamıştır. Soyluların sadece av yeri olarak işlev gören işlenmemiş arazi, bu fikre dayanılarak ortadan kaldırılmış ve halka dağıtılmıştır.

“İnsan emeğiyle, tabiri caizse, kendi kişiliğini üretilen nesneye yaydığı içindir ki, özel mülkiyeti doğar; üretilen nesneye kendi gücünü harcamakla onları kendinin bir bölümü haline getirir. Genel olarak bunların yararlılıkları üzerlerine harcanan emek ile orantılıdır. Mülkiyet bir haktır. Toplum bu hakkı yaratmaz ve belli sınırlar içinde bunu sınırlayamaz; çünkü, gerek toplum gerekse hükümet, hiç olmazsa kısmen, bireyin önde gelen haklarını korumak için mevcuttur. Mülkiyetin bu şekilde anlatılmasının, hemen hemen söz arasında öne sürülmüş olmasına rağmen, Locke’un tüm toplum teorisi üzerinde derin bir etkisi olmuştur....O, hiçbir zaman ne mülkiyet hakkı dışında doğal hakların olmadığını söylemiş ne de buna inanmıştır. Doğal hakları saymak için sık sık kullandığı ifade ‘hayat, özgürlük ve mülk’ idi. Ne var ki, çoğu zaman herhangi bir hak demenin uygun olacağı yerlerde ‘mülkiyet’ demektedir; uzun uzadıya ele aldığı tek doğal hak da mülkiyet hakkı olduğundan, bu hakkın tipik hak olarak önem kazanması kaçınılmaz. Ne olursa olsun, o bütün doğal hakların mülkiyet hakkına benzediğini, yani bu hakların bireyin kendisi ile birlikte getirdiği haklar olduğunu ve

¹³¹ A.g.e., s. 184

¹³² Sarıca, A.g.e., s. 72

¹³³ Güriz, Adnan, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu* A.Ü.H.F.Yayını, Ankara, 1969, s. 134

dolayısıyla topluma ve hükümete yöneltilmiş karşı konamaz talepler şeklinde anlaşılması gerektiğini düşünüyordu.”¹³⁴

Locke’a göre, herhangi bir mülke sahip olan kişi, mülkü bir işe yaramıyorsa elinin altında bulunmamalıdır. Böylesi başta bir eşitlik durumu akla getirmektedir. Fakat sonraları alışverişte paranın yaygın olarak kullanılmasıyla insanlar daha çok toprağa sahip olmalarına ve ihtiyaçlarından fazla ürünü satmalarına olanak sağladı. Bundan dolayı, pek çok yazar Locke’un erken dönem kapitalisti olarak yorumlamaktadır.

“Locke’un mülkiyet teorisiyle ilgili anlatım, liberalizmin bu büyük düşünürünün üç temel hakkı (hayat, özgürlük, mal) mülkiyet genel adı altında toplamasının hiç de yanlış olmadığını yeterince açık biçimde göstermiştir. Sanırım, Locke’un mülkiyet teorisi, genel mülkiyet teorisinde bir devrim yapmıştır. Bu teori, mülkiyeti kaynağı açısından ve daha büyük ölçüde vazgeçilmezliği açısından liberalizmin klasik teorisidir. Mülkiyeti doğal hukukun “kutsal” hakları arasına sokan Locke’tur. Ancak, Locke’un liberal siyasi teoriye katkısı bundan ibaret değildir. Locke’un büyüklüğü, kendinden önceki düşünürlerin doğa hukuku, doğa durumunu, toplumsal sözleşmeyi, hukuka ve idare edilenlerin rızasına bağlı devlet düzeni ile ilgili fikirlerini inandırıcı şekilde uzlaştırmaya ve birleştirmeye çalışmış olmasından kaynaklanmaktadır.”¹³⁵ Locke’un siyaset felsefesinin merkezinde mülkiyetin yer alması, onun mülkiyete ne kadar değer verdiğini ortaya koymaktadır. Dikkat edilirse liberal teorinin de merkezinde mülkiyet kavramı yer almaktadır.

“Locke gibi, aynı geleneği sürdüren A. Rand ve R. Nozick gibi düşünürlerde liberal teorinin özünde mülkiyet kavramının yattığını görmekteyiz.”¹³⁶

Günümüz siyaset felsefesinin ve liberal teorinin önemli düşünürlerinden olan John Rawls ve Robert Nozick gibi düşünürler Locke geleneğine bağlı olduklarını görmekteyiz. Özellikle, Locke’un mülkiyet hakkına ilişkin görüşleri bu liberal teorisyenleri etkilemiştir.

“En çok tanınan ve üzerinde en fazla durulan liberal düşünürler kuşkusuz J. Locke ve Adam Smith’dir. Kaba bir bakışla bu düşünürlerden ilkinin genel olarak liberalizmin siyasi yönünü, ikincisinin ise ekonomik yönünü belirgin biçimde temsil eden yazarlar oldukları yahut öyle tanındıkları düşünülebilir.”¹³⁷

¹³⁴ Sabine, *A.g.e.*, s. 214-215

¹³⁵ Yayla, *A.g.e.*, s. 41

¹³⁶ *A.g.e.*, s. 44

¹³⁷ *A.g.e.*, s. 25

Locke, aynı zamanda mülkiyet teorisinde bir kişinin, mülkünü miras bırakabileceğini dile getirir. “Çünkü, Locke’a göre, “her insan, başka herhangi bir insandan önce babasının mallarını kendi sözüyle miras bırakma hakkına sahip olarak doğar. Locke’un mülkiyet teorisi, Onun genel mülkiyet teorisinde ‘bireycilik’in en açık olduğu kısımdır.”¹³⁸ Locke’un mülke ilişkin miras ilkesi bireycilik anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Sonraki yüzyıllarda düşünürler bireyi temele alarak mirasla ilgili görüşlerini belirteceklerdir.

Locke’un hükümete ilişkin görüşlerinin de kendinden önceki dönemden farklı olduğu gibi kendinden sonraki dönemi de etkileyecektir. Onun devlet örgütlenmesine ilişkin getirdiği açıklamalar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

“Locke’un, hükümetin -yalnızca terime bugün genellikle verilen dar anlamda değil ama devlet örgütlenmesinin geniş anlamında- yerine getirecek bir görev olduğu ve ortak yararı geliştirmek için var olduğu biçimindeki ilkesi bugün de onun tarafından bildirildiğinde olduğu gibi doğrudur. Hiç kuşkusuz bu bir yenilik değildi. Aquinas da aynı şeyi söyleyecekti Ama önemli olan nokta ilkenin sürekli yineleyerek uygulama gereksinimi içinde durduğudur. İşlemsel olmak için, değişik zamanlarda değişik yollarda uygulanması gereklidir; ve Locke, kendi görüşünde onun kendi zamanının koşullarında nasıl uygulanması gerektiğini göstermeye çalışıyordu ve bu koşullar Ortaçağ’ın koşulları değildiler.”¹³⁹

Locke’un devlet örgütlenişine ilişkin genel kavramları, Montesquieu, J. Bentham ve Burke gibi Aydınlanma düşünürlerini etkileyecek ve onlar da aynı çizgide siyaset felsefelerini geliştireceklerdir.

“... Locke’un politik kuramının büyük bir tarihsel önemi vardır. Belli bir eleştiriye karşın 18. yy.’da kendi ülkesinde genel olarak kabul ediliyordu. Üstelik Hume gibi yazarların toplumsal bağit kuramına saldırmış olmalarına karşın, Locke’un hükümete ilişkin genel kavramları gene de kabul ediliyordu. Daha sonra hiç kuşkusuz değişik düşünce çizgileri ortaya çıkıyor, bir yanda Benthamizm ve öte yanda Burke’un kuramları kendini gösteriyordu. Ama Locke’un söylemiş olduklarının çoğu ortak mülkiyet olarak kalıyordu. Bu arada politik kuramı kıtada, sürgün sırasında yaşamış olduğu Hollanda’da ve Fransa’da tanınıyor ve orada sözgelimi Montesquieu gibi Aydınlanma yazarlarını etkiliyordu.”¹⁴⁰

Locke’un yasama gücünün görevlerine ilişkin açıklamaları, günümüz hukuk devletlerinde de geçerliliğini büyük ölçüde korumaktadır. Hukukun üstünlüğü fikri Locke’un

¹³⁸ Hüner, S. Z., *Dört Adalı*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 62

¹³⁹ Copleston, *Age.*, s. 195

¹⁴⁰ *A.g.e.*, s. 196

kuramında belirgin bir şekilde ifade edilmiştir. Ona göre, kanun herkese-zengin veya fakir eşitçe uygulanmalıdır. Kanun koyucu halkın isteklerini göz ardı etmemelidir. Kanun koyucu, halkın rızası olmadan vergi koymamalıdır. Kanun koyucu kanun yapma yetkisini kimseye devredemez. Hükümetin kanun yerine bir takım idari ve keyfi kararlarla halkı yönetmeye çalışması kabul edilemez. Çünkü yönetim, keyfi bir şekilde davranabilir. Kanun yapan meclis ya da kanun yapma gücünü elinde bulunduranların halkın temsilcileri dışında hiçbir güç ya da kimseler kanun yapamaz. Bu açıklamalar, Locke'un kanunun üstünlüğüne ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Günümüz hukuk devletleri de benzer anlayışa sahiptir. Hukukun üstünlüğü fikrinin Locke'a kadar uzandığını söylememiz herhalde yanlış olmaz.

Locke'un 'kuvvetler ayrılığı' ilkesi Montesquieu'yu etkilemiştir. Siyaset biliminde kuvvetler ayrılığı teorisini her yönüyle geliştirip sistematik bir çerçeveye oturtan Montesquieu olarak bilinir. Fakat, Montesquieu'dan önce bu konu üzerinde duran Locke'dur. Dolayısıyla güçler ayrılığı ile ilgili konuda temelleri atan Locke, son şekli veren de Montesquieu'dur diyebiliriz.

Locke'un direnme ve ihtilal hakkı teorisi de kendinden sonraki dönemin düşünürlerini etkilemiştir. "Locke'un direniş ilkesi, kendisinin bile bütünüyle göremediği fakat takipçilerinin çabucak kavradığı anlamlara sahiptir. Locke, Shaftesbury gibi sömürgecilik yanlısıydı. Örneğin, İrlanda ve Amerikan kolonilerinin yaşayan halk, zamanla kendilerinin İngiliz siyasi hayatında hiçbir ortaklıklarının olmamasından dolayı, toprakları üzerinde süregelen İngiliz Kraliyet Egemenliğinden rızalarını çekmeleri gerektiği şeklinde düşünmeye başladılar. Eğer rızalarını geri çekerlerse İngiliz Kralının onları yönetme hakkı ne olacak? Locke'un ilkelerine göre ortadan kalkacaktı. Kralların otoritelerini zorla sürdürdükleri için kolonidekiler, silahlanmalarının meşru olduğunu düşündüler."¹⁴¹

¹⁴¹ Thomson, *A.g.e.*, s. 91

2.2 J. Locke'un Siyaset Felsefesinin Devletlerin Anayasalarına, Uluslar Arası Belgelere, Beyannamelere ve Bildirgelere Etkileri

Locke'un siyaset felsefesinin etkisi düşünürlerle kalmamış, kendinden sonraki devletlerin anayasalarını, insan hakları ile ilgili uluslar arası belgeleri, bazı ülkelerin bağımsızlık bildirgelerini ve bir takım belgeleri de etkilemiştir. Bu bölümde, Locke'un siyaset felsefesinde hangi görüşlerinin hangi anayasa, belge, beyanname ve bildirgeleri etkilediğini inceleyeceğiz.

Mülkiyet konusunda da daha önce belirtildiği gibi, Locke'a göre, politik otorite kimsenin malına el koyamaz. Aksine, politik otoritenin en önemli görevi insanların mülkiyetlerini korumaktır. İnsanların da doğa durumundan çıkıp politik bir topluluk oluşturmalarının en önemli nedeni, mülkiyetlerinin daha iyi korunacağına ilişkin inançlarıdır. Mülkiyeti, her şeyden önce düşünen Locke'un bu düşünceleri, Amerikan Anayasası'nı etkileyecektir. "Amerikan Anayasası'nın 14. değişikliği yukarıda bahsedilen Locke'çu düşünceyi içine alır ki, hiçbir eyalet "hiçbir şahsı kanuni karar almadan hayatından, hürriyetinden, mülkiyetinden mahrum bırakamaz."¹⁴²

Locke'un dinsel hoşgörü ve laiklik konusundaki görüşleri sadece siyasi liberalimi hazırlamakla kalmamış, bir çok devletin anayasasını da etkilemiştir.

"Locke'un siyasal düşüncesinin olağan üstü bir etkisi olagelmiştir. Doğal haklar, anayasalcılık ve hoşgörü kuramları alanındaki yasaları Amerikan Anayasası ve çağdaş liberalizmin gelişmesinde de etkili olmuştur."¹⁴³

Locke'un temellerini attığı ve Montesquieu'nun son şeklini verdiği güçler ayrılığı ilkesi bir çok yönüyle devletlerin anayasalarını etkilemiştir. Yasama, yürütme ve federatif gücün aynı ellerde olmasının doğuracağı tehlikeleri bilen Locke, bu güçlerin farklı ellerde toplanması gerektiğini savunmuştur.

"Duverger'e göre, bağımsızlığını elde ettikten sonra, Amerika'nın çözmesi gereken sorun, İngiltere ve Fransa'nunkinden farklıydı. Çünkü Amerika'nın bir krala ya da aristokratlara karşı savaşımı söz konusu değildi. Gereken şey; eyaletlerin haklarını güvence altına alabilmek için, merkezi otoriteyi zayıflamaktı. İşte Locke ve Montesquieu'nun, kralın iktidarını sınırlamak için düşünmüş oldukları güçler ayrılığı ilkesi; A.B.D.Anayasası'na yerel

¹⁴² Güriz, Adnan, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*, A.Ü.H.F. Yayını, Ankara, 1969, s. 134

¹⁴³ Sarıca, *A.g.e.*, s. 71

hükümetlerin, feodal devlet karşısına hareket serbestisini güvence altına almak için aktarıldı.”¹⁴⁴

Modern demokrasilerin çoğu güçler ayrılığı prensibine dayanır. A.B.D.’nin de bugün geçerli olan devlet sistemi güçler ayrılığıdır. Yasama, yürütme ve yargı güçleri birbirinden ayrılmıştır ve bu güçleri elinde bulunduranların denetlenebildiklerini görmekteyiz.

“Örneğin; yargı yetkisi A.B.D. Başkanında değildir, ne ki Montesquieu’nun söylediği gibi bu yetkiyi elinde bulunduran Yüksek Mahkeme Üyelerini, Senato’nun da onayını alarak Başkan seçmektedir. Yürütme gücüne sahip ve Meclislerin deviremediği bir monarkın karşısında, yasama yetkisine sahip bir Parlamento, Locke ve Montesquieu’nun savunduğu temel ilke budur. Philadelphia’da toplanan A.B.D. Anayasa koyucuları “bu şemayı, bir Cumhuriyet” çerçevesinde aktarmışlardır.”¹⁴⁵

Locke ve Montesquieu’nun kuvvetler ayrılığı konusundaki görüşleri günümüz demokrasilerinde de geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla, her iki düşünürde çağlarını aşan düşünürlerdir.

“Locke’un erklerin bölünmesi hakkında düşüncelerinin bütünüyle uygulama alanı bulduğu ülke, Cumhurbaşkanıyla Kongre’nin birbirinden ve Yüksek Mahkemenin her ikisinden bağımsız olduğu A.B.D.’dir. Anayasa Yüksek Mahkemeyi yasama organının bir dalı yapmıştır. Çünkü Yüksek Mahkeme ‘evet’ demeden hiçbir yasa, yasa değildir.”¹⁴⁶

Locke, gerçekten de Amerikan Anayasasını etkileyen en önemli düşünür olarak karşımıza çıkıyor. “Locke, Anglo-Amerikan siyasi geleneğinin en temsilci düşünürüdür. İngiltere 1668 İhtilalinin teorikisi diye isimlendirilen Locke, Güney ve Kuzey Karolina Eyaletlerinin Anayasalarını da kaleme almıştır. Locke, 1776 Amerikan İhtilali fikirlerinin de ana kaynağıdır.”¹⁴⁷

Geldiğimiz noktada, Locke’un düşüncelerinin hangi devletlerin anayasalarını etkilediğini inceledik. Bundan sonra, Locke’un düşüncelerinin etkilediği belgeleri, beyannameleri, insan hakları ile ilgili belgeleri ve bağımsızlık bildirgeleri inceleyeceğiz.

Locke’un doğa durumunu açıklarken kullandığı ifadelerin benzerlerine Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde rastlamak mümkündür.

¹⁴⁴ Güvenir, *A.g.e.*, s. 520

¹⁴⁵ *A.g.e.*, s. 520

¹⁴⁶ Sarıca, *A.g.e.*, s. 71-72

¹⁴⁷ Örcü, *A.g.e.*, s. 182

“Doğa durumu, kendisini yönetecek bir doğa yasasına sahiptir ve bu yasa herkesi akli baş eğmeye zorunlu kılar. Doğa yasası olan akıl, kendisine danışmakla gayri iş yapmayacak olan insanlığa, herkesin eşit ve bağımsız olduğunu, kimsenin kimseye, hayat, sağlık, özgürlük ve sahip olunan şeyler açısından zarar vermemesi gerektiğini öğretir. (Çünkü hepimiz Tanrı’nın malıyız.) Bunun için Amerikan Bağımsızlık Bildirgesine bakınız. Locke’un dediği gibi, ‘hayat, sağlık, özgürlük ve mal Tanrı’nın mülkiyetindedir. Bütün bunlar Tanrı’nın işçiliğidir. O’nun zevkine uygun olarak yapılmıştır.’”¹⁴⁸

Yasama ve yürütme gücünün aynı kişilerde olmasının doyuracağı çekinceleri bilen Locke ve daha sonra Montesquieu, kesin bir ifadeyle kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul ederek, tüm yönetimlere önermektedirler.

“1789 Fransız ‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ burjuva özgürlük anlayışının en ilginç belgesi olarak insanların ana haklarını şöyle sıralar; özgürlük, güvenlik, baskıya karşı direnme ve mülkiyet hakkı. Ne var ki, J. Locke iktidarın sınırlandırılmasını konusunda başka bir yol daha gösteriyor; Montesquieu’nun derinleştireceği üzerinde duracağı bir öneride bulunuyor. Yasama ve yürütme yetkisi aynı elde bulunmamalı, diyor.”¹⁴⁹

Bilindiği gibi Locke, siyasal iktidarda üç kuvvetin bulunduğunu düşünür; yasama, yürütme ve federatif kuvvettir. Bu kuvvetlerin tanımlarını yaparak, yetkilerini belirler, sınırlarını çizer. Yaşadığı çağ düşünüldüğünde ne kadar ileri adımlar attığı düşünülebilir.

Yasamayı en üstün güç olarak değerlendiren Locke, bu gücün de mutlak olmadığını dile getirir. Çünkü yasama gücü bir emanet gibi bazı kimselere verilir. Bundan dolayı halk, yasamanın yaptığı işlerde bir kusur veya hata görürse güven sonucu verdiği emaneti geri alır. Dolayısıyla yasamayı kaldırma ve değiştirme gücü halkındır. Günümüz temsili demokrasilerinde de benzer şekilde hareket edildiğini görmekteyiz.

Locke’un direnme ve ihtilal hakkı teorisi Fransız İhtilali ve 1776 Amerikan İhtilalini de etkilemiştir. İhtilallerin düşünürleri Locke’un fikirlerinden yararlanmışlardır. Yine insan hakları ile ilgili kimi belgeler Locke’un ifade ettiği bu hakka yer vermiştir. Bunların içinde ‘Virginia Haklar Bildirisi’ ve ‘Amerikan Haklar Bildirisi’ ilk sırada yer alır. 12 Haziran 1776 tarihinde kabul edilen ‘Amerikan Haklar Bildirisinde’ hak ve özgürlükler ile bunların nasıl korunacağı belirtilmektedir. Bildirinin 3. maddesinde bir yönetimin ortak yarar, korunma ve

¹⁴⁸ Russell, *A.g.e.*, s. 610

¹⁴⁹ Sarıca, *A.g.e.*, s. 71-72

halkın, milletin ya da toplumun güvenliği için kurulması gerektiği belirtildikten sonra, yönetimin bu amaçları gerçekleştirilmede yetersiz kalması halinde halkın yönetimi değiştirmek, direnmek konusunda belirli bir hakkı olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.

“4 Temmuz 1776 tarihinde kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ise, T. Jefferson tarafından kaleme alınmıştır. Jefferson Bağımsızlık Bildirisini yazdığı vakit, Locke’un doksana yıl önce karşılaştığı sorunların aynısıyla karşılaşmış ve o da aynı çözümü benimseyerek, Locke’un düşünce ve terimlerinden yararlanmıştır. Bir çok bakımdan Locke yandaşı bir rasyonalist ve özgürlük aşığı olarak nitelendirilebilecek olan Jefferson, Locke’un ihtilal teorisinin Amerikan versiyonunu şu veciz sözlerle dile ifade etmiştir; “Özgürlük ağacı zaman zaman vatanseverlerin ve tiranların kanlarıyla sulanmalıdır.” Jefferson’un eseri olan Amerikan Haklar Bildirisine göre, tüm insanlar eşit yaratılmışlardır ve yaşam, özgürlük ve mutluluğu takip etme haklarına sahiptirler Bu hakları korumak için yönetilenlerin rızasıyla yönetici erk oluşturulur. Eğer yönetim bireylerin haklarını korumakta güçsüz kalıyorsa halk onu değiştirmek veya devirmek ve yeni bir yönetim oluşturmak hakkına sahiptir. Ancak basiret onu emreder ki uzun süredir yerleşmiş yönetimler hafif ve geçici nedenlerle değiştirilmemelidir.”¹⁵⁰

Locke’un ihtilal fikrinin etkilerini Fransız İhtilali metinlerinde de rastlamak mümkündür.

“1789 Bildirisi bu hakkı özgürlük, mülkiyet ve güvenlikle birlikte insanın ‘doğal ve zaman aşımına uğramaz’ haklarından saymaktadır; fakat 1793 Haklar Bildirisinin dili çok daha açık ve kesindir. Öncelikle ihtilal hakkının diğer insan haklarının bir sonucu olduğu belirtilmekte ve ardından yönetim halkın haklarını çiğnediği zaman, halk için halkların en kutsal ve görevlerin en gereklisi olarak ifade edilmektedir. İkinci Dünya Savaşının ardından nasyonel-sosyalist ve faşist baskıların uyarıcı etkisiyle anayasalarda ihtilal hakkına yer vermeye başlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde ise, bu hakka belgenin başlangıç kısmında detaylı bir ifade ile yer verilmiştir. Benzer dolaylı ifade 1961 T.C. Anayasası’nda yer almış, temel haklar bölümünde şu ifade yer almaktadır: “Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti...” 1961 Anayasasına göre başlangıç

¹⁵⁰ Akpınar, Ayşenur, *Hukuk Felsefesi Açısından J. Locke’un İhtilal Hakkı Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara, 1993, s.98

bölümü metne dahil olduğundan, burada kullanılan ifadenin Türk halkına ihtilal hakkı tanımak anlamına geldiği iddia edilmiştir.”¹⁵¹

Görülüyor ki, Locke’un ihtilal teorisi bir çok ihtilali etkilemiş ve bir çok belge de yer almıştır. Etkileri kendi ülkemize kadar uzandığını inceledik. Fakat Locke, insanların yönetimin en ufak bir yanlışı yüzünden isyan etmediklerini vurgulamaktadır.

Ebenstein’a göre, Locke’un ihtilal teorisini kabul eden İngilizler Amerikan İhtilalini desteklemiş oldular. Bunun yanı sıra Hindistan’ın ve diğer kolonilerin bağımsızlıklarını kabul etmek zorunda kaldılar. Ona göre Amerikan Bağımsızlık Bildirisi her yönüyle Locke’un etkisindedir.

4 Temmuz 1776 da ilan edilen Bağımsızlık Bildirgesini incelersek Locke’un ihtilal teorisinin etkisini daha iyi anlayabiliriz.

“Bağımsızlık Bildirgesi’nde, Amerikan halkının anayasalarının dayanacağı temel şöyle ifade edilmiştir: “Biz şu gerçeklerin apaçık olduğuna inanıyoruz. Bütün insanlar eşit yaratılmıştır. Yaradan onları birtakım devredilemez haklarla donatmıştır. Yaşama, özgürlük hakkı ve mutluluk isteği bu haklar arasındadır. İnsanlar, meşru gücünü yönetilenlerin rızasından alan yönetimi bu hakları güvence altına almak için kurmuşlardır. Bir yönetim biçimi, bu amaçları ortadan kaldıracı hale gelirse, onu değiştirmek ve yeni bir yönetim içimi oluşturmak halkın hakkıdır.”¹⁵²

Yukarıda geçen ifadeler Locke’un politik kuramına paralel düşünceler içermektedir. Hemen hemen Locke’la aynı anlayış bildirge de yer alır. 1948’de Birleşmiş Milletler’in ilan ettiği ‘Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’ndeki özgürlük düşüncesi de daha önce belirten Locke’tur.

Sonuç olarak, görüldüğü gibi Locke’un fikirleri bir çok belge, beyanname ve anayasayı etkilemiştir. İnsan hakları ile ilgili bir çok uluslararası belgede Locke’un ifadelerine benzer ifadeler yer almaktadır.

¹⁵¹ *A.g.e.*, s. 99

¹⁵² *A.g.e.*, s. 195-196

2.3 John Locke'un Siyaset Felsefesinin Türk Siyasi Düşüncesine Etkileri

Locke'un siyaset felsefesi, tüm Batıda olduğu gibi Osmanlı Devletini de etkilemiştir.

Her ne kadar, bu etkiler Batıda olduğu kadar etkili olmasa bile, toplumsal ve siyasal hayata etkisi önemli ölçüdedir. Çalışmamız Cumhuriyet dönemini kapsamamaktadır.

Locke'un özellikle, bireyin hak ve özgürlüklerine ilişkin siyaset felsefesinde yer alan görüşleri Osmanlı İmparatorluğunu etkilemiştir. Bu etkilerin Padişahların sözlerine ve yazılarına da yansıdığını görüyoruz.

“Locke'un devlet felsefesi ile ilgili olan görüşleri, kendi iç hayatına çekilmiş bulunan Batı tesirlerine karşı kapalı bulunan Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde tesirler yaratmıştır. Bu tesirler, bir yandan, imparatorluğun ayrı ırktan ve ayrı dinden olan toplulukları içinde kaynaşmalar yaratmış, öte yandan, devletin iç siyasetinde halkın saraya karşı takındığı tavırdaki bir görüş değişikliğinin meydana gelmesine sebep olmuştur. ...Padişahlar halka karşı kaygı duymaya başlamışlar ve halkla ilgilenmişlerdir. Mesela, III. Selim'in İlhami adı ile yazdığı bazı şiirler ve bunlar arasında “Eylemek mahzı safadır bana nasa hizmet” mısraı, sonra Yeniçerileri yendiği gün Reis Efendiye “Bundan böyle Saltanatın millet için bir dehşet değil, ama bir destek olmasını isterim. Haczi, musadereyi ortadan kaldırıyorum. Asilerden kalan malların çocuklarına bile geçmesini isterim” diyen II. Mahmut'un sözleri, devletin, fertlerin hak ve hürriyetlerini korumak maksadıyla meydana getirilmiş bir güven vasıtası olarak anılan Aydınlanma görüşüne yaklaşmaktadır.”¹⁵³

Osmanlı da batılılaşma hareketlerinden biri olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı, bireyin devlet karşısında hak ve özgürlükleri sahip olduğunu, devletin bireylerin hak ve özgürlüklerini korumakla yükümlü olduğunu, padişahın bu çerçevede söz verdiğini belirtmesi açısından Locke ve dolayısıyla Aydınlanma dönemi siyaset felsefesine yaklaşmaktadır.¹⁵⁴

Mülkiyet konusunda da belirtildiği gibi, Locke'a göre, insan canını, malını korumak hakkına sahiptir. İnsanın çaba ve emek harcıyarak elde ettikleri, özel mülkünü oluşturmaktadır. Locke'un bu görüşüne paralel düşüncelere Tanzimat Fermanının da rastlıyoruz. “Fermada insanın kendi emeği ile kazandığı şeylere, “mahfuziyeti mal” denilir. İnsanın kendi vücudu ve organları üzerindeki hakkı karşılığı olarak “emniyeti can” denilir.”¹⁵⁵

¹⁵³ Birand, Kamıran, *Kamıran Birand Külliyyatı Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 19-20

¹⁵⁴ *A.g.e.*, s. 20

¹⁵⁵ *A.g.e.*, s. 23

Locke'un toplumsal sözleşme ilişkin görüşlerine benzer görüşlere, Fermanda da rastlıyoruz.

“...devletin, kendini iktidara getiren sözleşmeyi tutma, sözleşmeye saygı gösterme gereği, padişahın kendisinin bile, fertlerin hak ve hürriyetleri alanında kanunsuz girişimlere kalkışamayacağı, buyruk ve yasalarla değişiklikler yapamayacağı esaslarının belirtilmesi, Fermanda ifade edilir.”¹⁵⁶

Fermanda ayrıca, devletin amacının genelin iyiliği ve mutluluğu olduğu belirtilir. Bu görüşte, Locke'un devletin varlık nedenine ilişkin görüşleriyle aynı çerçevededir.

Tanzimat Fermanını desteleyen Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi Osmanlı Aydınları, Aydınlanma Felsefesi ve Locke'un görüşlerini yakından incelemişler ve yazılarında Locke'un görüşlerini değerlendirmişlerdir.

Namık Kemal, İbret Gazetesi ve Hürriyet Gazetesinde yer alan siyasi makalelerinde kendisinin Rousseau, Montesquieu ve Locke gibi düşünürlerin başlıca fikirlerini bildiğini ve onların tesirleri altında kaldığını gösterir.¹⁵⁷

Namık Kemal, Locke'un doğa durumunda belirttiği bazı temel hakları düşüncesi olduğunu kabul eder. Ona göre, insanların, kendileri tarafından meydana getirilmemiş olan ve kendileri tarafından ortadan kaldırılamayacak olan bazı hakları vardır.

Locke'ta yer alan meşru yönetimin ancak halkın rızası sonucu olacağı düşüncesi, Namık Kemal'in düşüncelerinde de yer alır. “Hakimiyet umumundur. Yalnız umumun milyonlarca nüfusu muhtevi olan bir işveri azimde değil, üst haneli bir köyle bile bu vazifeyi bizzat icraya muktedir olamamasındandır ki usulü tevkile müracaat etmeğe istirar gelmiş ve bu usul her cemiyetin senedi meşruiyeti olmuştur.”¹⁵⁸

Locke'ta ki sözleşme fikri Namık Kemal'de de yer alır. Namık Kemal'de sözleşme fikri tarihi bir olgu olmayıp, bir fikre dayanır.

“Halk hakimiyetinin temsilcisi olan hükümdar, kendi kudretinin halkın kuvvetinden başka bir şey olmadığını unutmayacak ve sözleşmenin sınırlarını hiçbir zaman aşmayacaktır. Bundan dolayı, hükümdar devleti her vakit, halkın kendi istek ve iradesinden başka bir şey

¹⁵⁶ *A.g.e.*, s. 23

¹⁵⁷ *A.g.e.*, s. 34-35

¹⁵⁸ *A.g.e.*, s. 39

olmayan kanunlara göre idare etmek zorundadır. Çünkü, kanun koyma gücünden ibaret olan halk hakimiyeti, ancak kanunlarla kendini gösterir ve ancak kanunlarla tesir edebilir.”¹⁵⁹

Namık Kemal, devleti halkın tabii haklarına dayandırmaktadır. Devletin görevi, tabii hakların korunmasını sağlayacak bir otorite olmaktan ibarettir. Egemenlik tepeden oturtulmuş bir otorite değil; bunun tersine, tabii hakların siyasal planına yükselebilmesine dayanan bir egemenlik olabilir. Halkın iradesinin dışında ve üstünde olan bir iradeye dayanan bir egemenlik olamaz.¹⁶⁰

Locke’un egemenlik hakkına ilişkin düşüncelerine Namık Kemal’de de rastlıyoruz. Politik otoritenin meşruiyetinin sınırlarını çizen Locke’un düşüncelerine benzeyen düşünceler, Namık Kemal’de de rastlıyoruz.

“...Egemenlik hakkı toplumun kişilerinde olmakla birlikte, kişilerin bu hakları doğrudan doğruya uygulaması olanağı yoktur. Halkın egemenlik hakkını uygulayacak, onların rızasıyla o hakkı temsil edecek bir heyet olması kaçınılmaz bir şeydir. Halk egemenlik hakkını çeşitli yollarla yönetenlere ‘tefviz’ eder; bunların en iyi olanı kişilerin özgürlüğünü en az baskıya sokandır.”¹⁶¹

Locke’un tabii haklar ve sözleşme konusundaki düşünceleri Osmanlı Aydınlarınca tartışılan bir konuydu. Bazı düşünürler, bu anlamda Locke’a, bazı düşünürler Montesquieu’ya, bazı düşünürler Rousseau’ya yaklaşmaktadır.

“Namık Kemal, Locke Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri ile, ikinci elden tanıştığı ve Avrupa’da bulunduğu zaman benimsediği tabii haklar ve toplumsal sözleşme gibi devrimci sonuçları olan iki fikrin, şeriat ile uzlaşır iki görüş olduğunu tartışmaksızın kabul etmiş gözüküyordu.”¹⁶²

Namık Kemal’in siyasi makalelerinde de Aydınlanma düşünürlerine atıfta bulunması, Onun bu düşünürlerden etkilediğini göstermektedir.

“...Namık Kemal bir yazısında, ‘siyaset ilminde (yüce) hoca statüsüne ulaşan kişi’ olarak adlandırdığı Montesquieu’yu över ve onun Kanunların Ruhu’ndan söz eder. Bununla birlikte, isimleri kadar eserleri de zikredilen diğer siyasal düşünürlere, Carolinyen anayasasına atıfta bulunduğu Locke ve sosyal mukavelenin yazarı Rousseau’da dahildir.”¹⁶³

¹⁵⁹ A.g.e., s. 44

¹⁶⁰ Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 257

¹⁶¹ A.g.e., s. 227

¹⁶² A.g.e., s. 260

¹⁶³ Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 368-369

Şerif Mardin'e göre, Namık Kemal'in karşılaştığı Avrupalı fikirlerin tamamı içinde kuvvetler ayrılığı fikrinden ve halk egemenliği fikrinden etkilenmiş olduğu görülmektedir. Kemal'e göre yasama ve yürütme gücünün aynı kişilerde olması, mutlakiyetçi bir yönetime yol açacaktır.¹⁶⁴

“Namık Kemal ikili mukavele hakkındaki fikirlerini Locke'dan almışa benziyor.”¹⁶⁵

Locke'un etkilediği bir diğer Osmanlı düşünürü de Ziya Paşa'dır. Ziya Paşa'nın yönetime ilişkin düşünceleri Locke gibi diğer Aydınlanma düşünürlerine de benzemektedir.

Ziya Paşa, doğa durumunu bir tarihi oluş olduğuna inanmaktaydı. Ziya Paşa da Namık Kemal gibi ikili toplum mukavelesinin olduğunu kabul etmektedir.¹⁶⁶

“...tıpkı Kemal gibi Ziya Paşa da mekanizma olarak hükümet düşüncesine alışık değildi ve onun için hükümet, bir devlet mekanizmasının varlığından ziyade, adaletin dağıtılması demektir. Ziya Paşa'nın teorisinin ikinci yanı, yani toplumun, kendi hükümlerini kendi hakimine devretmediği, fakat daima onu sorumlu tuttuğu ifadesi, Locke'ta bulunandan bile çok daha geniş bir sorumluluk kavramı olduğunu gösterir; çünkü Ziya Paşa hakimden toplumun 'ücretli hizmetkarı' olarak söz eder.¹⁶⁷ Yukarıda bahsedilen Ziya Paşa'nın hükümete ilişkin düşünceleri, Locke'un siyaset felsefesinde yer alan yönetim anlayışıyla benzer paraleldedir.

“Ziya Paşa'nın teorisinde anlamını bulan egemenliğin devredilmesi düşüncesi, aynı zamanda onun bu sahayı -hakimin tayinini- sivil toplumun dokusundaki niteliksel bir değişimin göstergesi olarak değerlendirmesi gerçeğinde de görülür.”¹⁶⁸

Locke ve diğer Aydınlanma düşünürlerinin liberalizm, bireycilik, rasyonalizm ve hukuk devletine ilişkin görüşleri 1876 Anayasasını etkilemiş ve bu anayasanın hazırlanmasında kullanılmıştır.¹⁶⁹

Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Osmanlı aydınlarının Locke ve diğer Aydınlanma düşünürlerinin etkisiyle çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan siyasi makaleleri, insanların yönetime ilişkin bakışlarını değiştirmiş ve insanların yönetime katılmasını artırmıştır.

¹⁶⁴ *A.g.e.*, s. 370

¹⁶⁵ *A.g.e.*, s. 369

¹⁶⁶ *A.g.e.*, s. 380

¹⁶⁷ *A.g.e.*, s. 382

¹⁶⁸ *A.g.e.*, s. 383

¹⁶⁹ Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 106

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

17. yüzyıl, Batı Avrupa için, iç savaşların, din savaşlarının meydana geldiği, bundan dolayı sosyal-siyasi krizlerin olduğu bir yüzyıldı. Böylesi bir yüzyıldaki karışıklıkları, bunalımları ortadan kaldıracak düzen ve güvenliği sağlayacak güçlü merkezi otoriteler yoktu. Düzensizlik ve karışıklıklar mutlak monarşiyi savunan filozofların ortaya çıkmasında etkili oldu.

Locke'un devletin kökenini ve meşruiyetini halkın rızasına ve sözleşmeye dayandırması, mutlakiyet rejimlerine olan inancın sarsılmasına neden olarak, kralların Tanrı'dan kaynaklanan hakları olduğuna ilişkin inanışın ortadan kalkmasına neden oldu. Böylece, krallıkların meşru yönetimler olmadığı görüşü önemini arttırdı. Bu gelişmeler, hukuk fikrini de etkiledi. Hukukta Tanrı'nın egemen olduğu düşünce yerine aklın egemenliği fikri önem kazandı. Böylece aydınlanma felsefesinin doğmasına zemin hazırlandı.

J. Locke, devletin nasıl kurulduğu konusundaki görüşleri, politik toplumdaki önce var olan bir doğal durum varsayımı ile başlamaktadır. Locke'a göre doğa durumu tam bir özgürlük, barış ve yardımlaşmanın gerçekleştiği bir durumdur. Herkes bir başkasına zarar vermemek şartıyla istediği her şeyi yapabilmektedir. Kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığı, yaşam, özgürlük ve mülkiyetin doğal haklar ve her şey de eşitliğin söz konusu olduğu bir durumdur. Doğa durumunda insanların sahip oldukları temel ve doğal haklar, sırf insan olmalarından kaynaklanır. Doğa durumu, insanların mülkiyet paylaşımında ve kendi eylemlerini belirlemelerinde yalnızca doğa yasasına bağlı tabi oldukları ve sadece ona uygun düşmek için hareket ettikleri bir özgürlük durumudur. Doğa durumu, aynı zamanda tüm otorite ve yargılama hakkının karşılıklı olarak herkese ait olduğu ve kimsenin kimse üzerinde her hangi bir egemenlik hakkının bulunmadığı bir eşitlik durumudur. Doğa durumu her ne kadar, bir özgürlük ve eşitlik durumu ise bile, bir kuralsızlık ve başıboşluk durumu olarak düşünülmemelidir. Hiç kimse diğerlerinin hayatına, özgürlüğüne, ya da mülkiyetine zarar veremez. Her hangi birinin doğa yasasına aykırı davranması durumunda, insanların her birinin o kişiyi cezalandırma hakkı vardır. Doğa durumunda, insanların tabi oldukları ve yargılama hakkını elinde bulunduran her hangi bir güç yoktur. Dolayısıyla, herkes kendi davasının yargılmasını kendi yapmak zorundadır.

Doğa durumunda, herkes doğanın sunduğu ve Tanrı'nın insanların faydalanması için yarattığı nimetlerden yararlanabilir. Doğanın nimetleri üzerinde kimsenin özel bir tasarrufu

olamaz. Herkes ortaklaşa olarak bu ürünleri kullanabilir. Ancak, bireyin kendi emeğiyle, kendi çabasıyla elde etmiş olduğu şey onun özel mülkiyetidir. Özel mülkiyet, doğuştan elde edilen bir hak değil, sonradan emekle elde edilen bir haktır. İnsanların özel mülkiyeti nasıl bir haksızlığa özel mülklerini çocuklarına miras bırakmaları da bir haktır. İnsanlar, ihtiyaçlarından fazlasını özel mülkiyet edinemezler. Örneğin, ekip biçebileceğinden çok fazla toprak parçasına sahip olması doğa yasasına aykırıdır.

Doğa durumu, insanlara bir çok haklar getirmekle birlikte, bu hakların kullanılması güvenlikten uzaktır. Bundan dolayı, doğa durumunun getirdiği korkular ve tehditler güvensiz bir ortam yaratmaktadır. Bu ortamdaki kurtulmak için insanlar kendi aralarında birleşerek, kendi iradeleriyle bir çeşit anlaşma, sözleşme yaparak politik toplumu meydana getirirler. Toplum sözleşmesinin ne zaman, nasıl yapıldığını tarihsel belgelerle ispatlamamıştır. Genel görüş, sözleşmenin, önce insanlar arasında daha sonra insanlarla yöneticiler arasında yapıldığıdır. Devletin kökeni ve meşruiyeti de bu rıza ve sözleşmeyle açıklanabilir. Devlet, insanların yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğal haklarının düzenlenmesi, korunması için, insanların kendi rızaları ve sözleşmeleriyle oluşturdukları bir kurumdur. Devlet, ne insanların özgürlükleri üzerine keyfi bir otorite ne de tanrısal ve kutsal bir otoritedir. İnsanların rızasına ve sözleşmelerine dayanan her türlü otorite meşrudur.

Devlet, politik toplumu belirlenmiş yasalarla yönetebilir. Devletin en üst organı yasamadır. Yasama gücünü elinde bulunduranlar halk tarafından seçilir. Yasama gücü, topluluğun iyiliği için çalışmalı ve yasalar yapmalıdır. Yasama kuruluş amacına aykırı hareket etmemelidir. Yasama yasaların çerçevesinde kamunun iyiliği için çalışmalıdır. Aksi takdirde, tüm otoritesini kaybeder ve otorite tekrar halka geçer. Yasama gücü yetkilerini devredemez. Yürütme her zaman var olmalıdır. Yürütme tüm uygulamalarında hukuku esas almalıdır. Yürütme insanların yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi haklarını korumak için vardır. Bu haklar üzerinde bir tasarrufu olamaz. Federatif güç, yasama ve yürütmeye bağlı olarak devletin dış işlerini koordine eden bir güçtür. Yasama ve yürütme gücünün aynı kişilerde olması keyfi uygulamalara neden olabilir. Dolayısıyla, yasama ,yürütme gücü farklı ellerde olmalıdır.

Devletin hukuk dışı uygulamalarına karşı, insanların direnme ve ihtilal hakkı vardır. İnsanların üzerinde, meşruiyetini hukuktan almayan bir otorite olamaz. Eğer hukuk dışı uygulamalar birkaç kişiyle sınırlı değil de, çoğunluğu etkiliyorsa insanlar birleşip direnme ve ihtilal haklarını kullanabilirler. Devlet halkın iyiliği doğrultusunda değil de, keyfi bir şekilde halkı yönetiyorsa insanlar direnebilirler. Devlet tüm uygulamalarını hukuk çerçevesinde

gerçekleştirmelidir. Devletin yetkilerini aldığı hukuk, insanların rızaları sonucu oluşturulmalıdır. Locke için, devlet hukuk devleti olmak zorundadır. Devletin mutlak ve keyfi bir yönetime dönüşmemesi için yetkilerin tek elde toplanmaması gerekir. Bu çerçevede, devlet kuvvetler ayrılığını benimsemelidir.

Locke'a göre, devletin kökenini ve meşruiyetini ne Aristoteles'in dediği doğallıkla, ne Tanrısal hukukla, ne de Machiavelli'nin dediği gibi güçle temellendirebiliriz. Bir devlet, yalnızca insanların rızasına ve sözleşmelerine dayandığı takdirde meşrudur. Devlet, insanların temel ve doğal haklarını düzenlemek ve korumak için insanların rızaları ve karşılıklı sözleşmeleriyle kurulan bir kurumdur. Devlet insanların özgürlükleri üzerinde ne keyfi bir otoritedir ne de kutsal bir otoritedir. Devlet uygulamalarında hukuku göz ardı etmemelidir. Locke'un benimsediği devletin hukuk devleti olduğunu söyleyebiliriz. Yine günümüz demokrasilerinde geçerli olan hukukun üstünlüğü fikri Locke'da da yer almaktadır. Halkın genelinin rızasına her zaman vurgu yapan Locke, anayasal demokrasiye benzer bir yönetim modelini ifade ettiğini söylememiz herhalde yanlış olmaz. Ayrıca, Locke'un devleti aynı zamanda laik devlettir.

Locke'un toplum sözleşmesi, mülkiyet, kuvvetler ayrımı, insan hak ve özgürlükleri konularındaki görüşleri Aydınlanma Felsefesi, Fransız ve İngiliz Devrimleri, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisini ve bir çok devletin anayasasını etkilemiştir.

Locke'un bireysel mülkiyet, bireylerin hakları üzerinde yoğunlaşması liberalizmin temellerini atan bir filozof olarak nitelendirilmesinin nedeni olmuştur.

Yönetimin, insanların inançlarına karımaması, bireylerin dini inançlarına hoşgörü göstermesi gerektiğini söyleyerek laiklik düşüncesinin temellerini attı.

Locke, gerek felsefi olarak gerekse siyasal alanda geniş etkileri olan bir düşünürdür. Montesquieu, Rousseau, Marx ve ardılları, liberal düşünürleri, Voltaire'i gibi bir çok düşünürü etkilemiştir.

Locke'un Osmanlı İmparatorluğunu etkilediğini ve bu çerçevede, Tanzimat Fermanının ve Kanun-ı Esasinin hazırlanmasında Locke'un etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Locke, siyaset felsefesiyle Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Osmanlı Aydınlarını etkilemiştir. Bu aydınların yazıları, insanların yönetime ilişkin bakışlarını değiştirmiştir.

Locke, insan aklına olan güvenci, eşitlik, özgürlük, can güvenliği, mülkiyet edinmelerini devredilemez haklar olarak ortaya koyması önemli bir etki yaratmıştır. Yaşadığı neme göre ilk olarak Locke, devletlerin insanların mutluluğu için bir araç olduğunu ve vletin birey için var olduğunu dile getirmiştir. Devletin varoluş nedenini, bireylerin iyiliği ahi şeklinde ortaya koymuştur. Bu anlamda, bireyin devredilemez hakları daha sonraki yıllarda her alanda etkili olacaktır. Yönetimin de sınırlarını belirleyen Locke, yönetimin revlerini bireyi temel alarak değerlendirmektedir.

“18. yy’dan başlamak üzere, hukukun üstünlüğünü ve egemenliğini, temel ve doğal haklarını ve anayasal demokrasiyi savunan hemen hemen herkes, şüphesiz, Locke’a çok / borçludur.¹⁷⁰

Gerçekten de, günümüz modern demokrasilerin benimsediği devlet anlayışını Locke şadığı dönemde dile getirmiştir. Her zaman bireyin haklarını göz önünde bulunduran cke, insan haklarını her şeyin üzerinde tutmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABADAN, YAVUZ *Devlet Felsefesi*, A.Ü.H.F.Yay., Ankara, 1959
- AKARSU, BEDİA *John Locke'un Devlet Felsefesi*, Felsefe Arkivi, Sayı 12, İ.Ü.Ed.Fak.Fel.Böl.Yayımları, İstanbul, 1961
- AKDOĞAN, ÇİĞDEM *John Locke'da Toplum Sözleşmesi Kavramı, (Yüksek Lisans Tezi)*, Hacettepe Üni.Sos.Bil.Ens., Sos. Ana Bilim Dalı, Ankara, 2001
- AKIN, İLHAN *Devlet Doktrinleri*, Samim Güniz-Sadık Özyaygen Basımevi, Ankara, 1962
- AKPINAR, AYŞENUR *Hukuk Felsefesi Açısından J. Locke'un İhtilal Hakkı Teorisi, (Yüksek Lisans Tezi)* Ank.Üni.Sos.Bil.Ens., Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara, 1993
- ARİSTOTELES, *Politika*, Çev.M.Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983
- BERKES, NİYAZI *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973.
- BİRAND, KAMURAN *Kamuran Birand Küliyatı Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1998
- BOUILLON, HARDY *John Locke*, Çev. Ali İbrahim Savaş, Liberte Yay., Ankara, 1998

- COPLESTON, FREDERICK *Felsefe Tarihi, Çev.Aziz Yardımlı, Cilt 5, Bölüm;ab, İngiliz Görgücülüğü, İdea Yay., İstanbul, 1991*
- ÇÜÇEN, A. KADİR *Felsefeye Giriş, Asa Kitabevi, İstanbul, 2001*
- DESTİCİ, MUSTAFA *J. Locke'da Tabiat Kanunu Fikri, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü.Sos.Bil.Ens.Felsefe Ana Bilim Dalı, Ankara, 1996*
- EBENSTEIN, W. *Siyaset Felsefesinin Büyük Düşünürleri, Çev.İsmet Özel, Şule Yayınları,İstanbul, 1996*
- GÖZE, AYFERİ *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul, 1989*
- GÜTEK, GERALD L. *Liberalizm ve Eğitim, Çev.N. Kale, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 7, Ankara, 1997*
- GÜRİZ, ADNAN *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu, A.Ü.H.F.Yay.,Ankara, 1969*
- GÜRİZ, ADNAN *Hukuk Felsefesi, A.Ü.H.F.YAY.,Ankara, 1992*
- GÜVENİR, MURAT *Locke ve Montesquieu'da Güçler Ayrılığı ve İdeolojik İşlevi, Yıllık 1981, S.B.F.Basın ve Y. Y. Okulu Yayını, Ankara, 1982*

- HOBBS, THOMAS *Leviathan, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001*
- HÜNLER, S. Z. *Dört Adalı, Paradigma Yay., İstanbul, 2003*
- KALAYCIOĞLU, ERSİN-SARIBAY A. Y. *Türkiye 'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, Der Yayınları, İstanbul, 1996*
- LOCKE, JOHN *Two Treatise Of Civil Government , Everyman's Library, London, 1961*
- LOCKE, JOHN *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler ,Çev. İsmail Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, Aralık 1999*
- LOCKE, JOHN *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup , Çev M. Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara,1995*
- LOCKE, JOHN *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme , Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992*
- MACHİAVELLİ *Hükümdar, Çev. S. Bağdatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992*
- MİLLER, DAVID *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II, Janet Caleman, W. Connolly, Alan Ryan, TürkçesiBülent Peker, Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995*

- MARDİN, ŞERİF *Yeni Osmanlı Düşüncesini Doğuşu*, İletişim Yay., İstanbul, 1996
- NOZİCK, ROBERT *Anarşi Devlet ve Ütopya*, Çev.A. Oktay, İstanbul Bilgi Üni.Yay., İstanbul, 2000
- ÖKÇESİZ, HAYRETTİN *Hukuk Devleti*, Afa Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖRÜCÜ, ESİN *J. Locke ve Sosyal Mukavelesinin Özelliği*, İ.Ü.H.F.Mecmuası, Cilt XXXIII, Sayı;3-4 Hukuk Fak. Yayımları, İstanbul, 1968
- RUSSELL, BERTRAND *Batı Felsefesi Tarihi Modern Çağ -Yeniçağ*, Çev. Muammer Sencer, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973
- SABİNE, GEORGE *Siyasal Düşünceler Tarihi 2 Yeniçağ*, Türk Siyasi İlimler Derneği;17, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969
- SARICA, MURAT *100 Soruda Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980
- SELİGER, MARTİN *Locke's Theory of Revolutionary Action In John Locke-Assesments*, Vol. III, Edited by Richard Ascraft, London, 1991
- ŞENEL, ALAADDİN *Siyasal Düşünceler Tarihi*, A.Ü. S.B.F.Y., Ankara, 1982

- THOMSON, DAVID *Siyasal Düşünceler Tarihi* , Çev. Ali Yaşar Aydoğan, H. Yıldız, C. Şişman, H.T.Kösebalan, K.Çayır, M.S.Er, S.Kar, Şule Yayınları, Eylül 2000
- TOKU, NEŞET *John Locke ve Siyaset Felsefesi* , Liberte Yay., Ankara, 2003
- TUĞCU, TUNCAR *Batı Felsefesi Tarihi* , Alesta Yayınları, Ankara, 2000
- TUNCAY, METE *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi 2* , Yeniçağ Seçilmiş Yazılar, Teori Yay., Ankara, 1986
- YAYLA, ATILLA *Liberalizm* , Liberte Yayınları, Ankara, 2000
- YENİŞEHİRLİOĞLU, ŞAHİN *Birey Toplum Devlet İlişkileri* , Ümit Yay., Ankara,1995

EK 1: JOHN LOCKE KRONOLOJİK ÇİZELGE

- 1632 29 Ağustos'ta John Locke doğdu.
- 1658 M.A. Oxford
- 1660 Chirst Churcla Retorik okutman
- 1663 Robert Boyle'la tanışma
- 1665 Brandaburg Elector'unun diplomatik sekreteri
- 1667 Lord Ashley'in (sonradan Earle of Shaftesbury) doktor ve siyasi danışmanı olarak Londra'ya gidişi.
- 1668 Royal Society üyesi
- 1669 Carolina Hükümetinin kuruluş tasarısı
- 1672 Presentation of Benefices Sekreteri
- 1673-5 Council of Trade and Plantations sekreteri
- 1675-9 Sağlığının bozulması Fransa'ya gidişi
- 1679-82 Oxford'a dönüş
- 1683 Hollanda'ya kaçış
- 1685 Monmouth ayaklanmasına yardımına suçlanma
- 1689 Princes of Orange'le birlikte İngiltere'ye dönüş
- 1690 Letter Concerning Toleration, Two Treatises of Civil Government , Essay on Human Understanding'in yayınlanması
- 1691 Sir Francis ve Lady Masham'le Oates'a sürekli yerleşme
- 1692 Lowering of İntrest and the Raising of the Value of Money
- 1693 Some Thoughts Concerning Education
- 1694 Denemenin 2. basımı
- 1695 The Reasonableness of Chirstianity
- 1696 Comissioner of Trade olarak atanması
- 1696-9 Stillingfleet'le tartışma
- 1698 Yeni diplomatik görev kabul etmeyişi
- 1700 Board of Trade'den çekilişi
- 1704 28 Ekim'de ölümü.

EK 2: JOHN LOCKE'İN BAŞLICA YAPITLARI

Essay on the Law of Nature (1664) (Latince metin çevirisiyle yayımlandı)
W. Leyden, Oxford 1954

A Letter Concerning Toleration (1689)

A Second Letter Concerning Toleration (1689)

Two Treatises of Government (1690)(yay. P. Laslett, Cambridge, 1690)

An Essay Concerning Human Understanding (1690) (2. bas. 1694; 3.1695;
4. 1700; 5.1706) (yay. J.W. Yolton Dent 1961)

A Third Letter for Toleration (1692)

Some Consideration of Consequences of the Lowering of interest and the
Raising of the value of money (1692)

Some Thoughts Concerning Education (1693)

İngiltere'de gümüş para basımını teşvik için yazılmış bir broşürdeki kısa
gözlemler (1695)

A Letter Concerning the Reasonableness of Christianity (1695)

A Vindication of the Reasonableness of Christianity (1695)

A letter to the Right Rev. Edward Lord Bishop of worchester, Concerning some
Passages relating to Mr. Locke's Essay of Human Understanding (1697) (1697 ve
1699 da başka mektuplar)

Paraphroses of Epistles of st. Poul (1705-7)

Posthumous Works of Mr. John Locke (1706) An Examination of P.
Malbranch's God'u da içerir.

Works of John Locke (1714) (2. bas. 1722, 3.1727; 4.1740)

The Correspondance of John Locke and Edward Clarke (yay. Benjamin Radd,
Oxford, 1927)